

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΕ ΠΑΛΙΑ ΚΤΗΡΙΑΣ
ΩΣ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΣΕ ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΠΟΡΩΝ

Πειραιάς 1922

Συρία 2015

Βιετνάμ 1965

Ιταλία 2016

Μεσόγειος 2016

Ινδονησία 2004

Πειραιάς 1922

Συρία 2015

Κόσοβο 1999

Κόσοβο 1999

Συρία 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή

- 1.α| Αντικείμενο της έρευνας
- 1.β| Μέθοδος της έρευνας
- 1.γ| Βασικά ερωτήματα
- 1.δ| Όροι κλειδιά

2. Σύντομη ιστορική αναφορά και εισαγωγή στις βασικές έννοιες

- 2.α| ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ
- 2.β| ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ GUSTAVO GIOVANNONI

3. Η επανάχρηση ως διαδικασία

- 3.α| Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ
- 3.β| ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ
- 3.γ| ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

4. Η επανάχρηση στην πράξη

- 4.α| ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΕ ΣΥΝΟΛΑ
 - 4.α.1| Το παράδειγμα του Μαρέ
 - 4.α.2| Το παράδειγμα της Μπολόνια
 - 4.α.3| Το παράδειγμα της Πλάκας
- 4.β| ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ
 - | επεμβάσεις ανάπλασης με γνώμονα την αστική και κοινωνική εξυγίανση
- 4.γ| ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
 - | παραδείγματα καλών πρακτικών επανάχρησης με τη ματιά του αρχιτέκτονα

6. Συμπεράσματα

7. Βιβλιογραφία

8. Κατάλογος εικόνων

1.α| ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η άκριτη κατασπατάληση πόρων, η απουσία οικολογικής συνείδησης και η δυσανάλογη με τους διαθέσιμους πόρους, ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση, είναι μερικά από τα στοιχεία που έχουν οδηγήσει το φυσικό περιβάλλον σε μία ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση.

Παράλληλα, λαμβάνει χώρα μία έντονη στεγαστική κρίση κατά την οποία φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές οδηγούν μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες στην ανέχεια, γεγονός που ενίοτε συνοδεύεται από ραγδαίες μετακινήσεις, δημιουργώντας προβλήματα τόσο στην εύρεση νέων τόπων κατοικίας όσο και στην ποιότητα διαβίωσης σε αυτούς. Σε αυτό το μείζον περιβαλλοντικό και κοινωνικό πρόβλημα, η αρχιτεκτονική καλείται να προσφέρει λύσεις. Κατεστραμμένες ή υποβαθμισμένες περιοχές, οι οποίες πρέπει άμεσα να αποκατασταθούν με μικρό σχετικά κόστος, συντονισμός μαζικών εγκαταστάσεων δυσανάλογου αριθμού ατόμων σε ήδη πυκνοκατοικημένα αστικά κέντρα αποτελούν δύο βασικά ζητήματα που συναντώνται συχνά στις μέρες μας. Σε αυτά τα ζητήματα προστίθεται, το *a priori* πρόβλημα της ύπαρξης αστέγων στις μεγάλες πόλεις από διάφορα αίτια.

Στην ερευνητική αυτή, η επανάχρηση κτηρίων θα αντιμετωπιστεί όχι μόνο ως τρόπος διατήρησης από τις μνήμες και τις αξίες του παρελθόντος, αλλά και ως αμεσότερη επίλυση του στεγαστικού προβλήματος καθώς και ως τρόπος περιορισμού της κατασπατάλησης ενός από τους πιο σημαντικούς πόρους του πλανήτη, της ίδιας της γης.

Αντικείμενο της έρευνας, είναι η μελέτη της διαδικασίας της συντήρησης ως μία πρόταση διαχείρισης του υφιστάμενου κτηριακού αποθέματος, η οποία ανταποκρίνεται στις σημερινές κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανάγκες.

Η δομή της εργασίας θα ακολουθήσει τα παρακάτω στάδια: αρχικά θα γίνει μία περιληπτική ιστορική αναδρομή στην ιστορία της επανάχρησης, τα κύρια ρεύματα που παρουσιάστηκαν στην πορεία της ιστορίας σχετικά με αυτή, θα γίνει μία σύντομη αναφορά σε εκπροσώπους και επικριτές της καθώς και μία εκτενέστερη αναφορά στον Gustavo Giovannoni και στην επιρροή που άσκησε σε αυτό τον τομέα της αρχιτεκτονικής. Εν συνεχεία θα αναλυθεί η μέθοδος της επανάχρησης, δηλαδή οι διαδικασίες που ακολουθούνται από την επιλογή του κτηρίου μέχρι τη γόνιμη ένταξή του στους υπάρχοντες κοινωνικούς οικονομικούς και πολεοδομικούς ιστούς. Παρακάτω θα παρουσιαστεί η επανάχρηση μέσα από οικονομικό, κοινωνικό, πολεοδομικό και περιβαλλοντικό πρίσμα. Στο επόμενο κεφάλαιο παρακολουθούμε την επανάχρηση σε παραδείγματα, αρχικά σε ευρύτερη πολεοδομική κλίμακα -ιστορικής- πόλης, στη συνέχεια σε αστική κλίμακα τετραγώνου/γειτονιάς και τέλος σε μεμονωμένα κελύφη, όπου και επιχειρείται μία μορφολογική κατηγοριοποίηση ανάλογα με το βαθμό επέμβασης στο εκάστοτε κτήριο. Η έρευνα ολοκληρώνεται με την παρουσίαση προβληματισμών που λόγω της πολυπλοκότητας του ζητήματος της επανάχρησης εύλογα εγείρονται. Κλείνοντας, αναλύονται τα συμπεράσματα στα οποία η συλλογιστική πορεία που ακολουθήθηκε σε αυτή την ερευνητική εργασία κατέληξε.

εικόνα 1: η πορεία προσφύγων
από το Κόσοβο

1.β|ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα.

1.γ|ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

_Αποτελεί πράγματι η επανάχρηση μία ηπιότερη πρόταση κατοίκησης?

_Ποιός ο λόγος διατήρησης κελυφών χαμηλής ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας στον σύγχρονο αστικό ιστό?

_Μπορεί ο εμπειρικός τρόπος δόμησης του παρελθόντος, προσαρμοζόμενος στα σημερινά δεδομένα, να αποτελέσει πρότυπο αιιφορικού σχεδιασμού?

_Ποιά είναι τα οφέλη της επανάχρησης στον περιβαλλοντικό, κοινωνικό, πολεοδομικό και οικονομικό τομέα?

_Μπορεί η επανάχρηση να αποτελέσει μία γενικευμένη λύση σε έκτακτες ανάγκες στέγασης πληθυσμού?

_Διέπει καθοριστικά ο παράγοντας της οικονομίας την πλειοψηφία παραδείγματα επανάχρησης?

1.5 | ΟΡΟΙ ΚΛΕΙΔΙΑ

Ανακύκληση (η) [αρχ] {-ης κ. -ήσεως | -ήσεις, -ήσεων} 1. η επιστροφή στο σημείο αφετηρίας μετά από κυκλική πορεία, συνεχή διαδοχή: ~εποχών ΣΥΝ. επάνοδος 2. ΦΙΛΟΣ. Η περιοδική επανεμφάνιση των ίδιων γεγονότων που συνθέτουν τον κόσμο και τη ζωή 3. (σπαν.) η ανακύκλωση

Ανακύκλωση το βάρος πέφτει στη σημασία του «κύκλου»: κυκλώω= περικυκλώνω, κυκλέω/ ανακυκλέω= επανέρχομαι, επιστρέφω, επαναλαμβάνομαι (Αριστοτέλης: αι αυτάί δόξαι ανακυκλούνται εν τοις ανθρώποις, Μετεωρ. 339β 29). Σύμφωνα με αυτά η ανακύκληση που δηλώνει «την επαναφορά στην αρχική μορφή, την επανάληψη» μπορεί να δηλώσει και τη «μετατροπή και επαναχρησιμοποίηση (της ύλης)» καλύτερα από ό,τι το ανακύκλωση, που προσφέρεται στη δήλωση τής «κυκλικής κίνησης».

Επέμβαση (intervention) είναι γενικότερος όρος και αναφέρεται ή υπονοεί οποιαδήποτε από τις παρακάτω έννοιες ή εργασίες.

Επισκευή (repairing) ορίζεται η επαναφορά δομικού στοιχείου ή κτίσματος με βλάβη στην κατάσταση προ της βλάβης. Είναι φανερό ότι το ίδιο ή ανάλογο αίτιο (π.χ. σεισμός) θα προκαλέσει κατά τεκμήριο την ίδια ή ανάλογη βλάβη. Έτσι σε περίπτωση εκτεταμένων ή σοβαρών βλαβών είναι φρόνιμο η επέμβαση να περιλαμβάνει και ενίσχυση της κατασκευής ενώ σε περιορισμένες ή μικρές βλάβες αρκεί συνήθως η επισκευή.

Ενίσχυση (strengthening) ορίζεται το σύνολο των μέτρων αναβάθμισης των μηχανικών χαρακτηριστικών (αντοχή, δυσκαμψία)

δομικού στοιχείου ή κτίσματος μέχρις ενός επιθυμητού ή απαιτητού επιπέδου (π.χ. σεισμικές δράσεις σχεδιασμού που επιβάλλουν οι τρέχοντες κανονισμοί). Σημειώνεται ότι η ενίσχυση προχωρά πέραν της επισκευής τυχόν βλαβών, είναι όμως δυνατή και η προληπτική ενίσχυση χωρίς την παρουσία βλαβών. Το επίπεδο και τα μέτρα ενίσχυσης προσδιορίζονται από ειδική μελέτη.

Ανακατασκευή (reconstruction) ορίζεται η κατασκευή, στη θέση παλιού, ενός νέου δομικού στοιχείου ή κτίσματος. Το νέο δομικό στοιχείο ή κτίσμα μπορεί να είναι αντίγραφο ή ανάλογο του υφιστάμενου ή ακόμα και τελείως νέο. Η τελική απόφαση βασίζεται σε ιστορικούς, κοινωνικούς, χρηστικούς ή άλλους λόγους.

Αναστήλωση (restoration) ορίζεται η επαναφορά του δομήματος, όσο γίνεται δυνατόν στην αρχική του μορφή. Είναι όρος που χρησιμοποιείται συνήθως για επεμβάσεις σε μνημειακά κτίσματα και έχει ένα χαρακτήρα αυστηρότητας όσον αφορά στον σεβασμό της ιστορικής φυσιογνωμίας του κτίσματος.

Συντήρηση (conservation) είναι γενικότερος όρος με ευρύτερη χρήση. Υπονοεί συνήθως περιορισμένου ή και πρόσκαιρου, αλλά όχι πρόχειρου, χαρακτήρα μέτρα εν όψει τελικής ή ριζικότερης επέμβασης για την τύχη του κτίσματος.

Επανάχρηση (rehabilitation) ορίζεται η περιορισμένη συνήθως διαρρύθμιση και μετατροπή ενός κτιρίου ώστε να εξυπηρετήσει νέες, σύγχρονες χρήσεις και λειτουργίες. Αναφέρεται συνήθως σε αρχιτεκτονικού χαρακτήρα παρεμβάσεις. Διατήρηση (preservation) ορίζεται η διαφύλαξη της υπάρχουσας κατάστασης με μέτρα αποτροπής περαιτέρω φθορών.

“...Δε μπορούμε λοιπόν να κάνουμε λόγο για αποκατάσταση. Η έννοια είναι ένα ψέμα από την αρχή μέχρι το τέλος. Μπορεί κανείς να φτιάξει το μοντέλο ενός κτιρίου, όπως μπορεί να γίνει και με ένα κουφάρι και το μοντέλο αυτό μπορεί να περιέχει το κέλυφος των παλιών τοίχων καθώς ο γύψος μπορεί να έχει τον σκελετό, με τρόπο που ούτε βλέπω ούτε με νοιάζουν τα πλεονεκτήματα. Αλλά το παλιό κτίριο έχει πια καταστραφεί, πιο ολοκληρωτικά και ανελέητα από ό,τι εάν είχε βυθιστεί σε ένα σωρό από σκόνη ή αν είχε λιώσει σε μια μάζα αργίλου: περισσότερα έχουν βρεθεί από την κατεστραμμένη Νινεβί, παρά από το ανακατασκευασμένο Μιλάνο. Όμως, μπορεί να υπάρξει ανάγκη για αποκατάσταση! Εγγυημένα. Κοιτάξτε την αναγκαιότητα κατά πρόσωπον και κατανοήστε τη με τους δικούς της όρους. Είναι η ανάγκη για καταστροφή. Αποδεχτείτε το έτσι ακριβώς, καταστρέψτε το κτίριο, σκορπίστε τις πέτρες του, κάντε έρμα ή κονίαμα από αυτές αν θέλετε. Αλλά το κάνετε ειλικρινά, να μην δημιουργείτε ένα ψέμα στη θέση τους. Και μελετήστε αυτή την αναγκαιότητα πριν έρθει και έτσι μπορείτε να την αποτρέψετε. Οι αρχές της σύγχρονης εποχής (αρχές, οι οποίες, πιστεύω, τουλάχιστον στη Γαλλία, τίθενται από τους εργολάβους, προκειμένου να έχουν δουλειά, όπως και η μονή του St. Owen κατεδαφίστηκε από τους δικαστικούς της πόλης ώστε να παρέχουν εργασία σε άστεγους) ορίζουν να παραμελούμε πρώτα τα κτίρια και να τα αποκαταστήσουμε αργότερα. Προστατέψτε ορθά τα μνημεία σας και δεν θα χρειαστεί να τα αποκαταστήσετε....”

Ο John Ruskin, οπαδός του “Anti-Restoration Movement”, για την αποκατάσταση ιστορικών κτηρίων

2.α | ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

Ως συντήρηση μπορεί να οριστεί¹ η προστασία από την καταστροφή, την απώλεια, τη σπατάλη ή τη βλάβη. Από τις απαρχές της ιστορίας της συντήρησης το 19ο αιώνα, με τις αμφιλεγόμενες απόπειρες στιλιστικής αποκατάστασης, ο κλάδος εξελίχθηκε, διευρύνθηκε και έλαβε τη σημερινή του μορφή. Συνήθως σκοπός της ανακαίνισης είναι η επανάχρηση, με χρήση ίδια ή διαφορετική από εκείνη που το κτήριο είχε αρχικά. Τέτοια παραδείγματα υπήρχαν ανέκαθεν και αφορούν την επανάχρηση ενός μεμονωμένου κελύφους ως την επανακατοίκηση ολόκληρων οικιστικών συνόλων, όπως το παράδειγμα της Colonia Julia Nobilis Cnossus, ονομασία που δόθηκε στο βόρειο τμήμα της αρχαίας Κνωσού από Ρωμαίους, όταν χρησιμοποίησαν τις υπάρχουσες δομές για την αποικία τους τον 1ο αιώνα π.Χ.

Στα τέλη του 18ου αιώνα δημιουργήθηκαν οι πρώτοι θεσμοί για την προστασία της ιστορικής κληρονομιάς. Η ύπαρξη αυτών των θεσμών οδήγησε σε αντικρουόμενες θεωρίες, όπως η **στιλιστική αποκατάσταση**, που αργότερα ονομάστηκε ιστορική αποκατάσταση, ή το Anti-Restoration Movement. Κατά τον 19ο αιώνα δεσπόζουσα φυσιογνωμία στον τομέα της αποκατάστασης ήταν ο αρχιτέκτονας Viollet-le-Duc, ο οποίος έδωσε τον παρακάτω

ορισμό για την αποκατάσταση μνημείων: “Ο όρος αποκατάσταση και η πράξη η ίδια, είναι γεγονότα σύγχρονα. Αποκατάσταση ενός κτηρίου δεν είναι η διατήρησή, η επισκευή ή η ανακατασκευή του, είναι η επαναφορά του σε μία κατάσταση ακεραιότητας η οποία ενδεχομένως να μην υπήρξε ποτέ στο παρελθόν”.

Αν και τέτοιες παραδοχές τελικά οδήγησαν στην παραποίηση και τελικά καταστροφή ιστορικών κτηρίων και όχι στη διατήρησή τους, ο Viollet-le-Duc παρέδωσε μία βασική αρχή στις επόμενες γενιές, την ανάπτυξη της μεθοδολογίας της αποτύπωσης. Σύμφωνα με εκείνον, η συντήρηση ήταν κλάδος της αρχαιολογίας καθώς και επιστήμη. Παρόλο που συνήθως υπερέβαλε, δρώντας βάση υποθέσεων, κατέγραφε λεπτομερειακά τις δομές, πριν από οποιαδήποτε επέμβαση. Η σημασία όμως, που δόθηκε στη μορφολογική ομοιογένεια σε συνδυασμό με την, πολλές φορές ιδεατή, θεώρηση του παρελθόντος, οδήγησε στην ανακατασκευή τελικά και όχι την στερέωση της προηγούμενης κατάστασης, με αποτέλεσμα τα διασωζόμενα κτήρια να θυμίζουν ελάχιστα την προγενέστερη κατάσταση τους. Σύμφωνα με τον Ruskin: “Το γεγονός στο οποίο επιμένω είναι ότι το πνεύμα που δίνεται μόνο από την κίνηση και τη ματιά του τεχνίτη, δε μπορεί να ανακληθεί. Ένα άλλο πνεύμα μπορεί να αποδοθεί σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, και τότε γίνεται λόγος για ένα καινούργιο κτήριο...”²

¹Weaver, Martin, *Conserving buildings- Guide to techniques and materials*, John Wiley & Sons, Inc., σελ.1

²Ruskin, John, *The seven lamps of architecture*

Σημαντική παράλειψη κατά την εξέλιξη των πρακτικών αυτών, αποτέλεσε η απουσία ανάλογης ανάπτυξης φιλοσοφικών ρευμάτων σχετικών με έννοιες όπως η αλληλεγγύη και η κατανόηση άλλων πολιτισμών. Παρόλο που δόθηκε σημασία στη διατήρηση της κουλτούρας και άλλων τόπων, που μπορεί μέχρι τότε να μην προκαλούσαν υπερτοπικό ενδιαφέρον (Ασία. Αφρική, Νότια Αμερική), οι κινήσεις αυτές είχαν χαρακτήρα φετιχιστικό, μη δίνοντας προσοχή στα άτομα, αλλά ενισχύοντας μία αλλοιωμένη θεώρηση που είχε για εκείνους ο δυτικός πολιτισμός. Συνεπώς, παρόλο που αυτά τα ρεύματα σκέψης συνέβαλαν μερικώς στη διεύρυνση της έννοιας της ιστορικής κληρονομιάς δεν κατάφεραν να εξαλείψουν εντελώς, πρακτικές αποικιοκρατισμού απέναντι στους λαούς αυτούς.

Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, σημειώθηκαν ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις στην διαδικασία της αποκατάστασης παράλληλα με τη φιλοσοφική και ηθική υποστήριξη των πρακτικών αυτών. Κατ'αυτήν την περίοδο **η έννοια “αποκατάσταση” χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την συνεργασία επιστήμης, τέχνης, ιστορίας, τεχνικών και τεχνολογίας ως ένα εργαλείο συντήρησης.**

Στο 4ο Διεθνές Συνέδριο των Αθηνών (CIAM), το 1933 συγκροτήθηκε ο χάρτης των Αθηνών με γενικές αρχές για τη σύγχρονη πολεοδομία. Δημοσιεύθηκε με ευθύνη του Le Corbusier και κάνει λόγο για την ιστορική κληρονομιά των

πόλεων, που τη θεωρεί τμήμα της ευρύτερης κληρονομιάς της ανθρωπότητας³. Στη συνέχεια, η UNESCO υιοθετεί μία σημαντική Σύσταση που αφορά τη διαφύλαξη και το σύγχρονο ρόλο των ιστορικών περιοχών. Με αφορμή τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα ιστορικά κέντρα των σύγχρονων πόλεων και οι παραδοσιακοί οικισμοί, των οποίων ο χαρακτήρας αλλοιώνεται όταν κατεδαφίζονται τα μνημεία ή γίνονται κακότεχνες ανακατασκευές, η σύσταση προχωρά σε ακριβή απαρίθμηση των ενδεδειγμένων μέτρων προστασίας.

Η αναγκαιότητα αναζήτησης της βέλτιστης μορφής συντήρησης με τη μορφή ενός αυστηρά επιστημονικού εγχειριδίου πάνω στη συντήρηση μνημείων οδήγησε στη σύνταξη της **“Χάρτας της Βενετίας”**. Καταρτίστηκε κατά τη διάρκεια του δευτέρου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων, που πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στις 25-31 Μαΐου 1964 και που διοργανώθηκε από το Διεθνές συμβούλιο Μνημείων και τοποθεσιών (ICOMOS). Ο Χάρτης αναγνωρίζεται διεθνώς ως ένα διαχρονικό πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών που διέπουν την θεωρία και κυρίως την πράξη της Αποκατάστασης και της Συντήρησης κάθε είδους μνημείου. Παρόλ'αυτά, μέχρι και τη δεκαετία του 1960, η έννοια της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς παρέμενε περιορισμένη⁴ και περιλάμβανε μεμονωμένα κτήρια ή συγκροτήματα ιστορικών κτηρίων (βλ. Χάρτα της Βενετίας). Τα χαρακτηριστικά που απέδιδαν στο εκάστοτε

³Ι. Ν. Στεφάνου, Α. Χατζοπούλου, Σ. Νικολαΐδου, *Αστική Ανάπλαση*, εκδόσεις ΤΕΕ, Αθήνα 1995

κτήριο τον χαρακτήρα του μνημείου ήταν εκείνα στα οποία η μελέτη επικεντρωνόταν και εκείνα που τελικά αναδεικνύονταν περισσότερο κατά τη διαδικασία της συντήρησης.

Το 1975 είναι χρονιά αφιερωμένη στην προστασία της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και κλείνει με το συνέδριο του Άμστερνταμ, όπου ψηφίζεται η ομώνυμη Διακήρυξη. Στη διακήρυξη σημειώνεται ότι η νέα διάσταση που πρέπει να λάβει η αρχιτεκτονική παράδοση είναι εκείνη της διατήρησης της ιστορικής συνέχειας έτσι ώστε να αποτελέσει παράγοντα αυτογνωσίας των κατοίκων.⁵

Η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σκοπό τη προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς συστηματοποιείται το 1992 με το άρθρο 128 της συνθήκης του Μάαστριχτ, στο οποίο ορίζεται ως ένα πεδίο ενδιαφέροντος της Ένωσης η διατήρηση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας.

Μετά τη δεκαετία του 1970 σημειώνεται άλλη μία σημαντική αλλαγή αναφορικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται το μνημείο. Το ενδιαφέρον για το παρελθόν δεν αφορά πλέον μεμονωμένα κτήρια, αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο τους, φυσικό ή ανθρωπογενή. Για πρώτη φορά επισημαίνεται το στοιχείο της οικολογίας, καθώς και οι τυχόν αλλοιώσεις ή επιβαρύνσεις που έχει υποστεί το φυσικό τοπίο. Επιπροσθέτως μελετάται σε βάθος και το κοινωνιολογικό στοιχείο, εμβαθύνοντας στην κουλτούρα του τόπου και τις καλλιτεχνικές εκφράσεις του

ανθρώπου ως πρόσθετος τρόπος μελέτης, της δομής της κοινωνίας στο παρελθόν. Απόρροια αυτής της εξέλιξης στον τομέα, ήταν η εισαγωγή της **“πολιτισμικά και περιβαλλοντικά βιώσιμης ανάπτυξης”**, η οποία είναι πλέον κυρίαρχο θέμα προβληματισμού σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στις μέρες μας, παρατηρείται μία ακόμα πιο ενδεδειγμένη προσέγγιση της έννοιας του ιστορικού κελύφους, η οποία εμπεριέχει περισσότερες παραμέτρους και εντοπίζει περισσότερα στοιχεία μελέτης στα εξεταζόμενα κτήρια, αρχές που εκφράστηκαν στο “Έγγραφο της Νάρα για την αυθεντικότητα” (Ιαπωνία, 1994) και στη “Διακήρυξη του Σαν Αντόνιο” (1996). Η εκτίμηση του ιστορικού κτηριακού αποθέματος έχει διευρυνθεί ιδιαίτερα ως προς την ποικιλομορφία των εξεταζόμενων χαρακτηριστικών.

Αποτέλεσμα αυτής της σειράς συνεδρίων και θεσμοθετήσεων είναι ο σημερινός ορισμός της έννοιας **«αρχιτεκτονική κληρονομιά»⁶**. Πλέον, έτσι ορίζεται το σύνολο του δομημένου περιβάλλοντος με ιστορικό, αρχιτεκτονικό, καλλιτεχνικό, επιστημονικό, κοινωνικό ή τεχνικό ενδιαφέρον. Ο όρος εκτείνεται από το μεμονωμένο κτήριο, με τις αναπόσπαστες από αυτό εγκαταστάσεις και τα δομικά και διακοσμητικά στοιχεία καθώς και το άμεσο περιβάλλον του, έως τα ομοιογενή αστικά ή αγροτικά σύνολα και τα συνθετικά έργα του ανθρώπου και της φύσης, όπως τα ιστορικά πάρκα και κήποι.

⁴ Musso, Stefano, De Marco, Luisa, *Teaching conservation/ restoration of the architectural heritage*, EAAE transactions on architectural education n.38, σελ.34-35

⁵ Επιστημονικό Συνέδριο Σπάρτης, *Νέες Πόλεις πάνω σε Παλιές*, πρακτικά συνεδρείου, 1994

⁶ Μητούλα, Ροϊδω, *Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς*, Αρχαιολογία & Τέχνες, τεύχος 72, σελ.70

⁷ Ashurst, John, *Conservation of ruins*, Butterworth-Heinemann publications, σελ.3-5

Άλλη συνέπεια του πολυσχιδούς αυτού τρόπου μελέτης, είναι κάθε πολιτισμική ομάδα να αναπτύσσει διαφορετικό τρόπο αξιολόγησης και συντήρησης των μνημείων της, κάνοντας δύσκολη τη γενίκευση της μεθοδολογίας, ακόμα και όταν το εξεταζόμενο στοιχείο ή σύνολο θεωρείται δείγμα παγκόσμιας ιστορικής αξίας. Το γεγονός αυτό, τοποθετεί τον κλάδο της προστασίας μνημείων στα πλαίσια ενός διεθνούς διαλόγου πάνω στην παγκοσμιοποίηση, αποτελώντας έναυσμα μίας πολυ-πολιτισμικής και δια-πολιτισμικής εκπαίδευσης των μελλοντικών μελετητών.

Η διατήρηση της συλλογικής μνήμης απαιτεί τη μελέτη της ιστορίας σε βάθος και την κατανόησή της, ώστε να μην υπονομεύεται, καταλήγοντας άκαρπη παρελθοντολαγνεία, αλλά να αποτελεί τη γόνιμη εξέταση στοιχείων του παρελθόντος και την προσαρμογή όσων κρίνονται διαχρονικά, στη σημερινή πραγματικότητα.

Gustavo Giovannoni

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα γίνει μία εκτενέστερη αναφορά στην αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του **Gustavo Giovannoni** (1873-1947). Παρόλο που οι πολιτικές επιλογές του δίχασαν με αποτέλεσμα να παραγκωνιστεί η συνεισφορά του στην κριτική επανάχρηση έθεσε τις βάσεις για την επανεξέταση εννοιών όπως εκείνη του ιστορικού κτηρίου και της διατήρησής ενώ βασικότερο κατόρθωμά του ήταν η **εδραίωση της ιστορικής σημασίας του περιβάλλοντος χώρου, η συνδιαλλαγή με το προϋπάρχον περιβάλλον αλλά κυρίως η ενεργοποίηση των νέων αρχιτεκτόνων στη συστηματικότερη εργασία με βάση το ιστορικό αστικό πλαίσιο** και η οργάνωση της σφαιρικής εκπαίδευσής τους για τη βέλτιστη ανάγνωση αυτού.

Πολιτικός μηχανικός, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης, μελετητής της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής ιστορίας και ένα από τα μέλη που συνέταξαν τη Χάρτα των

⁸ Μπούρας, Χαράλαμπος, Φιλιππίδης, Δημήτρης, *Αρχιτεκτονική*, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, σελ.39

Αθηνών το 1931. Με την επιρροή του, για πρώτη φορά στην ιστορία, η έννοια της συντήρησης επεκτάθηκε από μεμονωμένα κτήρια, σε ολόκληρα τμήματα της ιστορικής πόλης.

Σχετικά με τις επεμβάσεις αναστήλωσης, ήταν της άποψης ότι **οι προσθήκες θα πρέπει να διατηρούνται στο ελάχιστο, τα υλικά που χρησιμοποιούνται να είναι διαφοροποιημένα από τα αρχικά**, ώστε να μην εξαπατούνται οι μελλοντικοί μελετητές και τέλος, **να αποφεύγονται οι περαιτέρω φθορές στα ιστορικά κελύφη**. Το 1931 συνέταξε τη Χάρτα της Ιταλίας, ένα σύνολο θεωριών αλλά και πρακτικών οδηγιών και μεθόδων, ένα βοήθημα με σκοπό τις ηπιότερες επεμβάσεις σε ιστορικά κτήρια στον αστικό ιστό.

Το 1865, η εθνική υπηρεσία δημοσίων έργων στην Ιταλία, πραγματοποίησε έναν διαχωρισμό στον υπάρχων κτηριακό όγκο των κτηρίων της πόλης, ανάλογα με την θέση τους σχετικά με τον τειχισμένο πυρήνα της πόλης⁹. Μετά από αρκετά κρούσματα χολέρας, η νοοτροπία της αστικής υγιεινής απέκτησε μεγαλύτερη απήχηση. Οι ιστορικοί πυρήνες της πόλης ήταν υπερπλήρεις και είχαν τα μεγαλύτερα ποσοστά της νόσου. Οι νόμοι του 1885 και 1888 έκαναν τις δημόσιες παρεμβάσεις υποχρεωτικές για τους μεγαλύτερους ιταλικούς δήμους και απαιτούσαν να αναπτυχθεί ένα ρυθμιστικό σχέδιο για οποιαδήποτε πόλη όπου ο πληθυσμός υπερέβαινε τους 30.0000 κατοίκους. Μεγάλες εκτάσεις και

κτηριακά συγκροτήματα εντός των τειχών θα διαιρούταν, θα βελτιώνονταν, και τελικά θα κατεδαφίζονταν: οι δημόσιες παρεμβάσεις ακολουθούσαν συγκεκριμένους κανόνες, μέσω της δημιουργίας νέων χώρων και προσαρμογές σε υφιστάμενες διαδρομές.

Παρά την κατάρτιση του, ο Giovannoni ήταν αντίθετος στα προτεινόμενα επεμβατικά σχέδια αστικής βελτίωσης. Ο ίδιος αναγνώρισε την ανάγκη για τη δημόσια υγεία και την κυκλοφορία, ως εκ τούτου, δεν ήταν εναντίον των κατεδαφίσεων *per se*, αλλά κατά της αδιάκριτης καταστροφής κτηρίων. **Ανέπτυξε κατευθυντήριες γραμμές για μια πιο ευαίσθητη προσέγγιση του ιστορικού αστικού πυρήνα**, προσδιορίζοντας όχι μόνο ό,τι δεν πρέπει να γίνει, αλλά και τι πρέπει να γίνει. Ακολουθώντας τη δική του πιο κριτική κατεύθυνση, ο Giovannoni θεωρεί την πόλη ως το ιδανικό μέρος για το συνδυασμό παλιού (μέσω της διατήρησης) και νέου (μέσω δημιουργίας), την ίδια στιγμή που ο ίδιος προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει τη διχόνοια μεταξύ τέχνης και τεχνικής.

Η Ρώμη, με την εξαιρετική αρχιτεκτονική της κληρονομιά και την ανάγκη της για εκσυγχρονισμό ως πρωτεύουσα της Ιταλίας, αποτέλεσε το καταλληλότερο μέρος για την εφαρμογή μιας ακολουθίας θεμελιωδών αρχών, σχετικών με την ιδέα της εξισορρόπησης. Ο Giovannoni εξέφρασε την ιδιαίτερη εναντίωσή

⁹ Zucconi, Guido, *Gustavo Giovannoni – A theory and a practise of urban conservation*, IUAV University in Venice, Μάρτιος 2014

του σε μια σειρά σχεδίων βελτίωσης της πόλης, που έθεταν σε κίνδυνο την ακεραιότητα του αστικού πυρήνα του κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Αφιέρωσε τη ζωή του, στην επονομαζόμενη Αιώνια Πόλη, η οποία και αποτέλεσε το σκηνικό του αγώνα του, ο οποίος τελικά επεκτάθηκε και σε άλλα αξιολογικά αστικά κέντρα. Ξεκινώντας από τα χρώματά, τις γραφικές αναλαμπές της, η πόλη έπρεπε να θεωρηθεί ως απaráβατο σύνολό, όπως ο John Ruskin πρότεινε στην περίπτωση της Βενετίας. Αναλύοντας όμως τα ποσοστά των ασθενειών και θνησιμότητας, μεγάλα τμήματα της πόλης έπρεπε να βελτιωθούν, αν όχι να κατεδαφιστούν. Μια τέτοια προσπάθεια θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη συνεργασία αρχιτεκτόνων ακαδημαϊκών, πολεοδόμων και εμπειρογνώμονων στην προστασία μνημείων.

Αυτή η διαπίστωση σηματοδότησε την έναρξη **του πολύπλοκου οράματος του Giovannoni σχετικά με το σχεδιασμό πόλης και την προστασία μνημείων και της αστικής αποκατάστασης.** Όλοι αυτοί οι εξειδικευμένοι τεχνικοί κλάδοι έπρεπε να συνεργαστούν, για να επιτευχθεί η επιζητούμενη σφαιρική αντιμετώπιση του ζητήματος. Ο συγκερασμός των δύο πλευρών (ανανέωση-προστασία) θα μπορούσε να επέλθει με την στρατηγική “diradamento”, δηλαδή την αραίωση του αστικού ιστού. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Giovannoni επινόησε με

επιτυχία ένα αστικό σύστημα για το “Quartiere del Rinascimento” στη Ρώμη μεταξύ 1907 και 1911.

Με τη σύλληψη των **diradamento**, ο Giovannoni πρότεινε μια **επιλεκτική στάση όσον αφορά την αντιμετώπιση ιστορικών συνοικιών.** Υποστήριξε ότι η ιστορική έρευνα πρέπει να διενεργείται ώστε να καθοριστεί η χαρακτηριστική περίοδος κάθε ιστορικής περιοχής. Η περίοδος αυτή, με τη σειρά της, θα καθοδηγήσει την αποκατάσταση. Αυτή η μέθοδος δεν διέφερε πολύ από την προσέγγιση Viollet-le-Duc, εκείνη της «στιλιστικής ενότητας» που ανέπτυξε εξήντα χρόνια νωρίτερα. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ό,τι έχει χτιστεί πριν και μετά την χαρακτηριστική περίοδο μπορεί να απαλειφεί, δηλαδή, να κατεδαφιστεί.

Ο Giovannoni εφάρμοσε τις αρχές της επιλεκτικής αποκατάστασης σε έκταση ενός τετάρτου του οικοδομικού τετραγώνου, κάθε ένα από τα οποία αντιπροσώπευε και μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Χρησιμοποιώντας τη λέξη *superfetazione* ως αναφορά στο ιστορικό στρώμα που προστίθεται μετά την ιστορική περίοδο αναφοράς- χαρακτηριστική περίοδο. Στα αγγλικά *superfetazione* σημαίνει κάτι που έχει προστεθεί ή να κατασκευαστεί πάνω από μια αρχική δομή. Ο εντοπισμός αυτών των «μεταγενέστερα ενσωματωμένων κομματιών» είναι το αρχικό στάδιο στο σχεδιασμό με βάση τις αρχές του *diradamento*. Εφαρμόζοντας αυτή

την αρχή, ο Gioannoni προχώρησε στην αφαίρεση και την κατεδάφιση δομών που δεν ανήκουν στην χαρακτηριστική χρονολογική περίοδο. Με τον τρόπο αυτό, ο ιστορικός/μελετητής /αρχιτέκτονας μπορεί να διευρύνει ανοιχτούς χώρους, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες υγιεινής και κυκλοφορίας. **Το ιστορικό τμήμα με αυτό τον τρόπο αποκαθίσταται σε μια μόνο ιστορική περίοδο, αποδεικνύοντας τη θεωρία του Gioannoni ότι η αποκατάσταση και η αρχιτεκτονική ιστορία πρέπει να αξιολογούνται παράλληλα.** Και τα δύο είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζουν μια κατάλληλη στρατηγική αστικού σχεδιασμού για τα αρχαιότερα τμήματα της πόλης. Ο Gioannoni δεν ήταν ο πρώτος που έθιξε το ζήτημα διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής προστασίας μνημείων. Στο νόμο περί διατήρησης του 1911, για παράδειγμα, η έννοια ambiente Artistico ("καλλιτεχνικό περιβάλλον") αναγνωρίστηκε επίσημα και αναπτύχθηκε μερικώς, ακόμη και αν ήταν ακόμα αρκετά αφηρημένη.

Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, η prospettiva προσέγγιζε την έννοια του ζωγραφικού ή εκείνης της γραφικότητας, αντικατοπτρίζει επίσης την **επίσημη αναγνώριση μιας μεγαλύτερης και πιο σύνθετης έννοιας της καλλιτεχνικής αντίληψης** και συνέβαλε, στην αύξηση του αριθμού και του τύπου των κτιρίων που αναγνωρίζονταν ως άξια προστασίας. Σύμφωνα με προηγούμενες προσεγγίσεις, ο αρχιτέκτονας έπρεπε να διεξάγει προσεκτική και λεπτομερή έρευνα των ειδικών χαρακτηριστικών μιας ιστορικής περιοχής. Στην περίπτωση αυτή, τα «χαρακτηριστικά» σήμαιναν ιδιότητες με καλλιτεχνικές και ιστορικές αξίες που συνδέονται με μια συγκεκριμένη περίοδο, όπως έκανε ο Gioannoni στο Ρωμαϊκό Quartiere del Rinascimento.

Αυτή η διαδικασία ανάγνωσης ήταν ένα από τα βασικά καθήκοντα των νέων Ιταλών

αρχιτεκτόνων, που έπρεπε παράλληλα να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα διατήρησης, τόσο στην κλίμακα των μεμονωμένων μνημείων όσο και σε αυτή των ιστορικών πόλεων. Με το όραμά του, ο Gioannoni συνέβαλε στη διαμόρφωση νέων σχολών αρχιτεκτονικής που δημιουργήθηκαν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο σε ιταλικές πόλεις τέχνης, όπως η Φλωρεντία, η Βενετία, η Νάπολη, το Παλέρμο και η Ρώμη.

Το 1914 ο Gioannoni έγινε πρόεδρος στο τμήμα της αρχιτεκτονικής, στη νεοσυσταθείσα Σχολή Αρχιτεκτονικής της Ρώμης, όπου δίδασκε αποκατάσταση μνημείων. Στο σχολή, στόχος ήταν η κατάρτιση του αρχιτέκτονα, που αφορούσε τόσο καλλιτεχνικές όσο και τεχνικές δεξιότητες. Σύμφωνα με αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές, **ο νέος αρχιτέκτονας πρέπει να είναι ανθρωπιστής και τεχνικός, καλλιτέχνης και οικοδόμος.**

Βασική αρχή στη διαδικασία εκπαίδευσης του αρχιτέκτονα ήταν η κατανόηση της θέσης του ως ρυθμιστικός παράγοντας μεταξύ του διπόλου -πολιτική διατήρησης μεγάλης κλίμακας και των άμεσων αναγκών αστικής ανάπτυξης. Αυτή η προσπάθεια εμπεριέχεται στον τίτλο του έργου του Gioannoni, Vecchie città ed edilizia nuova - πιθανότατα το πιο περιεκτικό του πόνημα πάνω σε αυτό το ζήτημα. Παράλληλα, το έργο αυτό θεωρείται ως ένα θεωρητικό εγχειρίδιο που απευθύνεται σε πολεοδόμους.

Μετά το 1925 ξεκίνησε για την Ρώμη μία περίοδος έντονων μετασχηματισμών σύμφωνα με τις ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες του Μουσολίνι. Το 1927, ο Gioannoni συμμετείχε στην ανάπτυξη ενός γενικού σχεδίου για τη Ρώμη. Η τελικά μη εγκεκριμένη πρόταση ονομάστηκε "La Burbera". Αν είχε πράγματι υλοποιηθεί, θα είχε διανοιχθεί μία νέα οδική αρτηρία στο κέντρο της Ρώμης. Ο Gioannoni δικαιολόγησε αυτό τον αμφιλεγόμενο χειρισμό του με τους όρους του diradamento

(αραιώση).

Το σχέδιο αυτό αποτέλεσε ένα βήμα προς τα πίσω στη θεωρητική του εξέλιξη, πιθανόν λόγω της ανησυχίας του για την απονομή του έργου από τον Μουσολίνι. Η πρόταση του αυτή οδήγησε σε παρεξήγηση του όρου *diradamento* ο οποίος παρερμηνεύθηκε ως το αντίθετο, δηλαδή *sventramento* («άδειασμα»). Εξαιτίας αυτού, μερικοί συντηρητές μνημείων αντιτάχθηκαν στο *diradamento*, αν και το *sventramento* είναι πολύ διαφορετικό: δημιουργία πορειών με αδιάκριτες κατεδαφίσεις που εμποδίζουν την πορεία αυτή.

Παρόλο που είχε αποκλειστεί από τον επίσημο τομέα της πολεοδομίας, διατήρησε το ρόλο του συντονιστή στο πλαίσιο του συγκεντρωτικού συστήματος και ήταν εμπνευστής της νομοθετικής μεταρρύθμισης. Ο **Giovannoni οραματιζόταν ένα γενικό πολεοδομικό σχέδιο που θα περιλάμβανε όλες τις αρχές σχετικές την αστική διατήρηση**. Πραγματοποίησε αυτό το όραμα με δύο τρόπους: το 1939, βοήθησε στη σύνταξη νομοθεσίας για τη διατήρηση, γνωστή ως νόμος Saveri-Giovannoni. Λίγα χρόνια αργότερα ασχολήθηκε άμεσα με την εκπόνηση νομοθεσίας πολεοδομικού σχεδιασμού, του νόμου περί χωροταξίας του 1942. Οι δύο αυτές κινήσεις αποτέλεσαν μια εξαιρετική προσπάθεια εκσυγχρονισμού της έννοιας της προστασίας, όντας ευαισθητοποιημένες σχετικά με το αστικό περιβάλλον και τον περιβάλλοντα χώρο.

Ο **νόμος Saveri-Giovannoni του 1939 διέυρνε τον ορισμό μιας περιοχής προστασίας όπως είχε καθιερωθεί στον νόμο περί διατήρησης του 1912 και παρείχε τα μέσα για την υλοποίησή του**. Ο νόμος του 1939 εισήγαγε την έννοια του τοπίου (*raesaggio*) ως θεμελιώδη αρχή που πρέπει να εφαρμόζεται τόσο σε φυσικό όσο και σε αστικό περιβάλλον. Με αυτές τις γενικότερες κατευθυντήριες γραμμές, ολόκληρο το ιστορικό

κέντρο θα μπορούσε να τεθεί προστασία και επομένως υπό τη δικαιοδοσία του γενικού επιτηρητή (*sovrintendente*).

Ο νόμος περί χωροταξίας του 1942 καθιέρωσε την αυστηρή διάκριση μεταξύ του ιστορικού κέντρου και των άλλων τμημάτων της πόλης, το ιστορικό κέντρο θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως κατεξοχήν περιοχή προστασίας και θα λάμβανε Ιδιαίτερη προσοχή. **Η πολιτική αυτή εκτείνεται πέρα από τη συντήρηση μεμονωμένων προσόψεων και αρχιτεκτονικών λεπτομερειών, καθιστώντας τη διατήρηση των αστικών κέντρων τους πρώτους χώρους προτεραιότητας και κτήρια, πλήρη και κενά, δρόμους και τετράγωνα.**

Το δεύτερο μέρος της ζωής του Giovannoni - από την ηλικία των σαράντα έως το θάνατό του - συνέπεσε με την ηγεμονία του Μουσολίνι. Αυτή την περίοδο σημειώθηκε άνοδος στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, γεγονός το οποίο ο Giovannoni αντιμετώπισε με μια βαθιά περιφρόνηση. Πίστευε ότι η παράδοση όπως εκείνη εκφράζεται στα κτίρια του παρελθόντος ήταν η μόνη δυνατή πηγή έμπνευσης για τους Ιταλούς αρχιτέκτονες.

Η κληρονομιά του Giovannoni στη μεταπολεμική περίοδο. Παρά την αδιαμφισβήτητη επίδρασή του σε μια γενιά αρχιτεκτόνων, λόγω της ανάμειξής του με το φασιστικό καθεστώς και την αντιμοντερνιστική στάση του, αποτελούσε ενοχλητική παρουσία για τη νέα ιταλική δημοκρατία. Όμως, όπως έγραψε ο Manfredo Tafuri το 1966, η επιρροή του Giovannoni στη νέα γενιά αρχιτεκτόνων ήταν στην πραγματικότητα τεράστια.

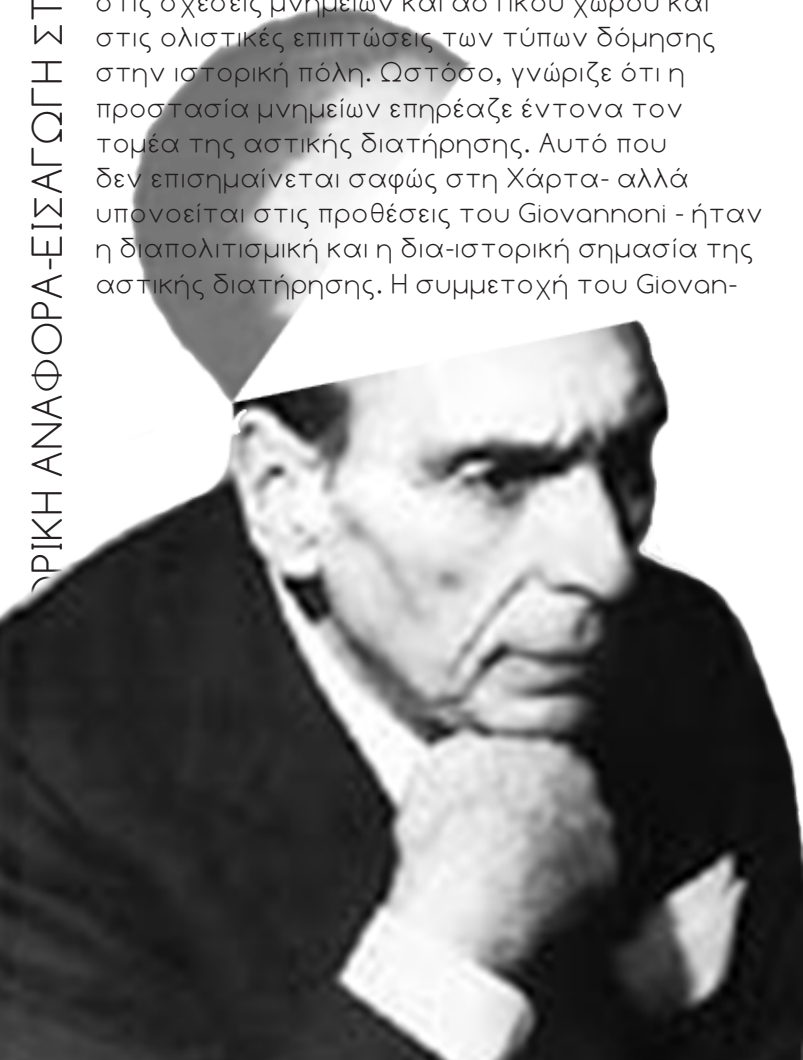
Ο Giovannoni κατέδειξε τη σημασία της ιστορίας στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και η σημασία της αστικής κλίμακας τόσο στη σύγχρονη αρχιτεκτονική όσο και σε ζητήματα αποκατάστασης. Στη δεκαετία του 1950-1960, οι

Ιταλοί αρχιτέκτονες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον στην αντιμετώπιση του προβλήματος της συνδιαλλαγής με το προϋπάρχον περιβάλλον και ξεκίνησαν να εργάζονται συστηματικότερα με βάση το ιστορικό αστικό πλαίσιο. Παράλληλα πολλοί αρχιτέκτονες στη μεταπολεμική περίοδο ακολουθούν τις αρχές του βιβλίου του Γιοβαννονί για τον πολεοδομικό σχεδιασμό.

Με τη Χάρτα των Αθηνών του 1931, ο Γιοβαννονί τόνισε την ανάγκη να διευρυνθεί ο τομέας της συντήρησης - ειδικότερα, να επεκταθεί η προστασία στην αστική κλίμακα. Επικεντρώθηκε στις σχέσεις μνημείων και αστικού χώρου και στις ολιστικές επιπτώσεις των τύπων δόμησης στην ιστορική πόλη. Ωστόσο, γνώριζε ότι η προστασία μνημείων επηρέαζε έντονα τον τομέα της αστικής διατήρησης. Αυτό που δεν επισημαίνεται σαφώς στη Χάρτα- αλλά υπονοείται στις προθέσεις του Γιοβαννονί - ήταν η διαπολιτισμική και η δια-ιστορική σημασία της αστικής διατήρησης. Η συμμετοχή του Γιοβαν-

νονί στη δημοσίευση του Πανεπιστημιακών Εκδόσεων της Οξφόρδης και στην επεξεργασία της Χάρτας των Αθηνών διαμορφώθηκε από Ιταλούς αρχαιολόγους, οι οποίοι ασκούσαν ιδιαίτερη επιρροή αυτή την περίοδο.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το έργο του αναγνωρίστηκε τελικά ως ένα ολοκληρωμένο όραμα τόσο για αστικά όσο και για ζητήματα συντήρησης. Αρχικά στην Ιταλία και στη συνέχεια στη Γαλλία, μελέτες επικεντρώθηκαν κυρίως στην αρχική του **στρατηγική γεφύρωσης της διατήρησης των μνημείων και του αστικού σχεδιασμού**. Πέρα από τις ιδεολογικές ανησυχίες, η μεγαλύτερη προσοχή πρέπει να δοθεί σε μια τόσο πολύπλοκη και διεπιστημονική δραστηριότητα αυτού του μελετητή και θεωρητικού.

3. Η ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΩΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Η έννοια της ανακύκλωσης¹⁰, δηλαδή της χρήσης παλιών αντικειμένων με σκοπό τη νέα χρήση, ισχύει και για τα αρχιτεκτονικά κτίσματα. Χρειάζεται φυσικά να μεσολαβήσει ένας **ανα-σχεδιασμός**, μία **προσαρμογή** και ρύθμιση στο νέο περιβάλλον, φυσικό, κοινωνικό και τεχνολογικό.

Το εκάστοτε κτήριο μελέτης, έχει πάψει για διάφορους λόγους να λειτουργεί ή να είναι χρήσιμο τεχνολογικά στην παρούσα κατάστασή του. Σε αυτή την περίπτωση, η αποκατάσταση ξεκινά, αποκαθιστώντας τη δομή του και στη συνέχεια προσαρμόζεται σε μία νέα λειτουργία με το μικρότερο δυνατό κόστος.

Μεγάλη σημασία έχει, ο τρόπος χειρισμού των αντιθέσεων, ο οποίος έχει τη δυνατότητα άλλοτε να συντηρεί, να οξύνει ή ακόμα και να τις συνθέσει δόκιμα στο νεοσύστατο περιβάλλον.

Υπάρχει ανάγκη για την ανάπτυξη ενός τρόπου προσέγγισης του θέματος που θα αποφεύγει αφενός τη συντηρητική-μουσειακή διατήρηση ή το φολκλορισμό και αφετέρου την άκριτη απόρριψη ή την άνευ όρων αποδοχή του παλιού κτηρίου. Ενός τρόπου που θα δίνει βάση στη μελέτη και επαναφορά παλιών κατασκευαστικών μεθόδων και υλικών, εφόσον εκείνα κρίνονται οικολογικά, ανθρώπινα και αυτορρυθμιζόμενα, δηλαδή απαντούν

στις επιταγές της βιώσιμης κατασκευαστικής διαδικασίας. Βασική κίνηση αποτελεί η μελέτη του κτηρίου και του συνόλου που το περιβάλλει όχι μόνο σε αυστηρά αρχιτεκτονικά πλαίσια αλλά και του περιβάλλοντος χώρου του, όπως εκείνος οριζόταν όταν το αντικείμενο μελέτης ήταν σε χρήση. Συνεπώς, προκύπτει η ανάγκη μιας κοινωνικοοικονομικής μελέτης της ιστορίας, καθώς θα δίνεται βάση στα λαογραφικά στοιχεία που προκύπτουν από αυτή την έρευνα. Καταλήγουμε να μελετάμε το κτήριο ως στοιχείο ενός περιβάλλοντος ζωντανού με ήχους χρώματα αρώματα και συναισθήματα που πλέον μόνο με τη φαντασία μπορούν να επανέλθουν, χωρίς αυτό να συμφέρει ότι πρέπει.

ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ¹¹

- αρμονία με τη φύση
- αρμονία με το νέο δομημένο περιβάλλον
- διαλλακτικότητα μεταξύ των νέων κτισμάτων και παλιού-ανασχεδιασμένου
- δυνατότητα ανάπτυξης γόνιμης σχέσης (μεταξύ των δύο παραπάνω) στην πορεία και ένταξη στις νέες οικονομικές και κοινωνικές δομές
- σεβασμός στην ιστορία παράλληλα με διάθεση για γόνιμο πειραματισμό
- σχεδιασμός που δίνει βάση τις σημερινές κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές ανάγκες και όχι την προβολή ή το ατομικό όραμα του αρχιτέκτονα
- διαπλοκή διαφορετικών χρήσεων
- έμφαση στην οικολογία, με χρήση εναλλακτικών-

¹⁰ Χατζηγώγας, Γιάννης, *Ανά-σχεδιασμοί νέες χρήσεις σε παλιά κτήρια*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ.6

¹¹ ο.π. σελ.6

ήπιων μορφών ενέργειας
-η ανθρώπινη κλίμακα -όσο εκείνη είναι δυνατή-
είτε αυτό προκύπτει από το μέγεθος της
κατασκευής, είτε από τον τρόπο ζωής τον οποίο
το νέο κτίσμα και η χρήση αυτού προάγουν
-τεκμηριωμένα κριτική διάθεση απέναντι στη
διατήρηση ή όχι του εκάστοτε κτηρίου

3.α|Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

Η διαδικασία της επανάχρησης μπορεί να αναλυθεί σε τουλάχιστον **τρία στάδια**¹². Ως πρώτο στάδιο θεωρείται η διαδικασία της έρευνας. Οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα αφορούν τόσο φυσικές όσο και θετικές επιστήμες. Μαθηματικά, γεωμετρία, φυσική, χημεία και βιολογία αλλά και ιστορική και αρχαιολογική ανάλυση είναι κάποιες από τις επιστήμες που επιστρατεύονται για την διαδικασία αυτή. Πρόκειται για ένα δύσκολο διαχωρισμό, αφού τα όρια που διαχωρίζουν τις επιστήμες είναι δυσδιάκριτα και πολλοί από τους τομείς που αφορούν κάποια επιστήμη εμπλέκονται ή αφορμούνται από κάποια άλλη.

Το δεύτερο στάδιο εμπεριέχει το συνθετικό τμήμα, το οποίο δεν είναι απαραίτητο να είναι άμεσα συνδεδεμένο με ιστορικές και φυσικές επιστήμες, γιατί αφορά δραστηριότητες που έχουν σχέση περισσότερο με αποφάσεις του μελετητή-σχεδιαστή και συνεπώς εξαρτάται από τις προθέσεις και τις επιθυμίες του. Αποτέλεσμα

αυτού είναι ο κάθε μελετητής να προτείνει διαφορετικές λύσεις ακόμα και όταν αφορμάται από την ίδια βάση γνώσεων του αντικειμένου. Συνεπώς οι πιθανές επιλογές είναι αναρίθμητες και απροσδιόριστες.

Το τρίτο στάδιο αφορά την ολοκλήρωση του εγχειρήματος και των εργασιών που πρέπει να λάβουν χώρα στην περιοχή μελέτης. Σε αυτόν τον τομέα, όπου οι διαδικασίες σχετίζονται κυρίως από την τεχνολογία, οι χειρισμοί εξαρτώνται από την υποκειμενική κρίση του μελετητή, καθώς και από τις βάσεις που τέθηκαν στη διαδικασία.

Τίθεται συνεπώς το ερώτημα: “είναι δυνατόν αυτή η σειρά ενεργειών να οριστεί από μία μέθοδο, ή από ένα συνδυασμό μεθόδων?” Η έννοια μεθοδολογία αναφέρεται όχι μόνο στην εφαρμογή μίας ακολουθίας κινήσεων, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο εκείνη εφαρμόζεται σε κάθε διαφορετική περίπτωση. Κυρίως όμως αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία που έχει ακολουθηθεί, τις γνώσεις και τις ευαισθησίες τις οποίες οι εκπαιδευόμενοι αρχιτέκτονες έχουν αποκτήσει κατά τη διαδικασία των σπουδών τους, ώστε να οδηγηθούν σε κάποιο μοτίβο συμπεριφοράς, όταν καλούνται να διαχειριστούν την επέμβαση σε ένα υπάρχον κέλυφος.

Ως μέθοδος ορίζεται ο τρόπος, η διαδικασία, που κάποιος ακολουθά για την επίτευξη ενός στόχου, η ανάπτυξη εμπειρικών κινήσεων, που αποτελείται από μία προκαθορισμένη και ελεγχόμενη σειρά ενεργειών. Μπορεί συνεπώς να

¹² Musso, Stefano, De Marco, Luisa, *Teaching conservation/ restoration of the architectural heritage*, EAAE transactions on architectural education n.38, σελ.28

οριστεί ως, “διαδικασία έρευνας που άγεται από καθορισμένους κανόνες”. Οι αποκαλούμενες αυτές ενέργειες που απαρτίζουν τη μέθοδο αφορούν κυρίως τη διαδικασία της έρευνας.

Έρευνα και ανάλυση. Αυτά είναι τα εργαλεία της μεθόδου.

Σε αυτή τη διαδικασία καίριο ρόλο διαδραματίζει ο αρχιτέκτονας. Ο ρόλος του δεν είναι να παραποιεί την ιστορία προς όφελος του, αλλά με κατανόηση και σεβασμό σε αυτή, να μεταβάλλει την υπάρχουσα κατάσταση του κτηρίου σε μία νέα, σύμφωνη με την σύγχρονη κουλτούρα και τον τρόπο έκφρασης, επιτυγχάνοντας έτσι την **επανατοποθέτηση του μνημείου στη σύγχρονη πραγματικότητα**¹³.

Συνοψίζοντας, ο αρχιτέκτονας έχει πολυσχιδή ευθύνη απέναντι στο ιστορικό κτήριο. Καλείται να να ανακαλύψει, να τεκμηριώσει, να προστατέψει, να αναδείξει το παρελθόν, και την ίδια στιγμή να παράξει νέο έργο που το διαδέχεται επάξια. Συγκεκριμένα κατά τη διαδικασία της συντήρησης και επανάχρησης πρέπει να δοθεί σημασία στα παρακάτω:

- την ανάπτυξη του κτηρίου κατά τη νέα του χρήση
- τη σημασία συμμόρφωσης με τους κανονισμούς
- τη δημιουργία υποδομών για άτομα με αναπηρίες
- τους κανόνες ασφαλείας

Κάθε περίπτωση επανάχρησης απαιτεί διαφορετική αντιμετώπιση. Ταυτόχρονα οι επί μέρους χειρισμοί εξαρτώνται, ως ένα βαθμό, από την **υποκειμενική ερμηνεία του χώρου**, τις γνώσεις, την εμπειρία και την ευαισθησία του μελετητή αλλά βεβαίως και από τεχνολογικά και οικονομικά μέσα που είναι διαθέσιμα ανά περίπτωση, με γνώμονα το γεγονός ότι, η **πορεία της ιστορίας δεν μεταβάλλεται εκ των υστέρων**. Παραλήψεις δεν επιτρέπονται. Στην εποχή μας υπάρχουν τα μέσα και οι τρόποι να μελετήσουμε την ιστορία και τα υλικά καλύτερα από ποτέ. Συνεπώς πριν την έναρξη εργασιών κρίνεται απαραίτητη η μελέτη και κατανόηση του εξεταζόμενου στοιχείου ή συνόλου σε βάθος.

Η σωστή μεθοδολογία της έρευνας θα πρέπει να λαμβάνει υπ’ όψη τις ιστορικές και αρχαιολογικές μελέτες, την πειραματική έρευνα, με σκοπό να εκτιμηθεί σωστά με μία επιστημονική βάση η απαιτούμενη επέμβαση. Επίσης είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε καλά την τυπολογία και την μορφολογία των υλικών και του τρόπου κατασκευής.

Δυστυχώς η ολοκληρωτική εκβιομηχάνιση της παραγωγής πρώτης ύλης σήμερα, μας στερεί τα **παραδοσιακά υλικά**. Συνεπώς η προσπάθεια ακριβούς αναπαραγωγής δομικών στοιχείων και τεχνοτροπιών του παρελθόντος είναι αδύνατη τη στιγμή που οι παραδοσιακοί τεχνίτες και οι τεχνικές τους οδεύουν προς την εξαφάνιση. Παρόλο που πληθώρα ιστορικών κτηρίων έχουν διατηρηθεί, δεν μπορούμε να καταστρέψουμε

¹³ Καλλιγιά, Χάρις, Μάλλιαρης, Αλέξης, *Θεωρία και πρακτική για την αποκατάσταση ιστορικών οικισμών με σκοπό τις νέες χρήσεις*, εκδόσεις Εστία, σελ.27

μέρος τους ώστε να αποκτήσουμε πρώτη ύλη για την επισκευή των υπολοίπων. Πρέπει να δεχτούμε ότι, δομικά, η αρχική κατάσταση του κτηρίου είναι αδύνατον να επανέλθει ακριβώς.

Μία άλλη παράμετρος από την οποία εξαρτάται η διαδικασία είναι το τοπίο¹⁴. Είτε αστικό είτε αγροτικό, αποτελεί αποφασιστικό στοιχείο για την εξέλιξη του έργου, παρέχοντας πληροφορίες για την εξέλιξη της διαδικασίας της αποκατάστασης. Η μελέτη και η έρευνα πρέπει να μοιραστούν μεταξύ του κτηρίου και του “environment bâti” δηλαδή, του δομημένου περιβάλλοντος. Όπως αναφέρει και ο K.Lynch “Η προσεκτική μελέτη του εμπλουτίζει την έρευνα μας, με αξίες ηθικές και αισθητικές, αποτελώντας το σκελετό της φανταστικής απεικόνισης του μελλοντικού έργου, στο μυαλό του αρχιτέκτονα”. Μπορούμε συνεπώς να κατανοήσουμε πόσο σημαντική είναι η περιφρούρηση της ιστορικής, **αστικής και φυσικής μας κληρονομιάς** και την πληθώρα στοιχείων της που επιδρούν στην καθημερινότητά μας.

Η επανάχρηση κτηρίων και συνόλων, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μελετητή, αλλά για την ορθή αποπεράτωση της πρέπει να συμπεριληφθούν πλήθος άλλων παραμέτρων. Αποτέλεσμα της εκτενούς μελέτης είναι η **σωστή επιλογή της νέας χρήσης**, η οποία παίζει καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της ομαλής ροής της και τον γόνιμο επαναπροσδιορισμό του κτηρίου σε σχέση με το οικιστικό σύνολο. Ελλοχεύει ο κίνδυνος καταστροφής του

κελύφους ή ακόμα και της συνοικίας όταν οι νεοεισαγόμενες δραστηριότητες είναι πολύ «δυναμικές». **Η δυνατότητα εγκατάστασης νέων χρήσεων στα παλιά κτήρια, ως συνεισφορά σε μία γενικότερη πολιτική οικονομίας πόρων, αναφέρεται στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ**, ενώ η ανάγκη «προσαρμογής» των παλιών κτηρίων, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, με σκοπό την παραλαβή νέων χρήσεων ορίζεται και στη Σύμβαση της Γρανάδας που κυρώθηκε νομοθετικά το 1992 και από την Ελλάδα.

Οι νέες χρήσεις που επιλέγονται πρέπει να καλύπτουν τις λειτουργικές και χωρικές ανάγκες που ισχύουν για το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο ανήκουν, χωρίς βέβαια κατά τη διαδικασία αυτή να παραβλέπεται η μορφολογική διάρθρωση και η ιστορική αξία του κάθε κτηρίου ξεχωριστά. Σήμερα στο σχεδιασμό προστασίας και αναβίωσης των ιστορικών κτηρίων και συνόλων **οι αποφάσεις κινούνται μεταξύ της ανάγκης ένταξης νέων χρήσεων στα παλιά κτήρια**, όπως απαιτούν τα σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα, **και της ανάγκης διαφύλαξης της ταυτότητας που αποκτήθηκε με το χρόνο** και αποτελεί χαρακτηριστικά στοιχεία προσδιορισμού του τόπου.

Γίνεται αντιληπτή η **αναπτυξιακή δυναμική της αξιοποίησης του ιστορικού αποθέματος**. Η “επανάχρηση” δηλώνει την επιθυμία **το παραγόμενο αποτέλεσμα να καλύπτει κοινωνικές ανάγκες οι οποίες με τη σειρά τους να μπορούν να εξασφαλίσουν τη μελλοντική βιωσιμότητα των κελυφών**.

¹⁴ ο.π. σελ.29

3.β| ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Δεν είναι όμως, κάθε ερειπωμένο κέλυφος πρόσφορο για συντήρηση του και επανάχρηση. Η απόφαση για τη διάσωση του, ή όχι λαμβάνεται μετά από μελέτη και αξιολόγηση του εκάστοτε κτηρίου αναφορικά με την ιστορική αξία του, την αρχική του χρήση, τη δομή του, τα κατασκευαστικά του χαρακτηριστικά, τη θέση του στον αστικό ιστό και τη μορφή τού, τη δυνατότητα συντήρησης και το απαιτούμενο κεφάλαιο.

Σε πολλά μέρη της Ευρώπης έχει επικρατήσει μία νέα θεωρία σχετικά με τα ιστορικά κτήρια. Προτείνεται τη διατήρηση όσων προκαλούν αρκετό ενδιαφέρον ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν οικονομικά τη συντήρησή τους. Ένας τέτοιος τρόπος διαλογής όμως, εύκολα αποδεικνύεται προβληματικός γιατί η διάσωση -ή μη- ενός κτηρίου επαφίεται στην υποκειμενική άποψη του χρήστη, η οποία κατά μέσο όρο δεν είναι αποτέλεσμα μελέτης και προσπάθειας κατανόησης. Η υποκειμενική αυτή βάση, εύκολα καταλήγει στην πιθανότητα καταστροφής κτηρίων ιστορικής σημασίας που μπορεί για παράδειγμα να βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές και ως εκ τούτου να μην προκαλούν

το ενδιαφέρον των πολιτών. Φυσικά αυτό έχει άμεση σχέση με το πως ένα τέτοιο εγχείρημα θα προωθηθεί από τους αρμόδιους φορείς, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν την απαραίτητη πληροφόρηση ώστε να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του επισκέπτη.

Μία τέτοια προσέγγιση έχει ως βάση της την **οικονομική θεώρηση** του ζητήματος της επανάχρησης¹⁵, γεγονός απόλυτα λογικό. Ενθαρρύνεται η αναβάθμιση ιστορικών κτισμάτων η οποία μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ενεργοποίηση της ευρύτερης περιοχής, δημιουργώντας έτσι μία **αμφίδρομη σχέση κτηρίου και συνόλου**, γεγονός που θα συμβάλλει επιπρόσθετα στην μεταξύ τους όσμωση.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Παρόλο που γίνεται αναφορά σε δύο διαφορετικές θεματικές, δηλαδή την κοινωνική και την πολεοδομική, αναλύονται στην ίδια παράγραφο γιατί αποτελούν έννοιες αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες. Ο σχεδιασμός της πόλης παρόλο που αφορμάται από αυτές έχει τη δυνατότητα να τις ορίζει στα πλαίσια του οικιστικού συνόλου.

Η διατήρηση παλιών κτηρίων και η συνύπαρξή τους με νέα στη σύγχρονη πόλη, συμβάλλει στη δημιουργία ενός πλούσιου αστικού περιβάλλοντος που δημιουργεί

¹⁵ Καραμάνου, Ζωή, *Αναβάθμιση προβληματικών οικιστικών περιοχών*, εκδόσεις Γιαχούδη, σελ.69

οπτικά ερεθίσματα και συναισθήματα στον κάτοικο. Ταυτόχρονα, μπορεί να εγείρει την περιέργεια του, ωθώντας τον στη μελέτη και την κατανόηση του παρελθόντος. Τέλος η αισθητική αυτή ιδιαιτερότητα, οδηγεί σε μία ιδιαίτερη σχέση μεταξύ του χρήστη και του δομημένου περιβάλλοντος, δυνατότητα που ένα στείρο αστικό τοπίο δύσκολα παρέχει. Θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί, ότι έτσι παρέχεται μία ιδιαίτερη παιδεία στο χρήστη που ζει σε πόλεις πλούσιες σε ιστορικά κελύφη-τεκμήρια.

Ταυτόχρονα, δεδομένου ότι με την συντήρηση και την επανάχρηση, σκοπός είναι η αναβάθμιση της πόλης, δίνεται η δυνατότητα να βελτιωθούν και οι κοινωνικές σχέσεις μέσα σε αυτήν. Μετασχηματίζοντας τον χώρο με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγονται καταστάσεις απομόνωσης και περιθωριοποίησης, και μελετώντας το ζήτημα της επέμβασης σφαιρικά μπορεί να επιτευχθεί ο στόχος της διατήρησης των “κοινωνιολογικών ισορροπιών” στη σύγχρονη πόλη¹⁶.

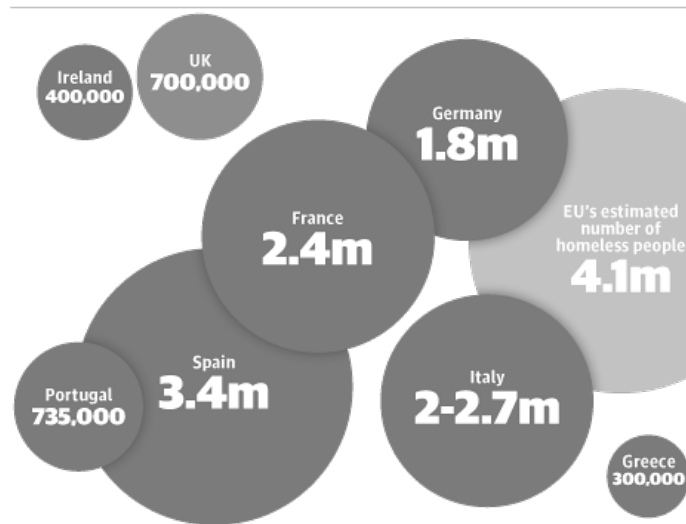
Δίνεται η δυνατότητα να οργανωθεί καλύτερα η ζωή στην πόλη, ενώ ταυτόχρονα να αναδειχθεί ο ιδεολογικός και συμβολικός χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής. Ιδιαίτερη σημασία έχει η διαδικασία αυτή στα αστικά κέντρα, τα οποία έχουν την τάση να φθίνουν, να εγκαταλείπονται και τελικά να υποβαθμίζονται. Σε τέτοιες περιοχές συναντά κανείς πληθώρα εγκαταλελειμμένων κελυφών, πρόσφορων σε επανάχρηση που προς το παρόν

ενθαρρύνουν προβληματικές χρήσεις και σχέσεις. **Η ενεργοποίηση περιοχών και μεμονωμένων στοιχείων που παρακμάζουν, μπορεί να προάγει νέες παραγωγικές, οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις.**

Η επανάχρηση κελυφών παρέχει κάποια στεγανά σε κρίσιμα σημεία όπου η νέα δόμηση μπορεί και να αποτύχει. Χωρίς ριζικές αλλαγές στον υπάρχων αστικό μπορεί κανείς να επέμβει σημειακά, σε μικρή έκταση, παρέχοντας σημαντικό αποτέλεσμα. Η εισαγωγή νέων χρήσεων με νέα δόμηση σε νεκρές ζώνες μπορεί να αποβεί μοιραία στην υπάρχουσα αστική συνοχή, δρώντας πολωτικά μεταξύ των μελών της. Αντίθετα η ηπιότητα που παρέχει η επανάχρηση σε πολεοδομικό επίπεδο είναι στοιχείο που μπορεί να εξασφαλίσει την επιζητούμενη όσμωση.

¹⁶ ο.π. σελ.70

Number of empty properties across Europe

SOURCES: UK: LEA DATA COLLATED BY THE EMPTY HOMES CAMPAIGN. SPAIN: 2011 CENSUS. FRANCE: INSEE GOVERNMENT RESEARCH BUREAU 2012. GERMANY: 2011 CENSUS. ITALY: ITALIAN STATISTIC INSTITUTE ESTIMATED 2.7M IN 2011. UNION CGIL ESTIMATED 2M IN 2012. PORTUGAL: 2011 CENSUS. IRELAND: IRISH NATIONAL INSTITUTE OF REGIONAL AND SPATIAL ANALYSIS (NIRSA) 2012. GREECE: HELLENIC PROPERTY FEDERATION (POMIDA) ESTIMATE 2012

εικόνα 2: ο αριθμός άδειων κατοικιών στην Ευρώπη

Ταυτόχρονα η επανάχρηση κελυφών τα οποία βρίσκονται σε κατάσταση εγκατάλειψης προσφέρει μία λύση στο πρόβλημα της κατοικίας. Σύμφωνα με μία έρευνα της Guardian του 2014¹⁷, στην Ευρώπη υπάρχουν 4.1 εκατομμύρια άστεγοι και 11 εκατομμύρια εγκαταλελειμμένες κατοικίες.

Εξετάζοντας τα ελληνικά δεδομένα¹⁸, φαίνεται να αντιστοιχεί ένα κτίσμα για κάθε δύο ή τρία άτομα, κάνοντας το πρόβλημα της κατοικίας ανύπαρκτο. Παρολ' αυτά σύμφωνα με τα στοιχεία του δήμου Αθηναίων¹⁹ πάνω από 40.000 άνθρωποι ζουν στους δρόμους, με

το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών να βρίσκεται συγκεντρωμένο στην Αθήνα.

Η χρήση εγκαταλελειμμένων κελυφών που λαμβάνει χώρα στις μέρες μας, παράτυπα, από τμήμα του άστεγου πληθυσμού, θα μπορούσε, υποστηριζόμενη από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς με τη συνδρομή αρχιτεκτόνων, να λάβει τη μορφή ενός κρατικού κοινωνικού εγχειρήματος. Με αυτόν τον τρόπο οι παρούσες συνθήκες διαβίωσης θα βελτιώνονταν με χαμηλό κόστος, αποτελώντας λύση για άτομα που αναζητούν οικονομική στέγαση όπως φοιτητές, άτομα ή ομάδες με χαμηλά εισοδήματα.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ Ο ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Βιοοικονομία:...η οικονομική διαδικασία²⁰, δεδομένου ότι έχει φυσικές και βιολογικές ρίζες, δε μπορεί να αγνοεί τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι νόμοι της φυσικής και, ειδικά, ο νόμος της **εντροπίας**. Αυτό μας οδηγεί στη σκέψη ότι ο θεμελιώδης σκοπός της οικονομικής δραστηριότητας, η απεριόριστη μεγέθυνση της παραγωγής και της κατανάλωσης, η οποία βασίζεται σε πεπερασμένους πόρους ύλης/ενέργειας, δεν είναι συμβατός με τους θεμελιώδεις νόμους της φύσης.

¹⁷ <https://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice>

¹⁸ Χατζηγώγας, Γιάννης, *Ανά-σχεδιασμοί νέες χρήσεις σε παλιά κτήρια*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ.5

¹⁹ <http://www.thetoc.gr/magazine/astegoi-o-titanikos-tis-eurw-paikis-enwsis>

²⁰ Μποναιούτι, Μάουρο, *Το Λεξιλόγιο της απανάπτυξης*, Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ.52

Ο υπερπληθυσμός και η άκριτη κατασπατάληση πόρων έχει οδηγήσει τον πλανήτη σε ένα οριακό σημείο. Παρόλο που πλέον λαμβάνονται περισσότερα μέτρα για την προστασία του σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες (εναλλακτικές πηγές ενέργειας, ανακύκλωση κλπ) είμαστε σε ένα ήδη περιβαλλοντικά επιβαρυμένο στάδιο.

Κρίνεται αναγκαίο να δοθεί περισσότερη προσοχή στη χρήση των ήδη διαθέσιμων χώρων, σε σχέση με παλαιότερα. Η επανάχρηση κελυφών μπορεί να συμβάλλει τόσο στην οικονομία χώρου όσο στην οικονομία πόρων που τόσο απαραίτητη είναι σήμερα.

Είναι πλέον κοινός τόπος ότι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπισθούν τα οικολογικά προβλήματα είναι μέσω συνεργασίας ατόμων, ειδικών και κρατών. Με βάση τη συνεργασία και στην επιμονή είναι δυνατόν να επέλθει, έστω μακροπρόθεσμα, κάποια αλλαγή στον τομέα της οικολογικής θεματικής.

Οι σχέσεις όμως, οικολογίας και οικονομίας είναι συχνά ανταγωνιστικές, με αποτέλεσμα συνήθως η δεύτερη να αποτελεί προτεραιότητα. Οι μηχανισμοί χρηματοδότησης συχνά αντίκεινται στις απαιτήσεις της οικολογίας, αφού

αποσκοπούν σε βραχυπρόθεσμο κέρδος, μη μπορώντας να επαναπαυθούν στην απόσβεση σε βάθος χρόνου που εκείνη υπόσχεται.

Εισάγεται εδώ, μία νέα έννοια, η «οικοαποτελεσματικότητα²¹», αφού η προστασία του περιβάλλοντος και η αποφυγή περισσότερων καταστροφών είναι προτιμότερη από την εκ των υστέρων επιδιόρθωσή τους. Οι Thierry Lalive d'Erinay και Rafael Stieger της Landis & Gyr, διατύπωσαν στις 2 Ιουλίου 1996, σε άρθρο τους στην εφημερίδα Neue Zürcher Zeitung, την άποψη πως στην καθημερινότητα της ζωής μιας επιχείρησης η οικονομία και η οικολογία βρίσκονται σε πολύ λιγότερο ανταγωνιστική σχέση απ'ό,τι γενικά πιστεύεται. Είναι συνεπώς δυνατή η αύξηση της ανταγωνιστικότητας μιας επιχείρησης στη βάση μιας «οικοαποτελεσματικής» στρατηγικής. Προσεγγίζοντας την οικολογική θεματική διαπιστώνεται μία ταλάντευση ανάμεσα στην αισιοδοξία και την απαισιοδοξία. Ενώ υπάρχει η διάθεση από φορείς, κυβερνήσεις και ιδιώτες δράσεις να λαμβάνουν χώρα, ο ενθουσιασμός προσκρούει σε πολλές επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις, και κυρίως, την ανάγκη για άμεσο κέρδος.

²¹ Καλλιγά, Χάρις, Μάλλιαρης, Αλέξης, *Θεωρία και πρακτική για την αποκατάσταση ιστορικών οικισμών με σκοπό τις νέες χρήσεις*, εκδόσεις Εστία, σελ.162

Μελετώντας την συντήρηση κελυφών παρατηρεί κανείς ότι ο λόγος γίνεται κυρίως για ιστορικά κελύφη. Αναλύονται συνήθως δημόσια ή και όχι, έργα γνωστών αρχιτεκτόνων, με κοινό χαρακτηριστικό τη μεγαλοπρέπεια ή τη νύξη αυτής. Αντίθετα η ανώνυμη λαϊκή κατοικία της πόλης και της υπαίθρου δεν χαίρει της ίδιας αντιμετώπισης, αν και αποτελεί το μεγαλύτερο ποσοστό του δομημένου περιβάλλοντος.

Η ανώνυμη κατοικία όμως, αποτελεί απόσταγμα εμπειριών και λαϊκής σοφίας. Για το σχεδιασμό και την κατασκευή του κάθε κατοικίας²², απαιτούταν ο συνδυασμός νοημοσύνης, ικανοτήτων και πόρων στον ανώτατο δυνατό βαθμό. Βασικές συνθετικές αρχές αποτελούσαν, η ικανοποίηση των αναγκών του χρήστη, η αντοχή στο χρόνο και η εκμετάλλευση οποιουδήποτε πόρου η φύση προσέφερε. Δεδομένου ότι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, πριν τον καταμερισμό της εργασίας, ο κάθε άνθρωπος έχτιζε ο ίδιος την κατοικία του, κατανοεί κανείς τον αριθμό των παραμέτρων που λαμβάνονταν υπ όψιν για την κατασκευή, μιας και το χτίσιμο της κατοικίας δεν ήταν προϊόν κάποιας αυτόματης διαδικασίας, αλλά διαδικασία εμπλουτισμένη από τις ικανότητες κάθε ατόμου. Έχοντας σημείο

αναφοράς τη βασική δομή κατοικίας που επικρατούσε στην περιοχή εκείνη την περίοδο²³, προσθέτει τα χαρακτηριστικά που θεωρεί αναγκαία και προχωράει στις απαραίτητες τροποποιήσεις. Χωρίς να έχει ενσυνείδητα μορφολογικά ενδιαφέροντα παραμένει αισθητικά μέσα στο υπάρχον πλαίσιο, έστω μερικά τροποποιημένο.

Μπορεί τελικά το παραδοσιακό σπίτι να στερείται μέσω έκφρασης, σχετικά με τον μορφολογικό πλούτο του, αλλά προκύπτει μέσα από ένα σύστημα, φυσικό ή ανθρωπογενές, το οποίο σέβεται απόλυτα, μιας και η ύπαρξή του προέρχεται και εξαρτάται από αυτό. Η συνεχής αυτή ανατροφοδότηση είναι στοιχείο που εκλείπει από τη σημερινή εγωκεντρική δόμηση, που αγνοεί τόσο τα στοιχεία της φύσης όσο και τον παράγοντα του συνανθρώπου. Παρ'όλη την ογκοπλαστική απλότητα, η υπακοή σε ένα συγκεκριμένο τρόπο οικιστικής δομής, δείχνει την πρόθεση για επικοινωνία που διέπει τις παλαιότερες κοινωνίες, γεγονός που μπορεί εν μέρει αν πηγάζει από έλλειψη μόρφωσης, ή προσήλωση σε κανόνες που προέρχονται από την εκάστοτε αρχή και τη θρησκεία, ή ακόμα και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αλλά **δείχνει την πρόθεση κατανόησης και επικοινωνίας την**

²² Raport Amos, Φιλίππιδης Δημήτρης, *Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες*, σελ.10-17, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα

²³ ο.π. σελ.16

αποδοχή των ιεραρχημένων σχέσεων και την εμπιστοσύνη στο σύνολο.

Βασικό γνώρισμα της ανώνυμης αρχιτεκτονικής είναι η προσαρμογή στον περιβάλλοντα χώρο και η δυνατότητα προσθαφαίρεσης όγκων ανάλογα με τις ανάγκες των κατοίκων. Άλλο σημαντικό στοιχείο αποτελεί το αποτύπωμα που αφήνει κάθε γενιά στο χώρο, πράγμα που αντικατοπτρίζει, όχι μόνο προσωπικές επιθυμίες, αλλά τις αλλαγές στον τρόπο διαβίωσης κάθε εποχής.

Συνοψίζοντας, πρόκειται για ένα τρόπο κατασκευής που **αντικατοπτρίζει τη ζωή, όπως πραγματικά βιώνεται** σε αντίθεση με τον πλασματικό κόσμο που επιθυμεί να προάγει ένας μονάρχης κατά την κατασκευή ενός χώρου λατρείας ή του τόπου κατοικίας του ίδιου. Καταλήγουμε στο γεγονός ότι, η ανώνυμη λαϊκή αρχιτεκτονική μπορεί να δώσει βιοκλιματικές και οικονομικές σχεδιαστικές λύσεις σε ένα ανθρώπινο πλαίσιο με σεβασμό στη φύση.

3.γ|ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Το ερώτημα που παρουσιάζεται είναι το εξής: *κατά πόσον είναι σωστό να εγγυόμαστε πρόσβαση στο παρελθόν μας στις μελλοντικές γενιές, οι οποίες θα είναι τόσο τεχνολογικά ανεπτυγμένες, ώστε η πραγματικότητα των προηγούμενων πενήντα χρόνων να τους φαίνεται δυσανάλογα μακριά και η διατήρηση της μνήμης, δυσνόητη.* Η απάντηση σε αυτόν τον προβληματισμό ξεπερνά την περιχαράκωση της ιστορικής μας κληρονομιάς και καταλήγει στην παραδοχή ότι **το παρελθόν αποτελεί το εφαλτήριο της σημερινής δημιουργικότητας.**

Μία αντίθετη άποψη είναι εκείνη του Baudrillard²⁴, ο οποίος ακολουθώντας τα χνάρια του Marx **καταγγέλλει την αποκρουστική διαπόμπευση της ετεροχρονισμένης ανάκλησης του ιστορικού γεγονότος.** Και αυτό γιατί σύμφωνα με εκείνον, στη σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία, η διαδικασία αποκατάστασης αποτελεί **άρνηση της πραγματικότητας** και στείρα απομίμηση των προτύπων της ιστορίας. **Η μαζική κατανάλωση κουλτούρας δομείται προάγοντας συγκεκριμένα μνημεία, προκαλώντας μία υποκειμενική και εξιδανικευμένη θέαση του παρελθόντος.**

Σε αυτό το σημείο πρέπει και να θυχθεί **το ζήτημα της μεταβολής της αισθητικής στο πέρασμα του χρόνου.** Πώς δηλαδή σε συνδυασμό με την αλλαγή της οικονομικής κατάστασης, μεταβάλλεται ο τρόπος με

τον οποίο αντιμετωπίζεται η αισθητική στον τόπο κατοικίας από το χρήστη. Μελετώντας παλαιότερα κτίσματα, παρατηρεί κανείς ότι δινόταν πολύ μεγαλύτερη προσοχή στη λεπτομέρεια και στη εκζήτηση απ'ότι σήμερα. Φυσικά αυτό έχει άμεση σχέση με την **οικονομική κατάσταση**, με την **υποκειμενική θεώρηση του ωραίου** σε κάθε εποχή καθώς και με τον **τρόπο που εκδηλώνεται η ύπαρξη πλούτου.** Προκειμένου να συντηρηθούν τα πατρογονικά σπίτια η ιδεολογία που συνόδευε τη δημιουργία τους, μετατράπηκε σε "αισθητική"²⁵. Η ευκολότερα συντηρούμενη λειτουργικότητα, υπερτερεί της διατήρησης των αρχιτεκτονικών εκζητήσεων. Κονιάματα καλύπτουν τις εκλεπτυσμένες δημιουργίες του παρελθόντος, δίνοντας τη θέση του στην εύκολα συντηρούμενη απλότητα του σοβά. Τα νεοκλασικά στοιχεία επικαλύπτονται σταδιακά μέχρι να εξαφανιστούν εντελώς. Οι προσόψεις απλοποιούνται, οι στέγες καλύπτονται με γαλλικό κεραμίδι και οι οροφολαφίες επικαλύπτονται. Η αισθητική αυτή επεκτείνεται στα συνεχόμενα μπαλκόνια πάνω στο παλιό κέλυφος, τα αλουμινένια κουφώματα και τα παράταιρα έπιπλα. Φυσικά δε μένει ανεπηρέαστος ο αστικός ιστός, όπου κρίνεται απαραίτητη η κατεδάφιση κτηρίων για τη διάνοιξη δρόμων, τη δημιουργία πλατειών, την επικάλυψη με τσιμέντο των τελευταίων πέτρινων καλντεριμιών. Όπως δήλωσε και ο Δημήτρης Φιλιππίδης, "*Όταν αναφερόμαστε σε τουριστικές περιοχές, έννοιες όπως "επανάχρηση" και*

²⁴ Καλλιγά, Χάρις, Μάλλιαρης, Αλέξης, *Θεωρία και πρακτική για την αποκατάσταση ιστορικών οικισμών με σκοπό τις νέες χρήσεις*, εκδόσεις Εστία, σελ.30

²⁵ ο.π. σελ.185

*“αναβίωση” αφορούν περισσότερο θεωρητικές αναζητήσεις και απέχουν πολύ από αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα. Η κύρια αιτία που ωθεί τους ιδιοκτήτες και τους κατασκευαστές προς το εύπεπτο παραδοσιακό κιτς είναι το άμεσο οικονομικό όφελος, και από τη στιγμή που η φροντίδα της παράδοσης έγινε μόδα, προστέθηκε άλλο ένα κίνητρο, εκείνο την ανάγκης να θεωρείται κανείς ότι μετέχει ενεργά σε μία τέτοια “πολιτικά ορθή” στάση”.*²⁶

²⁶ ο.π. σελ.145

4.α| ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΕ ΣΥΝΟΛΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλυθούν **παραδείγματα επανάχρησης στοιχείων και συνόλων σε τρεις κλίμακες, αστική, γειτονιάς και κτηριακή**. Σε αστική κλίμακα αναλύονται το παράδειγμα της **Πλάκας** (Αθήνα), της **Μπολόνια** και του **Μαρέ** (Παρίσι) όπου πέρα από την συγκριτικά με τις άλλες δύο κατηγορίες μεγαλύτερη έκταση των επεμβάσεων, κοινό χαρακτηριστικό τους είναι η οργάνωση και αποπεράτωση από κρατικούς φορείς.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται το **εγχείρημα εξυγίανσης γειτονιάς Living Room At The Borders & Senior Housing and Childcare** του αρχιτέκτονα Teddy Cruz στο Μεξικό, όπου σκοπό έχει τη βελτίωση της εικόνας της περιοχής αλλά και των σχέσεων μεταξύ των πολιτών.

Τέλος αναλύονται **επιλεγμένες επεμβάσεις σε κελύφη**, ανεξαρτήτως ιστορικής αξίας και κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το **βαθμό επέμβασης** στο καθένα, στόχος είναι η κατάδειξη της σημασίας των κινήσεων του αρχιτέκτονα τόσο σχετικά με το τελικό αποτέλεσμα μορφολογικά αλλά και με **τον τρόπο που επιλέγει να τοποθετηθεί σχετικά με το παρελθόν και πως –εννοιολογικά- επανατοποθετεί το κτήριο στο παρόν**.

Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε πως γίνονται πράξη όσα αναφέρονται στο προηγούμενο κεφάλαιο σχετικά με τη διαδικασία και τις αρχές που διέπουν την επανάχρηση και την πληθώρα τρόπων που μία επιτυχής απόπειρα με αποτέλεσμα τη **γόνιμη επανένταξη του κελύφους στον αστικό ιστό** μπορεί να ενεργήσει θετικά στο κοινωνικό σύνολο και να αποτελέσει **έναυσμα μίας γόνιμης σχέσης μεταξύ ατόμου κτηρίου και κοινωνίας**.

4.α.1| Το παράδειγμα του Marais

Το Μαράι είναι μια ιστορική συνοικία του Παρισιού, η οποία εκτείνεται σε ένα τμήμα του 3ου και του 4ου δημοτικού διαμερίσματος του, στην δεξιά όχθη του Σηκουάνα. Πρόκειται για μια ιστορική περιοχή, εμπορικού χαρακτήρα έντονα συνδεδεμένου με την ταυτότητα του τόπου, αφού εκεί λάμβανε χώρα μεγάλο μέρος της τοπικής παραγωγής κοσμημάτων, ρολογιών, όπλων, καθώς και ρουχισμού υψηλής ραπτικής. Από τα μέσα του 16ου αιώνα εκεί στεγάζονταν οι βιοτεχνίες και οι κατοικίες των τεχνητών. Ήδη από τον 16ο αιώνα είχε σημειωθεί **αύξηση στην οικιστική εισροή από τα εργατικά στρώματα** λόγω της εγγύτητας μεταξύ του χώρου εργασίας και του χώρου κατοίκησης. Με την πάροδο του χρόνου, συσσωρεύτηκε εκεί μεγάλο τμήμα της εργατικής τάξης, κατακλύζοντας την περιοχή με κατοικίες χαμηλού κόστους κατασκευής, όπου συνήθως, στο ισόγειο στεγαζόταν τα εργαστήρια ή τα καταστήματα και στους ανώτερους ορόφους, η κατοικία²⁷. Κατά τον 17ο αιώνα το Marais είχε πυκνοκατοικηθεί, ενώ οι εύποροι πολίτες το εγκατέλειπαν και μετοικούσαν σε αναπτυσσόμενα προάστια του Παρισιού. Λόγω της μεγάλης αύξησης του πληθυσμού κατά τον 19ο αιώνα, επεκτάσεις έλαβαν χώρα στα υπάρχοντα κτήρια, ενώ κάθε ελεύθερος χώρος καταλήφθηκε με σκοπό τη δημιουργία

περισσότερου χώρου κατοίκησης.

Ο έντονος μαρασμός της περιοχής, είχε ως αποτέλεσμα την πρόταση σχεδίων εκτεταμένης ανάπλασης, ξεκινώντας από τη διαπλάτυνση δρόμων και κατεδαφίσεις κτηρίων, ήδη από το 1820, ενώ την περίοδο 1873-1870 ο βαρόνος Haussmann πρότεινε τη χάραξη δύο οδικών αρτηριών διαμέσω της περιοχής. Παρόλο που τα σχέδια δεν πραγματοποιήθηκαν, οι κατεδαφίσεις που για τη μελλοντική διάνοιξη υποβάθμισαν ακόμα περισσότερο την εικόνα της περιοχής.

Ακολουθώντας τη διαδεδομένη μετά τον πόλεμο «αναβάθμιση» πληγμένων περιοχών, σχεδιάστηκε η κατεδάφιση του Marais, γεγονός το οποίο συνάντησε αντιστάσεις. Ο ιστορικός Georges Pillement υποστήριζε την άποψη ότι **περιοχές ειδικού ιστορικού χαρακτήρα όπως το Marais, πρέπει να διατηρούνται και να βελτιώνονται με επεμβάσεις μικρής έκτασης**. Ήταν αντίθετος σε ριζικές ανακαινίσεις και πρότεινε τη μέθοδο των curettage, δηλαδή την **αφαίρεση «παρασιτικών» κτηρίων με σκοπό την απελευθέρωση χώρου και τη δημιουργία κήπων**.

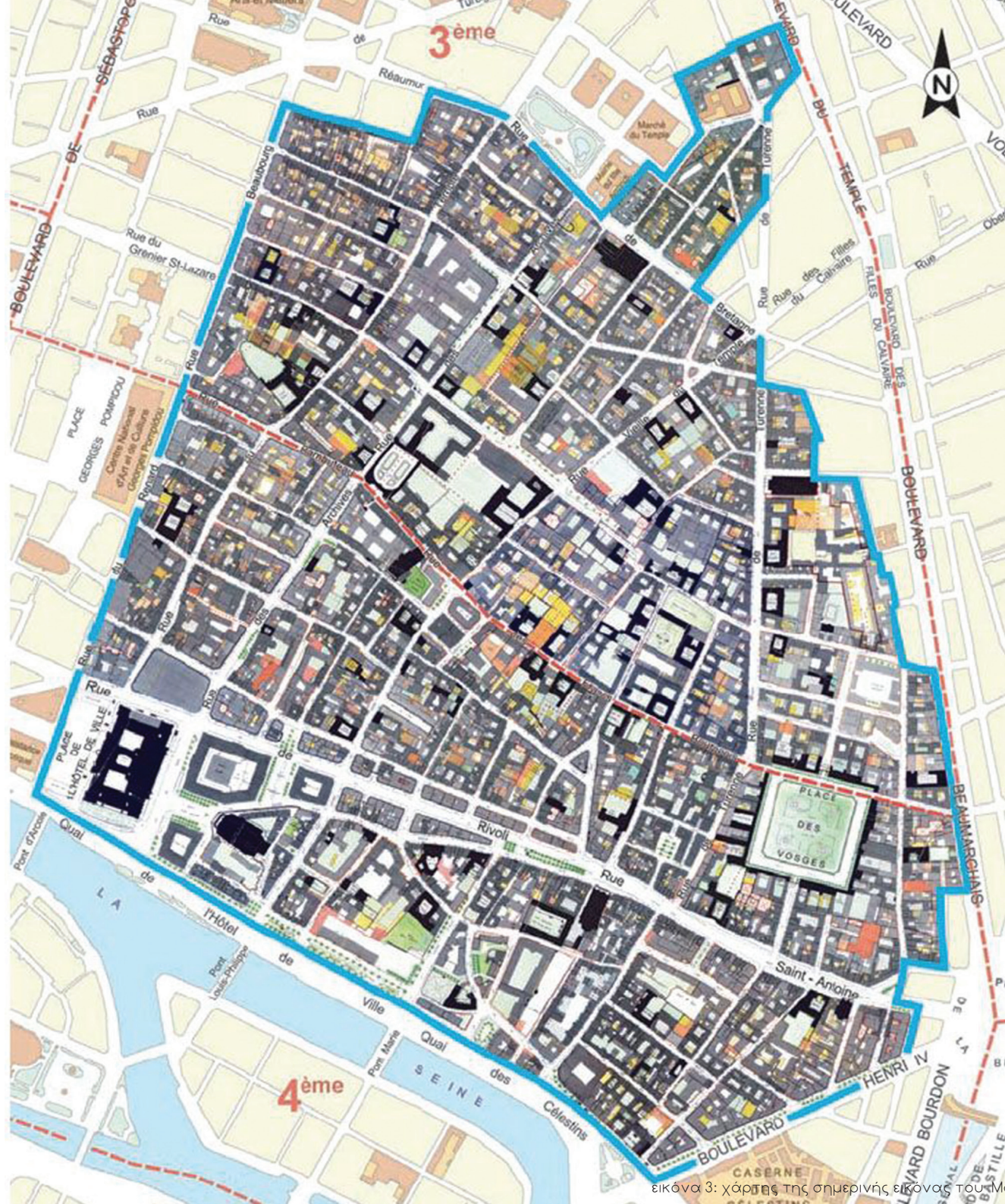
Από τη δεκαετία του 1960 στο Marais διέμεναν 74.000 άτομα σε συγκέντρωση 585 ατόμων ανά εκτάριο, σε αντίθεση με τα περίπου 300 άτομα ανά εκτάριο που ήταν ο μέσος όρος στο υπόλοιπο Παρίσι. Στο 70% των

²⁷ Heath, Tim, Oc, Taner, Tiesdell, Steve, *Revitalising Historic Urban Quarters*, Routledge, NY 1996

νοικοκυριών δεν υπήρχε τουαλέτα μέσα στις κατοικίες, ενώ στο 85% της συνολικής επιφάνειας του εδάφους (συμπεριλαμβανόμενων και των δρόμων) είχε κτιστεί σε αντίθεση με το 55% που ίσχυε για το υπόλοιπο Παρίσι. Παρολ'αυτά, σε κάποια ιστορικά κτήρια είχαν ήδη αρχίσει κάποιες μικροεπεμβάσεις αποκατάστασης. Το 1965 το Marais ανακηρύχθηκε το πρώτο *secteur sauvegarde* στη Γαλλία, δηλαδή **περιοχή προστασίας**. Στην περιοχή αναγνωρίστηκαν 526 κτήρια χρίζοντα προστασίας, τα οποία μελετήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν σε δύο τομείς ανάλογα με την αξία προστασίας τους: 176 *monuments classes* και 526 *monuments inscrits*. Η πολιτική προστασίας αφορούσε τόσο **το ίδιο το κτήριο, όσο και τον περιβάλλοντα χώρο του** σε ακτίνα 500 μέτρων. Με το σύστημα *zone protégée* τα κτίσματα της υψηλότερης από τις δύο κατηγορίες, συντηρούνταν με κρατική πρωτοβουλία, σε συνεργασία με τους ιδιοκτήτες, οι οποίοι κάλυπταν περίπου το 50% του κόστους των εργασιών συντήρησης. Σε «αντάλλαγμα» απαγορεύονταν αλλαγές στο κτήριο χωρίς την άδεια του κράτους, ενώ σε τμήμα του κτηρίου έπρεπε να δοθεί δημόσια χρήση. Ανάλογα με το ποσοστό δημόσια χρήσης έναντι του συνολικού, δινόταν 50-75% φορολογική απαλλαγή. Στην δεύτερη κατηγορία, δηλαδή την *monuments inscrits* μέχρι το 40% του κόστους επισκευής μπορούσε να χορηγηθεί από το κράτος. Μεγάλο μέρος παλιών ξενοδοχείων μετατράπηκε σε μουσεία (Musée Picasso, Musée Carnavalet, Musée Kwok, Musée de la Serrurerie).

Σύμφωνα με νόμο του 1962 σε περίπτωση μη συμμετοχής στο πρόγραμμα ο ιδιοκτήτης έχανε την κυριότητά του στο κτήριο. Όμως, ακόμα και μετά την κρατική συμμετοχή στο κόστος, εκείνο παρέμενε υψηλό. Το 1966 το κόστος επισκευής σε κτήρια της πρώτης κατηγορίας ανερχόταν στο ένα εκατομμύριο ανά εκτάριο γης. Επίσης τα «παρασιτικά» κτήρια για τα οποία υπήρχε σχέδιο κατεδάφισης, στέγαζαν κατοικίες και χώρους εργασίας για περίπου 10.000 πολίτες.

Τελικά, το σχέδιο δράσης δημοσιοποιήθηκε το 1969 εγείροντας ζητήματα για τον κοινωνικό χαρακτήρα του εγχειρήματος. Παρόλο που **σκοπός ήταν όχι μόνο η φυσική επανάχρηση των κατοικιών αλλά η κοινωνική ανάμειξη και η διατήρηση ατμόσφαιρας γειτονιάς**, το μεγάλο κόστος διατήρησης και η αύξηση στα ενοίκια επέφερε την απομάκρυνση των πιο χαμηλόμισθων ομάδων και των μικρών βιοτεχνιών. Ενώ η ανακαίνιση και επανάχρηση της περιοχής ήταν επιτυχής, παρατηρήθηκαν έντονες **κοινωνικές αλλαγές**. Περίπου 20.000 κάτοικοι εγκατέλειψαν την περιοχή, μη μπορώντας να ανταποκριθούν στην ανατίμηση της αξίας γης. Συνεπώς παρά την αρχιτεκτονική καιριότητα της επέμβασης η εικόνα της περιοχής άλλαξε ριζικά με τη αλλαγή στις χρήσεις των κελυφών και την αλλαγή των ενοίκων της. Σημειώθηκε **μερική επιτυχία** στο εγχείρημα, το οποίο τελικά παραλληλίστηκε με εκείνο του Haussmann, ωθώντας την εργατική τάξη στην περιφέρεια

4. Η ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

4.α.2| Το παράδειγμα της Μπολόνια

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Μπολόνια όπως και το μεγαλύτερο μέρος της Ιταλίας βρισκόταν σε μία ταραχώδη περίοδο. Ο απόηχος του πολέμου, τα απομεινάρια της πολιτικής του Μουσολίνι σε συνδυασμό με τον κοινωνικό και οικονομικό αναβρασμό είχαν οδηγήσει τη χώρα σε μία εκρηκτική κατάσταση. Η γρήγορη αστική ανάπτυξη έλαβε χώρα τη δεκαετία του 1950 και συσχετίστηκε με την εισροή εσωτερικών και εξωτερικών μεταναστών που αναζητούσαν καλύτερες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης. Το ιστορικό κέντρο με την πάροδο του χρόνου παρήκμαζε ακόμα περισσότερο, λόγω της εγκατάλειψης των μικρών βιοτεχνιών σε αυτό και την έξωση οικογενειών που διέμεναν σε αυτό.

Το πρώτο επίσημο πολεοδομικό σχέδιο για την εξυγίανση του ιστορικού κέντρου της Μπολόνια εγκρίθηκε το 1969 από την τοπική Κομμουνιστική Διοίκηση²⁸. Σε αντίθεση με προηγούμενα σχέδια, που πρότειναν την κατεδάφιση κατοικιών για τη διάνοιξη πλατύτερων δρόμων, την κατασκευή πολυώροφων κτηρίων για τη στέγαση γραφείων και πολυτελών κατοικιών, αυτό υποστήριζε τη διατήρηση του ιστορικού κέντρου ως είχε, την ενίσχυση της χρήσης κατοικίας μέσα σε αυτό, κυρίως από φοιτητές, ηλικιωμένους και οικογένειες που αντιμετώπιζαν προβλήματα στέγασης και εν γένει την **ανθρωποκεντρική μικρής κλίμακας**

διαβίωση και όχι την εμπορευματοποίηση της πόλης, όπως στα περισσότερα ιστορικά κέντρα.

Με τη συνεργασία του πολεοδόμου Leonardo Benevolo και του αρχιτέκτονα Pier Luigi Cervellati οργανώθηκαν αστικοί μηχανισμοί για την προστασία του ιστορικού κέντρου, τη βελτίωση της διαβίωσης ευπαθών ομάδων μέσα σε αυτό, την ύπαρξη υποδομών (σχολεία, νοσοκομεία κλπ) και τον έλεγχο της αστικής εξάπλωσης.

Παράλληλα με τον **έλεγχο της νέας αστικής εξάπλωσης**, προτεραιότητα των διοικητικών αρχών και των τοπικών συμβουλίων αποτέλεσε η **προστασία και η ενεργοποίηση του ιστορικού πυρήνα**. Γνώμονα των έργων αποτέλεσε η αρχή ότι **“η ιστορική πόλη αποτελεί όχι μόνο τη συλλογική έκφραση του παρελθόντος αλλά και ιδιοκτησία των κατοίκων της”**. Το πρόγραμμα εξυγίανσης της Μπολόνια ήταν μία πρωτοποριακή προσέγγιση στο ζήτημα της διαχείρισης κτηριακού αποθέματος καθώς και στην ανάπτυξη ιστορικού κέντρου.

Αυτός ο τρόπος **κοινωνικής επανάχρησης** δεν είχε μόνο πολιτικές βάσεις. Ιδιαίτερη επιρροή ασκήθηκε από τη Νέο-ρασιοναλιστική αρχιτεκτονική κίνηση La Tendenza η οποία αντιτίθεντο στις κερδοσκοπικές τακτικές ανάπτυξης²⁹. Σύμφωνα με τον Kenneth Frampton επιδίωξη της La Tendenza ήταν “να σώσει όχι μόνο την αρχιτεκτονική, αλλά και την πόλη από τις εξαπλωνόμενες δυνάμεις του καταναλωτισμού της μεγαλούπολης”. Κάποιοι ιστορικοί αρχιτεκτονικής, **θεώρησαν την προστασία της**

rbasli, Aylin, *Tourists in Historic Towns: Urban Conservation & Heritage Management*, Taylor & Francis Group, New York,

2

²⁹ Butina- Watson, Georgia, Bentley, Ian, *Identity by Design*, Butterworth-Heinemann, UK 2007

ιστορικής πόλης μία επαναστατική πράξη μέσω της οποίας η αρχιτεκτονική και η αστικότητα μπορούν να αλλάξουν την κοινωνικοπολιτική τάξη της χώρας. Παράλληλα, αρχιτέκτονες όπως ο Aldo Rossi και ο Giorgio Grassi προβληματίζονταν με την ανάπτυξη θεωριών αρχιτεκτονικής και αστικότητας που προωθούσαν νέες μεθόδους ανάλυσης, κατηγοριοποίησης και σχεδιασμού, βασιζόμενες στο παρελθόν, που όμως ανταποκρίνονταν στις καθημερινές ανάγκες. Επιπρόσθετα, αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι ξεκίνησαν να αναπτύσσουν μία νέα γενιά σχεδίων πόλης, τα οποία σέβονταν τις υπάρχουσες μορφολογικές δομές, ενώ ανταποκρίνονταν στις νέες ανάγκες. **Σκοπός, η δημιουργία καταστάσεων που ήταν ήδη γνωστές στους χρήστες, με αποτέλεσμα να οικειοποιηθούν ευκολότερα από αυτούς.**

Ο νεορεαλισμός βασιζόταν σε παραδοσιακούς και συμμετοχικούς τρόπους δόμησης που ενίσχυαν μία **στενότερη σχέση μεταξύ πολιτισμού, στέγασης και ατόμου**, υποστηρίζοντας έτσι τη δημιουργία μιας ιδεατής κοινωνίας. Ο Mario Ridolfi όπως και άλλοι αρχιτέκτονες, τεκμηριώσαν τις παραδοσιακές τεχνικές κατασκευής, βοηθώντας έτσι, κατασκευαστές και τεχνίτες σε εργασίες αποκατάστασης. Οι μελέτες αυτές, οδήγησαν στην ανάπτυξη της ιταλικής σχολής της αστικής μορφολογίας, του οποίου, πρωτεργάτες ήταν ο Severio Muratori, ο Gianfranco Cannigia, ο Leonardo Benevolo, ο Pier Luigi Cervellati και ο Aldo Rossi. Η προσέγγιση αυτή, βασιζόμενοι στο αξίωμα

ότι η πόλη μπορεί να αναγνωστεί μέσω των φυσικών μορφολογικών στοιχείων της. Τα στοιχεία αυτά, μπορούν να μελετηθούν σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης: τα κτίρια, τα τετράγωνα, τους ελεύθερους χώρους, το σύστημα δρόμος / οικόπεδο, τη συνολική μορφολογία του οικισμού και της περιοχής.

Εκτός από αυτά τα φυσικά επίπεδα, οι μορφολόγοι τόνισαν ότι είναι επίσης σημαντικό να κατανοήσουμε τις **κοινωνικό-οικονομικές και πολιτιστικές πτυχές της αστικής μορφής**, και τον τρόπο με τον οποίο αυτά μετατρέπονται σε βάθος χρόνου. Ο Severio Muratori, ο κύριος εκφραστής αυτής της προσέγγισης στην Ιταλία, εισήγαγε επίσης την έννοια των «λειτουργικών ιστοριών», που βασίζεται στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ των αστικών μορφών και της εποχής του κτιρίου. Εξίσου σημαντική είναι η έννοια “tessuto” ή αστικού πλέγματος, δηλαδή του χαρακτηριστικού συνολικού μοτίβου, της σχέσης μεταξύ οικόπεδων, τετραγώνων και δρόμων, καθώς και ομάδων κτιρίων και υπαίθριων χώρων και των συναφών τρόπων χρήσης τους. Οι Ιταλοί μορφολόγοι χρησιμοποίησαν τους χαρακτηριστικούς ιστούς, αποτελούμενοι από μορφολογικά στοιχεία, που ή χτίστηκαν την ίδια εποχή, είτε υπάκουαν στους ίδιους μορφολογικούς κανόνες, τόσο για την ανάλυση και για το σχεδιασμό.

Ο Gianfranco Caniggia ανέπτυξε την ιταλική μορφολογική σχολή σκέψης ακόμα περισσότερο. Εισήγαγε την έννοια της διαδικαστικής τυπολογίας, η οποία επικεντρώνεται στην

ταξινόμηση των τύπων κτιρίων, την προέλευσή τους και τις μεταλλάξεις τους στο χρόνο. Όταν ένας νέος τύπος κτηρίου κατασκευάζεται, ονομάζεται πρωτότυπος. Ένας πρωτότυπος μπορεί να τροποποιηθεί με την πάροδο του χρόνου να γίνει ένας μεταλλαγμένος τύπος. Οι τύποι κτιρίων και οι σχέσεις τους με τον αστικό ιστό, θεωρούνται σημαντικοί για την κατανόηση της χωρικής ταυτότητας κατά την πάροδο του χρόνου, και θεωρήθηκαν από τον Caniggia ως οι “στοιχειώδεις ρίζες της αστικής μορφής”. Η έννοια αυτή επέτρεψε στους αρχιτέκτονες να χρησιμοποιούν τους παραδοσιακούς ιστούς και τις τυπολογικές αναφορές ως πηγές ιδεών για την κατασκευή νέων ειδών ή μεταλλαγμένων τύπων. Με τη χρήση αυτών των προσεγγίσεων, οι νέο-ρεαλιστές και οι μορφολόγοι προσπαθούσαν να δημιουργήσουν ένα αντίδοτο στην αίσθηση αποξένωσης που συνέδεαν με τα συστήματα που παράγονταν από το διεθνές μοντερνιστικό στυλ (international modernist style). Αφού καθιερώθηκε αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης του ιστορικού κέντρου, των ανθρώπων του και των τρόπων κατασκευής του παρελθόντος, επόμενη κίνηση ήταν να πραγματοποιηθεί μία συστηματική ανάλυση της εξέλιξης της πόλης και η καταγραφή του δομημένου περιβάλλοντος. Μελετήθηκε η εξέλιξη της χωρικής δομής από την αρχαιότητα, αναλύθηκε ο ιστός και το κοινωνικό-οικονομικό προφίλ συγκεκριμένων γειτονιών. Επιπρόσθετα, αναλύθηκαν επιλεγμένα κτήρια και ελεύθεροι χώροι, δημιουργώντας

τυπολογικές κατηγοριοποιήσεις.

Κάθε κτήριο αναλύθηκε επίσης από πλευράς φυσικής κατάστασης, κοινωνικό-οικονομικών δυνατοτήτων, την έκταση και το είδος των επισκευών που απαιτούνται της και πιθανής μελλοντικής χρήσης. Όλα αυτά τα στοιχεία συγκεντρώθηκαν για να συντάξουν μια μεθοδολογία αστικής ανακαίνισης, που αποδίδεται στον καθηγητή Leonardo Benevolo. Σύμφωνα με τον Francesco Bandarin «η βασική ιδέα της πρότασης Benevolo ήταν ότι **η αρχιτεκτονική τυπολογία είναι, όχι μόνο η πρόσοψη ή το ύφος των κτιρίων, αλλά ένα χαρακτηριστικό που πρέπει να διατηρηθεί ως στοιχείο της ιστορικής κληρονομιάς**». Παρόμοια προσοχή δόθηκε στις σκληρές και μαλακές επιφάνειες, στο πράσινο και τους ανοιχτούς χώρους, δηλαδή το **δομημένο περιβάλλον** (βλ. environment bâti), καθώς θεωρήθηκαν σημαντικά στοιχεία της καθημερινής ζωής των πολιτών της Μπολόνια. Στη συνέχεια, κάθε τυπολογική ομάδα μεταφράστηκε σε κτηριακούς κώδικες, οι οποίοι στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξη ειδικών προτάσεων αποκατάστασης.

Αφού τα μορφολογικά στοιχεία είχαν περιγραφεί και αναλυθεί από ομάδες επαγγελματιών, ήταν αναγκαίο να προσδιορίσει τι θεωρείται σημαντικό από πλευράς θέσης και ταυτότητας. Με γνώμονα το γεγονός ότι η τοπική ταυτότητα συνδέεται με τις έννοιες που οι χρήστες αποδίδουν σε συγκεκριμένα μέρη, ήταν σημαντικό να αναμειχθούν διαφορετικές

ομάδες χρηστών σε αυτή τη διαδικασία. Οι μορφολογικές κατηγοριοποιήσεις αποτελούν μόνο μια πηγή δεδομένων, ενώ αυτό που έχει σημασία αναφορικά με την τοπιακή ταυτότητα, είναι η ερμηνεία από τους ίδιους τους χρήστες. Οι πρακτικές συμμετοχικού σχεδιασμού υποστηρίχτηκαν από το δημοτικό συμβούλιο, το οποίο θέλησε να δημιουργήσει ένα πιο δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων, στο οποίο σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε ο αστικός σχεδιασμός. Ο βασικός σκοπός είναι σαφής από την ερώτηση που θέτει ο Francesco Bandarin: «Για ποιον αποκαθιστούμε και διατηρούμε την ιστορική κληρονομιά;». Η απάντηση ήταν τόσο προφανής και σημαντική, **“για τους πολίτες της Μπολόνια”**.

Ως εκ τούτου, η διαδικασία της τόπο-ταυτοποίησης και αποκατάστασης βασίστηκε στην συμμετοχή των πολιτών και τη διαβούλευση, η οποία εξελίχθηκε σε ένα από τα μεγαλύτερα προγράμματα συμμετοχικής αστικής παρέμβασης. Αυτή η σύνθετη προσέγγιση ενεργοποίησης της πόλης βασίζεται στην παραδοχή ότι **η ιστορική πόλη είναι η συλλογικής ιδιοκτησία των κατοίκων της**, όπου εντάσσονται όλα τα κοινωνικά στρώματα. Με την υιοθέτηση αυτής της θέσης, η **προσέγγιση της διατήρησης και επανάχρησης “σημαίνει την κοινωνική επανάκτηση της πόλης”** επιστρέφοντάς την πίσω στο κοινωνικό σύνολο.

Για να ξεπεραστεί το χάσμα μεταξύ των επαγγελματιών και των χρηστών, μακέτες

μεγάλης κλίμακας και αξονομετρικά σχέδια των τετραγώνων κατασκευάστηκαν από τους επαγγελματίες για να διευκολυνθεί η επικοινωνία με τους τοπικούς «εμπειρογνώμονες»- κατοίκους, εμπόρους και άλλους, σχετικά με το είδος των παρεμβάσεων που απαιτούνται σε μεμονωμένους δρόμους και κτίρια. Μαζί, επαγγελματίες και χρήστες ανέπτυξαν ένα κοινό όραμα, μια ανοικτή και αισιόδοξη ιδεατή κοινότητα, με ρίζες στο παρελθόν, αλλά όχι στάσιμη σε αυτό, προσφέροντας ένα ευρύ φάσμα επιλογών στην καθημερινή ζωή, όσο το δυνατόν περισσότερων κατοίκων. Αυτή η σφαιρική, συμμετοχική προσέγγιση εξυγίανσης και επανάχρησης συμπεριλάμβανε και τους κατοίκους του μέχρι τότε γκέτοποιημένου τμήματος της πόλης, δρώντας καταλυτικά στο μέλλον των ανθρώπων που από το 1553 ήταν περιθωριοποιημένοι και «περιφραγμένοι», έτσι ώστε να μην επηρεάσουν αρνητικά το υπόλοιπο της πόλης. Μετά από πολλές συζητήσεις, η πρόταση για την πόλη επίσημα εγκρίθηκε το 1966. Περαιτέρω μελέτες οδήγησαν σε 13 έργα αποκατάστασης και επανάχρησης. Αυτές οι ιδέες ενοποιήθηκαν σε ένα σχέδιο για το ιστορικό κέντρο, γνωστό ως Piano per L'Edilizia Economica e Popolare/Centro Storico, που εγκρίθηκε το 1973. Με τη νέα στεγαστική μεταρρύθμιση, την έναρξη της χρηματοδότησης και των νομικών μηχανισμών, το Δημοτικό Συμβούλιο, οι επαγγελματίες και οι κάτοικοι έβαλαν σε εφαρμογή το σχέδιο, με τρεις τρόπους παρέμβασης: την αποκατάσταση των

μνημείων και κτιρίων μεγάλης ιστορικής αξίας, την ανακαίνιση και διατήρηση των αστικών ιστών και της οικοδομικής τυπολογίας και την ανακατασκευή των κτιρίων που ήταν αδύνατο να αναστηλωθούν. Ορισμένα από τα κτίρια που κατεδαφίστηκαν δεν αντικαταστάθηκαν, προκειμένου να δημιουργηθεί ελεύθερος χώρος στην πόλη, τμήμα του οποίου υφίστατο εντός των αστικών αυλών. Από τους 13 τομείς σχεδιασμού που είχαν αρχικά οριστεί, γνωστοί ως *comparti urbanistica*, πέντε επιλέχθηκαν για την πρώτη φάση της διαδικασίας εφαρμογής, είτε λόγω της τυπολογικής και κοινωνικής ομοιογένειάς τους, ή λόγω της συνολικής ιστορικής σημασίας τους.

Για την υλοποίηση του σχεδίου αποκατάστασης συστάθηκε, μια μορφή συνεταιριστικής δομής διαχείρισης. Αυτό βασίστηκε σε διάφορες σημαντικές αρχές. Κατ' αρχάς, όλα τα έργα ανήκαν στο σύνολο, με σαφείς δομές διαχείρισης, έχοντας δημόσια και ιδιωτική ευθύνη. Δεύτερον, κάθε μέλος του συνόλου είχε ένα διαμερίσματος εφ' όρου ζωής. Τρίτον, κάθε οικογένεια είχε ένα σταθερό εγγυημένο χαμηλό ενοίκιο. Επιπλέον, ορισμένες από τις εργασίες επισκευής πληρώθηκε από τα ενοίκια που εισπράχθηκαν, και το υπόλοιπο - περίπου 80% του κόστους αποκατάστασης - πληρώθηκε από το τοπικό συμβούλιο.

Το συνεργατικό σύστημα και η συλλογική ιδιοκτησία των αποκατεστημένων κτιρίων δημιουργήθηκε για να επιτρέψει στα μέλη έναν

ορισμένο βαθμό ευέλικτης μίσθωσης. Οι κάτοικοι είναι σε θέση να μετακινούνται από το ένα ακίνητο στο άλλο μέσα στο κοινοτικό σύστημά τους, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι μεταβαλλόμενες ανάγκες των οικογενειών.

Στο σύνολό της, πρόκειται για μία επιτυχή επέμβαση σε ιστορικό κέντρο τόσο αρχιτεκτονικά όσο και κοινωνικά. Διατηρήθηκε η κοινωνική ποικιλομορφία, ενώ νέες χρήσεις όπως πανεπιστήμια, μουσεία και τουριστικές λειτουργίες στεγάστηκαν στο κέντρο. Επιπρόσθετα οι βιοτεχνίες μεταφέρθηκαν στα περίχωρα βελτιώνοντας την εικόνα και δημιουργώντας ένα ήπιο οικιστικό περιβάλλον.

4.α.3| Το παράδειγμα της Πλάκας

Παρακάτω θα αναλυθεί η **Μελέτη αντιμετώπισης προβλημάτων Πλάκας**³⁰, δηλαδή μία σειρά προτάσεων όπως ανατέθηκε από τον υφυπουργό Δημοσίων Έργων Στέφανο Μάνο που αποτέλεσε στην ουσία συνέχιση προηγούμενης μη πραγματοποιημένης μελέτης, της επονομαζόμενης Μελέτης παλαιάς πόλεως Αθηνών του 1973 από τον διευθυντή της Υπηρεσίας Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθηνών του Υπουργείου Δημοσίων Έργων Προκόπη Βασιλειάδη. Πρόκειται ουσιαστικά για μία εντολή σύνταξης μελέτης «εφαρμογής» που ερχόταν ως συνέχεια της πολιτικής απόφασης που είχε προηγουμένως ληφθεί από τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή για την ανάγκη προστασίας της Πλάκας και συνεπώς, για την ανάγκη σχεδιασμένης και αποτελεσματικής κρατικής επέμβασης. Η επέμβαση ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1979 αναπτύχθηκε σταδιακά και πρακτικά, με την έννοια της παρακολούθησης και του ελέγχου συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Η περιοχή της Πλάκας βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο των Αθηνών ξεκινώντας από τη βόρεια και ανατολική πλευρά του ιερού βράχου της Ακρόπολης, αναπτύσσεται ημικυκλικά γύρω από αυτόν σε μία ζώνη πλάτους 350μ. με ανάπτυγμα μήκους ενός χιλιομέτρου και έχει έκταση 35 εκταρίων περίπου. Είναι η περιοχή που αποτελεί τον ιστορικό πυρήνα της πόλης όντας η αρχαιότερη κατοικημένη περιοχή των Αθηνών,

σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής της εξέλιξης, αποτελώντας ταυτόχρονα κρηπίδωμα του ιερού βράχου. Η άμεση αυτή σύνδεση της Πλάκας με την Ακρόπολη καθιστά το χώρο της ιδιαίτερα ευαίσθητο σε αλλαγές που θα μεταβάλλουν την κλίμακα της δομής του. Η εύλογη ανάγκη προστασίας του τοπίου της ευαίσθητης αυτής περιοχής, θα μπορούσε να κριθεί, αυτή και μόνο ικανή για την ανακήρυξη της σε διατηρητέο τοπίο-μνημείο.

Η ιδιαίτερη θέση στην οποία βρίσκεται έχει ως αποτέλεσμα να αποτελεί προσοδοφόρο έδαφος κερδοσκοπίας μαζικής τουριστικής αναψυχής, επέκτασης των εμπορικών λειτουργιών του εμπορικού κέντρου που την περιβάλλει, παράπλευρης εκτόνωσης της συμφόρησης του κεντρικού κυκλοφορικού δικτύου ενώ υφίσταται ήδη το πρόβλημα της ποιότητας των ιστορικών κατοικιών και η ανάγκη εκσυγχρονισμού τους, η έλλειψη χώρων στάθμευσης και λιμνάζουσα κατάσταση των ανασκαφών.

Πριν την εκκίνηση των εργασιών, προηγήθηκε μία εκτενής ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής, καταγραφή της υφιστάμενης πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής κατάστασης, κοινωνιολογική και οικονομική ανάλυση της περιοχής και τέλος διερευνήθηκε η ελληνική νομοθεσία που σχετίζεται με την προστασία των μνημείων και των παραδοσιακών οικισμών καθώς και αντίστοιχη νομοθεσία άλλων χωρών.

Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν πολεοδομικοί χάρτες που προέκυψαν από τα παραπάνω στοιχεία, τα ιστορικά κτήρια

³⁰ Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος α'

κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν, τη μορφολογία και το βαθμό αλλοίωσης από τους ενοίκους, συντέθηκε μία δημογραφική και κοινωνικοοικονομική σύνθεση των νοικοκυριών της Πλάκας, αναλύθηκαν οι τομείς οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής, τα εισοδήματα των νοικοκυριών και οι αξίες γης.

Σκοπός της επέμβασης ήταν η προστασία και η ανάδειξη του ιδιαίτερου ιστορικού ύφους της περιοχής, το οποίο παρά τις αλλοιώσεις και τη θέση του μέσα στο οικονομικό κέντρο της Αθήνας είχε διατηρήσει σε ένα μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα του. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη όριζε την προστασία του πολεοδομικού ιστού της περιοχής, την προστασία των παραδοσιακών αρχιτεκτονικών έργων της περιοχής με τις κατάλληλες τεχνικές μεθόδους, την αποκατάσταση των παραμορφώσεων στα ιστορικά κτήρια, την εισαγωγή σύγχρονων ανέσεων (καλώδια ηλεκτρικού, κεραίες τηλεοράσεων) με παράλληλο έλεγχο των παραμορφώσεων που μπορεί να επιφέρουν τέτοιου είδους υποδομές. Σε γενικές γραμμές στόχος ήταν η διατήρηση της Πλάκας ως ιστορικός οικισμός αλλά παράλληλα και ως ζωντανός οργανισμός και όχι ως μουσειακός χώρος στερημένος από την πραγματικότητα της ανθρώπινης καθημερινότητας.

Η έννοια πολεοδομικά μέτρα αναφέρεται στον έλεγχο των χρήσεων γης, έτσι ώστε να διατηρηθεί σε ελεγχόμενα πλαίσια η αναψυχή και το εμπόριο, την ανάδειξη και προστασία

των διατηρητέων κτηρίων, τον περιορισμό των διαφημιστικών επιγραφών πάνω σε κτήρια, και την ήπια μορφολογική προσαρμογή των κτηρίων για τον καθορισμό δукτιών. Παράλληλα έγινε προσπάθεια διευθέτησης του ζητήματος της κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων τόσο μέσα στην περιοχή μελέτης όσο και γενικότερα έπρεπε να επανενταχθεί στην Αθήνα ως οργανικό τμήμα της. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην κυκλοφορία πεζών, μιας και πρόκειται για τη συνέχεια ενός αρχιτεκτονικού περιπάτου. Δημιουργήθηκε ένα δίκτυο πεζοδρόμων, δρόμων ελεγχόμενης κυκλοφορίας, χώρων στάθμευσης καθώς και ελεύθερων-κοινόχρηστων χώρων. Ο αστικός εξοπλισμός σχεδιάστηκε στα πρότυπα του ήδη υπάρχοντος και τα οδοστρώματα σχεδιάστηκαν ανάλογα με την περιοχή που εξυπηρετούν.

Η διαδικασία οργανώθηκε σε τρία στάδια. Σε επίπεδο πολεοδομικών μέτρων, προσδιορίστηκαν τα όρια της υπό προστασία περιοχής και με την εφαρμογή του νέου συστήματος κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων. Σε δεύτερο επίπεδο, που θα μπορούσε να ονομαστεί τεχνικό και έλαβε χώρα παράλληλα με την πεζοδρόμηση, έλαβε χώρα η ανακατασκευή όλων των υπόγειων δικτύων της Πλάκας και πραγματοποιήθηκε σταδιακά με τις αντίστοιχες φάσεις διαμόρφωσης και εξοπλισμού των ελεύθερων και δημόσιων χώρων της περιοχής. Το τελευταίο ήταν και το τρίτο στάδιο της επέμβασης που θα μπορούσε να ονομαστεί αρχιτεκτονικό.

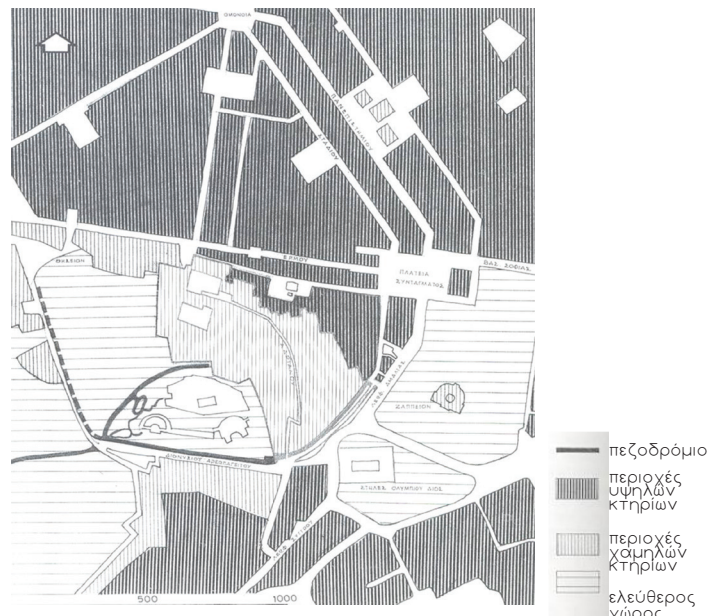
Στο σύνολό του αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα φιλόδοξο εγχείρημα, με ισχυρό υπόβαθρο

ανάλυσης και μελέτης, πράγμα απαραίτητο για μία περιοχή τόσο νευραλγικής σημασίας. Πρώτη φορά στη χώρα πραγματοποιήθηκε αυτού του είδους, αυτής της έκτασης και αυτής της πολυπλοκότητας επέμβαση και αυτό αποτέλεσε από μόνο του επίτευγμα.

Άλλο ένα ζήτημα που πρέπει να θιχτεί είναι εκείνο της αξιολόγησης της αρχιτεκτονικής ποιότητας, δηλαδή, των κριτηρίων ανάλογα με τα οποία ένα κτήριο θεωρείται επίσημα ως διατηρητέο και αντίστοιχα τα κριτήρια με τα οποία ένα κτήριο κατεδαφίζεται είτε λόγω χαμηλής αρχιτεκτονικής αξίας, είτε για την ανάδειξη ενός «σημαντικότερου κτηρίου»³⁰. Στο παράδειγμα της Πλάκας βαρύτητα δόθηκε στην ανάδειξη των αρχαιοτήτων, ενώ τα κτήρια που επιλέχθηκαν να ενισχυθούν και να διατηρηθούν είναι κυρίως νεοκλασικά. Ωστόσο, στην Πλάκα, λόγω της μακραίωνης ιστορίας της περιοχής συνυπάρχουν πολλών τύπων κτήρια όπως απλές διώροφες κατασκευές με κεραμοσκεπή και χωρίς αρχιτεκτονικά κοσμήματα, εκλεκτικιστικού ρυθμού όπου συνυπάρχουν διάφορα στοιχεία, και κτίσματα νεότερων ρευμάτων όπως άρ-νουβό, άρ-ντεκόκλπ. Συνεπώς, γίνεται σαφές, σύμφωνα με τη σημερινή εικόνα της περιοχής ότι προτεραιότητα δόθηκε στα νεοκλασικά. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι οι αρμόδιοι φορείς επέλεξαν το “πάγωμα” του χρόνου στη συγκεκριμένη εποχή.

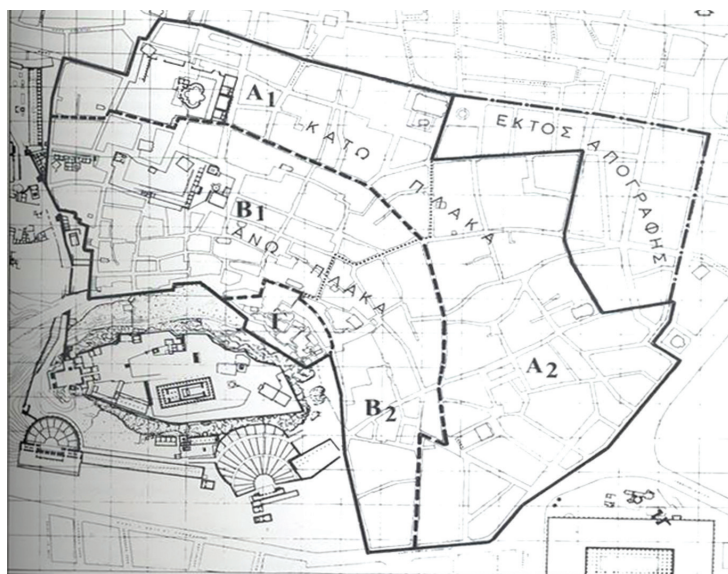
Το γεγονός αυτό της προστασίας αντιστρέφεται εύκολα αν αναλογιστούμε το

παράδειγμα της οδού Διονυσίου Αεροπαγίτου για το μουσείο της Ακρόπολης. Στην εν λόγω περιοχή ξεκίνησαν οι διαδικασίες ώστε δύο αξιόλογα κτήρια να αποχαρακτηριστούν ως διατηρητέα και ακολούθως να κατεδαφιστούν με σκοπό να αποκαλυφθεί περισσότερο το νέο μουσείο Ακροπόλεως και να υπάρξει θέα της Ακρόπολης για τους θαμώνες του εστιατορίου του νέου μουσείου. Το γεγονός αυτό έρχεται για να καταδείξει την ανάγκη τα ανεγειρόμενα κτήρια ή τα ήδη υπάρχοντα και χρήζοντα ανάδειξης, να λαμβάνουν υπ’ όψιν τον περιβάλλοντα χώρο και να γίνεται προσπάθεια αξιοποίησής του, βελτιώνοντας τον, αλλά και ταυτόχρονα προσαρμοζόμενα σε αυτόν.

εικόνα 5: Η πρόταση για την επέκταση της οδού Φιλελλήνων και του πεζοδρόμου προς το Ηρώδειο

³⁰ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ημερίδα με θέμα ‘Πλάκα: Χθες, Σήμερα, Αύριο’, διοργάνωση: Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Πλάκας, 11 Απριλίου 2006
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, πρακτικά της ημερίδας ‘Η Πλάκα 20 χρόνια μετά τις νομοθετικές ρυθμίσεις’, 4 Μαρτίου 2002

εικόνα 6: χωρισμός της Πλάκας σε ζώνες

εικόνα 7: χρήσεις γης

4.β| ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

Ιεπεμβάσεις ανάπλασης με γνώμονα την αστική και κοινωνική εξυγίανση

Εφαρμογή των επιταγών της οικονομίας και βελτίωσης της υπάρχουσας κατάστασης της πόλης με ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα αποτελεί το παράδειγμα που ακολουθεί. Βασικό στοιχείο της επέμβασης είναι προσπάθεια διαπραγμάτευσης των αυστηρών γραφειοκρατικών πλαισίων και η προσπάθεια εκμετάλλευσης κάθε δυνατότητας που προσφέρει ο ελεύθερος χώρος και η διαμόρφωσή του. Ο αρχιτέκτονας **Teddy Cruz** αναφέρει σχετικά με τις σύγχρονες αστικές παρεμβάσεις: «στόχος τους δεν είναι το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής, αλλά η ανατροπή των πληροφοριών που αποτυπώνονται τεχνητά σχετικά με τη γη, και η μεταβολή των ορίων και των περιορισμών που καθορίζονται από τους θεσμούς της επίσημης ανάπτυξης³²». Η άποψη αυτή, στηρίζεται πάνω στην αντίληψη πως **η δυναμική των πόλεων, των κοινωνιών και της εξέλιξής τους, δεν βρίσκεται στις φόρμες και στους αυστηρούς κανονισμούς, αλλά στις κοινότητες που αποκλείονται ή περιορίζονται από τα αυστηρά θεσμικά πλαίσια**. Συγκεκριμένα εντοπίζει την δυναμική αυτή στις ανεπίσημες πρακτικές γύρω από τον χώρο που αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου από τις περιθωριοποιημένες ομάδες όπως είναι οι

κοινότητες μεταναστών κτλ.

Μελετώντας την σχέση μεταξύ των ανεπίσημων πρακτικών και των επίσημων θεσμών γύρω από τα χωρικά όρια, δημιουργεί ένα σύστημα που διευκολύνει τις άτυπες πρακτικές και τις νομιμοποιεί, νομιμοποιώντας έτσι και τις κοινότητες που τις εφαρμόζουν. Συνεργάζεται με τοπικούς φορείς και τους χρησιμοποιεί ως διαμεσολαβητές μεταξύ των κατοίκων και των τοπικών αρχών.

Ένα τέτοιο παράδειγμα αστικής ανάπλασης υποβαθμισμένης περιοχής αποτελεί το πρότζεκτ του **Living Room At The Borders & Senior Housing and Childcare³³**, στα σύνορα Βόρειας και Νότιας Αμερικής μεταξύ San Diego (Καλιφόρνια) και San Ysidro (Μεξικό). Σε αυτό το σημείο των συνόρων είναι πολύ έντονη η διαφορά βιοτικού επιπέδου των δύο περιοχών. Στην πρώτη συναντά κανείς πολυτελέστατες κατοικίες, ενώ στη δεύτερη μεγάλης έκτασης φαβέλες. Η υπάρχουσα κατάσταση αποτελούσε ενδεικτικό παράδειγμα

³² Teddy Cruz, *Border Postcards: Chronicles from the Edge* [Lecture] James Stirling Memorial Lectures on the City. Canadian Centre for Architecture, Montreal, 2004

³³ http://www.ted.com/talks/teddy_cruz_how_architectural_innovations_migrate_across_borders#t-485828

σχεδιαστικής πολιτικής που καταδεικνύει τις κοινωνικές ανισότητες. Άλλη ιδιαιτερότητα της περιοχής είναι ο βαθμός στον οποίο επαναχρησιμοποιούνται τα οικιστικά απρρίμματα που προέρχονται από το Σαν Ντιέγκο. Προκάτ κατοικίες οι οποίες αντικαθιστούνταν από μεγαλύτερες περνούν τα σύνορα, γίνονται νέοι χώροι κατοικίας στο Μεξικό και με μεγάλο αριθμό προσθαφαιρέσεων όγκων, λύνουν –παράτυπα- το ζήτημα της κατοίκησης μεγαλύτερου αριθμού ατόμων σε πολύ μικρότερο χώρο. Η αυθαίρετη αυτή πύκνωση του αστικού ιστού δημιουργήσε ένα νέο σύστημα πλήρους κενού καθώς και ένα νέο σύστημα δρόμων το οποίο εξαρτήθηκε από τις μικρές επιχειρήσεις οι οποίες στεγάστηκαν σε τμήματα των νέων κελυφών.

Αναγνωρίζοντας αυτή την κατάσταση ο Cruz αναπτύσσει την Προσιτή Ζώνη Στέγασης (Affordable Housing Overlay Zone, AHOZ), ένα εγχείρημα που χρησιμοποιεί τοπικούς φορείς όπως η Casa Familiar σαν διαμεσολαβητές

μεταξύ των κατοίκων και των τοπικών αρχών, διευκολύνοντας έτσι την αλλαγή της έννοιας της πυκνότητας, η οποία ορίζεται θεσμικά ως «μονάδες ανά στρέμμα», στον καθορισμό της ως τις «κοινωνικές ανταλλαγές ανά στρέμμα», συμβάλλοντας έτσι στην οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα των κοινοτήτων μέσω μίας χωρικής διαμόρφωσης³⁴. Οι παρεμβάσεις του Cruz στο San Ysidro δεν αφορούν ένα συγκεκριμένο κτιριακό σχεδιασμό ανά τετραγωνικό, αλλά τον «σχεδιασμό» μιας πολιτικής που θα διαφοροποιεί τον θεσμικό καθορισμό των ζωνών έτσι ώστε **να επιτρέπει στους κατοίκους να αλλάζουν πιο εύκολα τις κατοικίες τους ανάλογα με τις ανάγκες τους και να δημιουργούν νέα project με πολλαπλές πυκνότητες και χρήσεις**³⁵. Ουσιαστικά το Living Rooms at the Border είναι ένα project που προσπαθεί να προβλέψει τις αναγκαίες πυκνότητες και τις μικτές χρήσεις που χρειάζεται να αναπτυχθούν στις γειτονιές του Σαν Ντιέγκο.

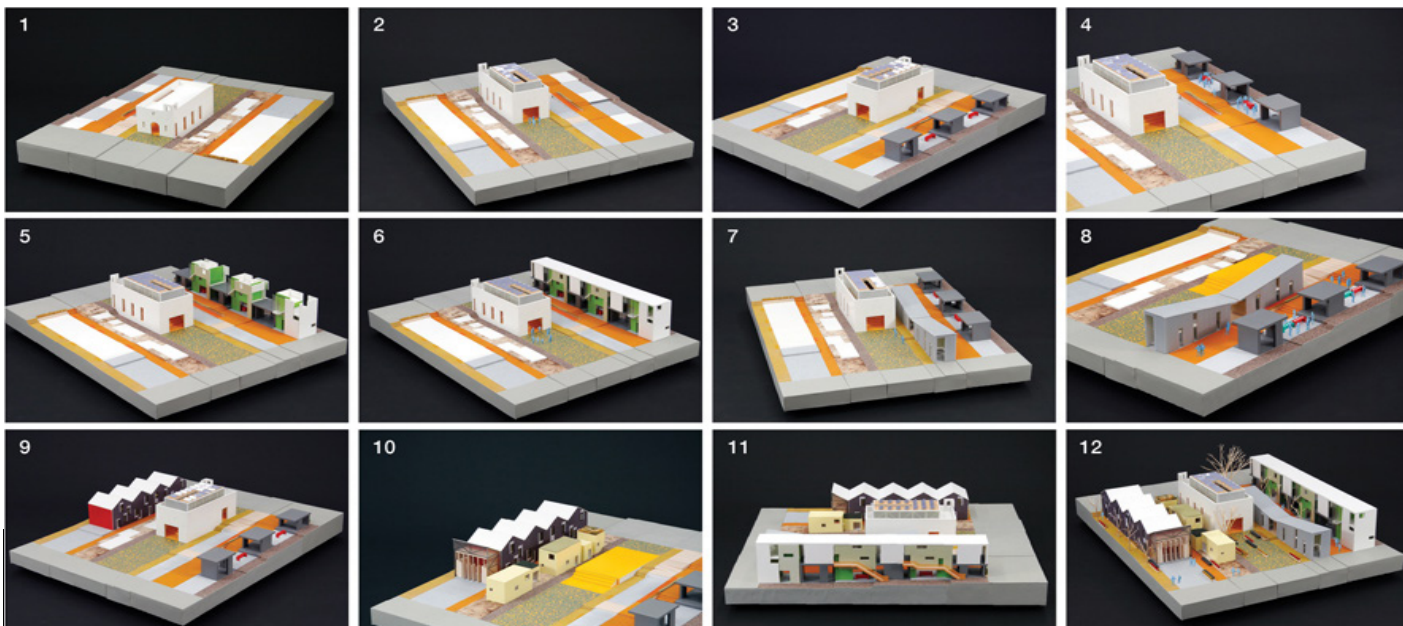
Μέσω κοινόχρηστων κουζινών και χρήσεων, προτείνει, δώδεκα μονάδες προσιτής στέγασης και ένα κοινοτικό κέντρο που προσαρμόζεται στο κέλυφος μίας εκκλησίας του 1927. Στη νέα σοφίτα της εκκλησίας δημιουργούνται γραφεία της ΜΚΟ Casa Familiar, ενώ σχεδιάζεται ένας κοινοτικός κήπος που χρησιμεύει για την υποστήριξη των μικρό-οικονομιών της κοινότητας και την πραγματοποίηση δημόσιων εκδηλώσεων. Ο κεντρικός πεζόδρομος περιβάλλεται από μία σειρά ημιυπαίθριων χώρων, με πρόσβαση στον κήπο και στην

³⁴<http://www.domusweb.it/en/architecture/2009/05/13/teddy-cruz.html>

³⁵Teddy Cruz, 'Levittown Retrofitted: An Urbanism Beyond the Property Lines' στο Christine de Baan, Joachim Declerck, and Véronique Patteeuw, Visionary Power: Producing the Contemporary City, Rotterdam: NAI Publishers, 2007

εκκλησία, που έχουν ηλεκτρισμό και νερό και μπορούν να χρησιμεύσουν για την κάλυψη πληθώρας αναγκών και δραστηριοτήτων της γειτονιάς. Έτσι σε ένα μέρος όπου οι κανονισμοί επιτρέπουν μία χρήση γης, η παρέμβαση καταφέρνει να εφαρμόσει πέντε διαφορετικές, που η μία είναι βοηθητική στην άλλη. Οι μονάδες του συστήματος κατοικιών αποτελούνται από μια σειρά από γεωμετρικά κομμάτια. Οι οικιστικές μονάδες συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούνται από μπετονένια και ξύλινα πλαίσια. Στο κέντρο κάθε μονάδας υπάρχει ένας ανοικτός τετραγωνικός χώρος με διάμετρο 12 ποδίων, και γύρω του υπάρχει μια κουζίνα ή ένα μπάνιο, ενώ ο ίδιος ο χώρος μπορεί να υποδιαιρεθεί με προκατασκευασμένους τοίχους από ξύλο, ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε νοικοκυριού. Η πτέρυγα του έργου "Senior Housing and Childcare" αποτελείται από μια επαναλαμβανόμενη σειρά από τσιμεντένιους τοίχους και ξύλινα πλαίσια. Ο υφιστάμενος χώρος της εκκλησίας θα γίνει ένα «κτίριο μέσα στο κτίριο» ενισχυμένο από πλαίσια χάλυβα στο εσωτερικό της ξύλινης κατασκευής.

4.γ| ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

| Παραδείγματα καλών πρακτικών επανάχρησης με τη ματιά του αρχιτέκτονα_επανάχρηση στοιχείων με γνώμονα τη σημειωτική, τη μορφή και τη λειτουργικότητα

ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΚΕΛΥΦΩΝ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΒΑΘΜΟ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

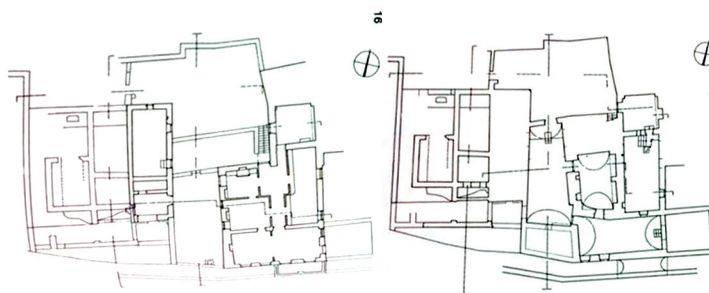
Όπως προαναφέρθηκε, ο τρόπος επέμβασης σε κάθε κελύφος εξαρτάται από τον εκάστοτε μελετητή. Το γεγονός αυτό περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό όταν γίνεται λόγος για κτήρια τα οποία ανήκουν σε περιοχές προστασίας ή έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέα τα ίδια, καθώς ο τρόπος αποκατάστασής τους ορίζεται από ένα αυστηρό πλαίσιο αρχών και κανονισμών. Σε αυτή την έρευνα θα γίνει προσπάθεια **κατηγοριοποίησης** των πολλών διαφορετικών τρόπων επέμβασης σε υφιστάμενα κελύφη **ανάλογα με την ηπιότητα ή την δυναμικότητα του τρόπου προσέγγισης της κάθε περίπτωσης**. Ο διαχωρισμός έγινε σε τέσσερα επίπεδα, όπου στο πρώτο βρίσκονται οι ηπιότερες μορφές ενώ στο τέταρτο οι πιο επεμβατικές.

1ος Βαθμός επέμβασης: Πλήρης διατήρηση υπάρχοντος κελύφους

Σε αυτές τις περιπτώσεις **διατηρείται αυτούσια η αρχική δομή του κτηρίου και λαμβάνουν χώρα κυρίως ενέργειες στερέωσης και συμπλήρωσης της υπάρχουσας δομής**, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία αυτό βρίσκεται. Εδώ συναντάμε κυρίως κτήρια και σύνολα τα οποία υπόκεινται σε **καθεστώς προστασίας**. Οι κανονισμοί σχετικά με την επέμβαση σε αυτά είναι ιδιαίτερα αυστηροί αφού σκοπό έχουν να διατηρήσουν αυτούσια την αρχική κατάσταση του κελύφους ή του ύφους της περιοχής. Πολλά παραδείγματα ταυ αυτής της κατηγορίας συναντώνται σε ιστορικά αστικά κέντρα ή σε ιστορικούς οικισμούς (βλ. Μονεμβασιά, Σαντορίνη). Η διατήρηση της αρχικής κατάστασης δεν αφορά μόνο το εξωτερικό αλλά ως ένα βαθμό και το εσωτερικό. Ο κτηριακός εξοπλισμός (κουφώματα, κεραμίδια κλπ.) οφείλει να είναι όσο το δυνατόν πιο **πιστή μίμηση του αρχικού**, οπότε και παράγεται από παραδοσιακούς τεχνίτες.

Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης της επανάχρησης απαντάται σε συχνά στο εκτενές έργο των **Καλλιγά στον μεσαιωνικό οικισμό της Μονεμβασιάς³⁶**. Με την ασυνήθιστα **μεθοδική τεκμηρίωση** των κελυφών και την προσεκτική αναστήλωση-αποκατάσταση τους, καθώς και με τον εκτενή αριθμό από υποδειγματικές επαναχρήσεις που έχουν ολοκληρώσει, έχουν

³⁶ Φιλιππίδης, Δημήτρης, *Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις*, ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ.74-75

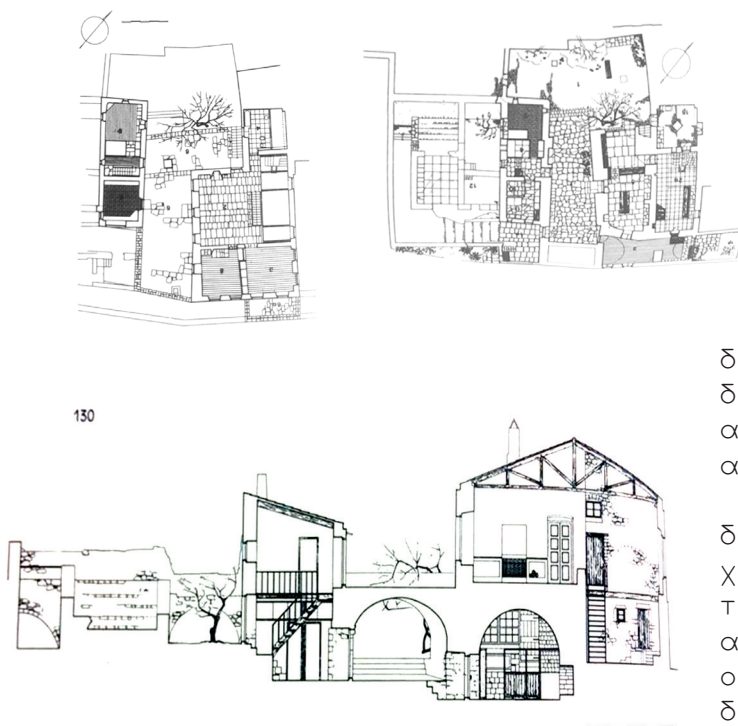

καθιερώσει μία από τις πιο ολοκληρωμένες μεθοδολογίες στην Ελλάδα. Βασικό στοιχείο της μεθόδου τους είναι τόσο η λεπτομερής καταγραφή της κατάστασης των κελυφών αλλά και οι εξειδικευμένες εργασίες με παλαιά υλικά και μεθόδους κατασκευής. Το έργο τους αποτελεί **απόδειξη για τα οικονομικά και αισθητικά ωφέλη των παλαιών τρόπων εργασίας.**

Πρώτο παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι **“Το σπίτι με το μπαλκόνι”**³⁷. Όταν οι αρχιτέκτονες το ανέλαβαν είχε την εικόνα ⁹¹ός εγκαταλελειμμένου μονώροφου σπιτιού ισμένο πάνω σε μία λίθινη ταράτσα, με εμπόδιστη θέα και προς το βράχο και ος το πέλαγος και μπαλκόνι διαμορφωμένο χαμηλότερη στάθμη πίσω από τις άλξεις.

Σε δεύτερη ανάγνωση η ταράτσα στελούσε το ισόγειο του συγκροτήματος, είσοδο από μία μικρή πόρτα στην αυλή και γκροτούταν από μεγάλου μεγέθους θολωτούς διαδρόμους και μπαζωμένους χώρους. Στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου βρισκόταν μία απομονωμένη έκταση από ερείπια, εντελώς αποκομμένη από το υπόλοιπο σπίτι.

Κύρια απαίτηση των πελατών, ήταν η δημιουργία του κυρίως υπνοδωματίου στο χώρο που κατέληγε στο μπαλκόνι πίσω από τις επάλξεις. Πέρα από αυτό, βασική επιδίωξη αποτέλεσε η οργανική σύνδεση ισογείου και ορόφου καθώς και η αυλή της εισόδου με τη νέα διαμορφωμένη αυλή στο χώρο που υπήρχαν τα

εικόνα 10-12: κάτοψη α΄στάθμης,
κάτοψη β΄στάθμης,
εγκάρσια τομή

³⁷ Α.Γ. Καλλιγιάς-Χ.Α. Καλλιγιά, “Σπίτια στη Μονεμβασιά”, Θέματα χώρου + τεχνών 3 [1972] σελ.90

εικόνα 13: άποψη του κτηρίου
μετά την επέμβαση

ερείπια, δηλαδή η **συνολική αίσθηση ενότητας στο μέχρι πρότινος διακριτά διαχωρισμένο σε τμήματα συγκρότημα**. Για το σκοπό αυτό διασπάστηκε η ομοιογενής μάζα του ισογείου με την επαναφορά μίας καμάρας στην αρχική της λειτουργία, δηλαδή εκείνη του στεγασμένου δρόμου που διατρέχει τα κτίσματα. Ο “δρόμος” διαχωρίζει το ισόγειο σε δύο τμήματα ανατολικά και δυτικά εκατέρωθεν αυτού, ένα τετράγωνο και ένα διαμήκες αντίστοιχα. Αυτοί οι δύο διόροφοι όγκοι χωρίζονται αλλά και ενώνονται στα δύο επίπεδα που εκτυλίσσονται, στο ισόγειο με το “δρόμο” και στο όροφο με την ταράτσα.

Αποφασιστική κίνηση για την επίτευξη της επιζητούμενης ενοποίησης αποτέλεσε η βελτίωση της κατακόρυφης σύνδεσης ισογείου και ορόφου, πέρα από την ήδη υπάρχουσα σκάλα. Το ρόλο του κόμβου εκτελεί το καθημερινό, το οποίο τοποθετήθηκε σε έναν μεγάλης έκτασης χώρο στον όροφο, ενώ στο ισόγειό του η τραπεζαρία και αυτό ως σύστημα διατέλεσε ως **πυρήνας** του συγκροτήματος όπου γύρω του αναπτύσσονται οι υπόλοιποι χώροι.

Σχετικά με τα **υλικά**, διατηρήθηκαν ανεπίχριστες οι καμάρες, καθώς και διάφοροι τοίχοι στον όροφο. Τα ξύλα έμειναν στο φυσικό τους χρώμα, ενώ στα δάπεδα καλύφθηκαν με σχιστόπλακα ή ξύλο.

Η συγκεκριμένη επέμβαση αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα επανάχρησης κελύφους, λόγω της **έντονης εσωτερικής αναδιαμόρφωσης η οποία δεν άφησε κανένα σχεδόν ίχνος στο εξωτερικό**, πέρα από αυτό της ανακαίνισης. Είναι παράδειγμα **εργονομικής προσαρμογής σύγχρονων αναγκών και λειτουργιών σε ένα ιστορικό σύστημα**, χωρίς όμως να διαταράσσεται η εξωτερική ισορροπία που διέπει ένα υπό προστασία σύνολο.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η **κατοικία Μουτσάτσου-Γιαννούκου** (1988-1993). Το κτίσμα βρίσκεται πολύ κοντά στο τείχος της πόλης. Αν και η κατάσταση στην οποία βρισκόταν το κέλυφος όταν οι αρχιτέκτονες ανέλαβαν την αναστήλωσή του ήταν ερειπιώδης, είχαν διατηρηθεί επαρκείς πληροφορίες, όπως το ύψος του κτηρίου, τα ίχνη της κάτοψης και παλιά φωτογραφική τεκμηρίωση.

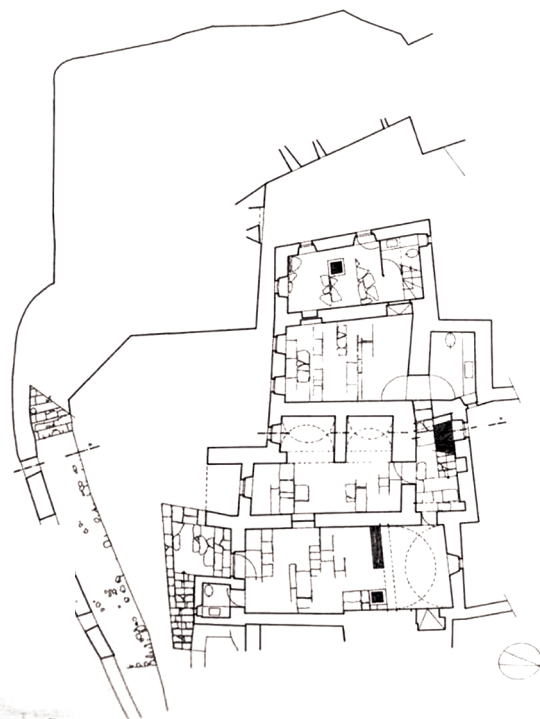
Δεν πρόκειται για απλή επισκευή στερέωσης συγκεκριμένου και ευδιάκριτου διατηρητέου κτίσματος αλλά για την **πρωτότυπη ανάπλαση ενός πολύμορφου κελύφους**. Τα εναπομείναντα στοιχεία των προγενέστερων μικρών κατοικιών αποκωδικοποιούνται και συντάσσουν ένα νέο δημιουργήμα που εντάσσεται ήπια στον οικισμό.

Ο τρόπος που αντιμετωπίζεται η αναστήλωση, **δεν είναι το “πάγωμα της μορφής” αλλά ένας διάλογος μεταξύ της παλιάς και της νέας κατάστασης του περιβάλλοντος χώρου**. Η νέα μορφή αποτελεί αποτέλεσμα της εξελικτικής διαδικασίας της κατοίκησης και σταθμό στην εξέλιξη της πόλης.

Το συγκρότημα απαρτίζεται από πλήθος κατοικιών, γεγονός το οποίο οδήγησε στην ιδιαίτερη επίλυση της νέας κατάστασης, βασικό στοιχείο της οποίας είναι η σύνδεση πολλών, μικρής έκτασης χώρων σε διαφορετικές στάθμες. Το εσωτερικό αντιμετωπίζεται σαφώς πιο ελεύθερα και ο σχεδιασμός του δεν υποτάσσεται στην αρχιτεκτονική μορφολογία του τόπου, αλλά αποτελεί πεδίο πειραματισμών

και νεωτερισμών. Αποφεύγεται η στείρα μίμηση και ο φολκλορισμός και στόχο αποτελεί ένα συγκεκριασμός παλιών και μοντέρνων στοιχείων με απώτερο στόχο την απλότητα και τη λειτουργικότητα. Σύμφωνα με τους ίδιους *“η απλότητα στην εσωτερική διάταξη, διακόσμηση, επίπλωση, οδηγεί στις καλύτερες λύσεις: η απλότητα που είναι και το γνώρισμα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Η δουλειά σε ένα ιστορικό κέντρο σε οδηγεί σε μία αυστηρότητα, σε μινιμαλισμό, σε λύσεις “ασκητικές”. Αυτές είναι τελικά οι πιο ικανοποιητικές. Η υποχρέωση να μεταχειριστείς άλλο λεξιλόγιο από το μοντέρνο... οδηγεί στην απομάκρυνση από “στερεότυπες” αντιμετωπίσεις, στην απαγκίστρωση, στην απελευθέρωση της σκέψης και της φαντασίας από τέτοιες δεσμεύσεις...”*³⁸

³⁸ Α.Γ. Καλλιγιάς-Χ.Α. Καλλιγιά, “*Σπίτια στη Μονεμβασιά*”, Θέματα χώρου + τεχνών 3 [1972] σελ.88

2ος Βαθμός επέμβασης: Διατήρηση του εξωτερικού με δυναμικές μεταρρυθμίσεις-προσθήκες στο εσωτερικό

Πρόκειται για την περίπτωση κατά την οποία **διατηρείται αυτούσιο το εξωτερικό τμήμα του κτηρίου ενώ στο εσωτερικό σημειώνονται σημαντικές διαφοροποιήσεις**. Οι επεμβάσεις αυτές μπορεί να είναι είτε **ανεξάρτητες από τη δομή του υπόλοιπου κτηρίου είτε να δημιουργούν μετατροπές στο εσωτερικό σε βαθμό που η όψη να μην ανταποκρίνεται πλέον στην εσωτερική διαρρύθμιση**.

Στην πρώτη υποπερίπτωση υπάγεται η κατοικία **Chargey του αρχιτέκτονα Christian Pottgiesser στο Chargey-lès-Port στη Γαλλία (1992-1993)**. Πρόκειται για μία επέμβαση στερήσεως για το υφιστάμενο κέλυφος, με **ένταξη νέας κατασκευής εντός του** σε ένα εγκαταλελημμένο στάβλο του 17ου αιώνα³⁹. Ο αρχιτέκτονας, αφού ενίσχυσε τη λιθοδομή και την ξύλινη δόριχτη οροφή προχώρησε στο σχεδιασμό μιας κατοικίας στο εσωτερικό της. Η υπάρχουσα τετράγωνη κάτοψη χωρίζεται σε τρεις διαμήκεις χωρικές ενότητες, ίσου μεγέθους αλλά όχι ίσης σημασίας. Η πρώτη ενότητα βρίσκεται στα αριστερά της κεντρικής εισόδου. Εδώ συναντάται τμήμα από την παλιά δομή του στάβλου. Ένα ξύλινο πατάρι καθώς και τον τειχισμένο χώρο κάτω από αυτό.

Η μεσαία ενότητα του κτηρίου είναι εκείνη που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Αυτή συναντά ο επισκέπτης κατά

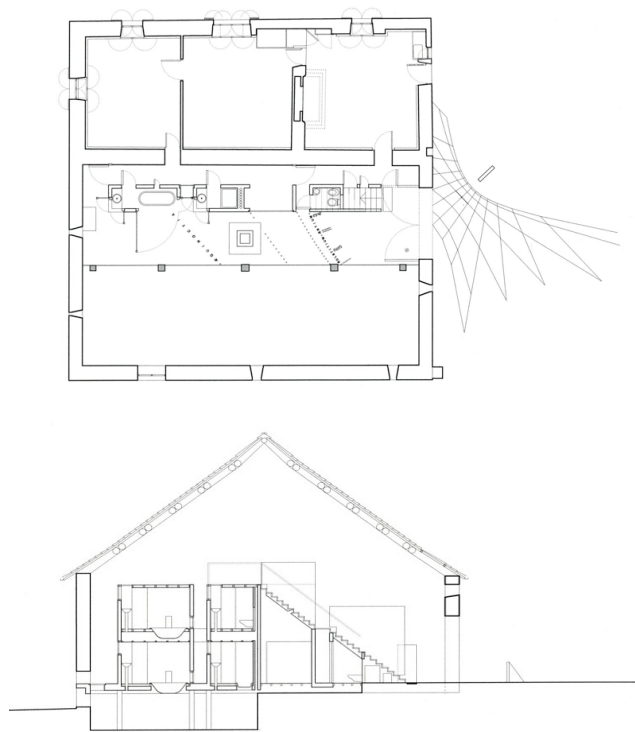
την είσοδό του στο χώρο. Υποδιαιρείται σε δύο επίσης διαμήκεις υποενότητες. Η πρώτη αφορά την κίνηση και η δεύτερη τη νέα δομή. Στο τμήμα της κίνησης απαντάται και ένα στοιχείο νερού. Πρόκειται για ένα συντριβάνι τετράγωνης διατομής από μάρμαρο το οποίο κατά τη λειτουργία του στάβλου είχε τη χρήση ποτίστρας για τα ζώα. Σήμερα η χρήση του είναι διακοσμητική.

Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο του **χώρου μέσα σε χώρο**, ο αρχιτέκτονας σχεδιάζει έναν όγκο από ανεπίχριστο σκυρόδεμα ο οποίος παραλαμβάνει τους υγρούς χώρους και τα υπνοδωμάτια. Οριοθετείται σε πλάτος από το κλιμακοστάσιο επενδεδυμένο με ξύλο το οποίο οδηγεί στην τρίτη ζώνη. Η στιβαρότητα του νέου μπετονένιου όγκου διακόπτεται από μία εγκάρσια σχισμή μεταξύ των λουτρών που οδηγεί στο ισόγειο της τρίτης ζώνης. Ο χώρος αποτελεί ένα σύστημα κενών και πλήρων χώρων με μικρά και μεγάλα ανοίγματα με θέα στο πατάρι. Η νέα εσωτερική όψη δε θυμίζει σε τίποτα τη διάρθρωση των όψεων του παλιού κτηρίου. Χαρακτηρίζεται από **ορθοκανονικότητα και λιτότητα δομής**. Αυτή η αίσθηση της διαφοροποίησης ενισχύεται από την επεξεργασία των υλικών ώστε να μη μοιάζουν με εκείνα της αρχικής δομής. Ο όγκος δεν εφάπτεται σε καμία πλευρά του βασικού κτηρίου αφήνοντας περάσματα γύρω του. Τονίζεται έτσι **η πρόθεση του αρχιτέκτονα να διαφοροποιηθεί μορφολογικά από το παλιό κτήριο**.

³⁹ http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/chargey.html

Η τρίτη και τελευταία ζώνη λειτουργεί ακόμα ως στάβλος. Η ενότητα ισομοιράζεται σε τρεις χώρους διατηρώντας την αρχική της διάρθρωση.

Συνοπτικά, μελετήσαμε την επανάχρηση κελύφους με μερική αλλαγή χρήσης. Εξωτερικά, πρόκειται για μία ήπια επέμβαση, η οποία δεν επηρεάζει την αρχική μορφή του κελύφους παρά μόνο την ενισχύει με τρόπο που δεν είναι ορατός. Αντίθετα το εσωτερικό αντιμετωπίζεται ως μία άλλη κατάσταση στην οποία **ο αρχιτέκτονας παραθέτει νέα στοιχεία, διαφοροποιείται με ξεκάθαρες κινήσεις από τον χώρο που τον περιβάλλει και δημιουργεί νέες εσωτερικές σχέσεις μεταξύ των χώρων.**

εικόνα 16-17: κάτοψη και τομή

εικόνα 18-21: απόψεις του εσωτερικού, οι εσωτερικοί όγκοι από μπετόν

κεφάλαιο

Άλλο ένα παράδειγμα παρόμοιας διαχείρισης της επέμβασης σε υφιστάμενο κτήριο, είναι η κατοικία Rot Ellen Berg από το αρχιτεκτονικό γραφείο De Vylder Vinck Taillieu (A DVVT)⁴⁰.

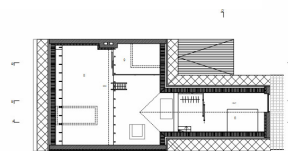
Η επέμβαση έλαβε χώρα σε ένα παλιό πανδοχείο 182τ.μ. στους πρόποδες του λόφου Korpenberg στο Rotelenberg στο Βέλγιο⁴¹. Κύρια αιτία για την αποκατάσταση του υπάρχοντος κτηρίου, και όχι η δημιουργία νέου αποτέλεσαν οι περιορισμένοι πόροι των ιδιοκτητών.

Βασικότερη συνθετική αρχή της επέμβασης αποτέλεσε ο διαχωρισμός της παλιάς και της νέας δομής. Η νέα κατασκευή, που τοποθετείται μέσα στην υπάρχουσα, είναι ένα μεταλλικό πλέγμα με γυάλινους υαλοπίνακες και η χωρική της διάταξη καθορίζεται από μεταλλικές και ξύλινες σκαλωσιές. Πέρα από τον αλληγορικό χαρακτήρα της τοποθέτησης ενός νέου κτίσματος μέσα σε ένα παλιό, οι αρχιτέκτονες επιτυγχάνουν έτσι μία βιοκλιματική λύση όπου ο αέρας που κυκλοφορεί στον κενό χώρο μεταξύ των δύο λειτουργεί ως μονωτικό υλικό, και ταυτόχρονα οριοθετεί το χειμερινό από το καλοκαιρινό τμήμα του σπιτιού.

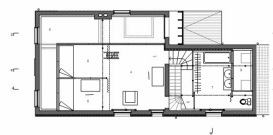
Στο εξωτερικό τμήμα του κελύφους έχουν γίνει αρκετές σημειακές επεμβάσεις οι οποίες όμως γίνονται δύσκολα αντιληπτές από τον παρατηρητή. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η επένδυση της καμινάδας που δεν χρησιμοποιείται πια με καθρέφτη εμφανή στην όψη, επέμβαση συντήρησης⁴², μόνωση και αλλαγή υλικού έγινε μόνο σε ένα τοίχο, ο οποίος είναι και ο μοναδικός

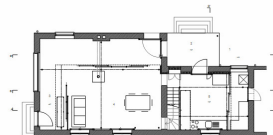
εικόνα 22-24: τρεις όψεις του κτηρίου μετά την επέμβαση

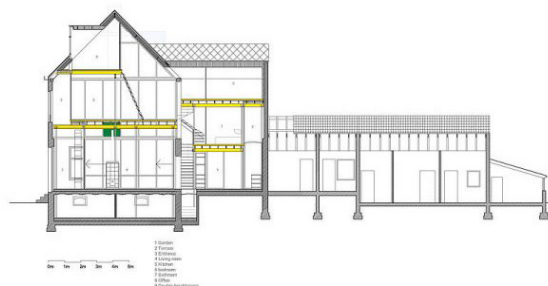
εικόνα 25: κάτοψη β' ορόφου

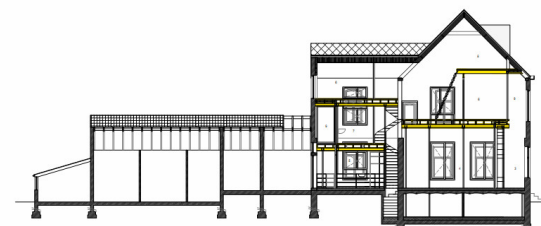
εικόνα 26: κάτοψη α' ορόφου

εικόνα 27: κάτοψη ισογείου

εικόνα 28-29: πρόσοψη, εγκάρσια τομή

εικόνα 30-31: διαμήκεις τομές

⁴⁰ Campens, Angelique, *Vernacular variations*, Domus, τεύχος 966, Φεβρουάριος 2013

⁴¹ <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vylder-vinck-taillieu>

που αποτελεί μέλος της εσωτερικής γυάλινης-χειμερινής δομής.

Η οροφή είναι ένα ξύλινο πλέγμα που συγκρατεί τη μόνωση και τα κεραμύδια, όλα εμφανή στο χρήστη. Σε όποια σημεία του τοίχου χρειάστηκε να αφαιρεθεί ο σοβάς για την ανακατασκευή του, έμειναν ανεπίχριστα μετά τις επιδιορθώσεις. **Τα δομικά στρώματα από τα οποία αποτελείται το κέλυφος είναι εμφανή, τίποτα σχεδόν δεν επικαλύπτεται, ενισχύοντας την εικαστικότητα με τον πλέον οικονομικό και απλό τρόπο. Έχουμε τελικά έναν έντονο τρόπο σχεδιασμού που προκύπτει από την αποφυγή έντονων κινήσεων.**

Το λεξιλόγιο των A DVVT χαρακτηρίζεται από **ηπιότητα κινήσεων επενδυμένων με πλουραλιστικά στοιχεία**, τα οποία σε δεύτερη ανάγνωση προκύπτουν από την απουσία κάλυψης των δομικών υλικών. Τα υλικά γίνονται κεντροβαρικό στοιχείο που παίρνει μέρος στην αφήγηση της σύνθεσης. Το τελικό αποτέλεσμα⁴³ δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι **το έργο δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί**, ενισχύοντας την αίσθηση της **τυχειότητας** και της **ευτέλειας**. Συνηθισμένα στοιχεία που βρίσκονται σε μία οικοδομή αποτελούν επιτόπου έμπνευση και προστίθενται κατά τη διάρκεια της κατασκευής, αποφεύγοντας ένα ραφιναρισμένο τελικό αποτέλεσμα.

εικόνα 32-38: απόψεις του κτηρίου

⁴² <http://www.e-architect.co.uk/belgium/huis-oudenaarde>

⁴³ Dubois, Mark, *Fashion icon*, Riba, Ιανουάριος 2014, σελ.26-28

3ος Βαθμός επέμβασης: Διατήρηση βασικών δομών με εμφανείς επεμβάσεις εξωτερικά και εσωτερικά

Σε αυτή την κατηγορία συναντώνται παραδείγματα στα οποία, είτε το υπάρχων κέλυφος **χρίζει εκτενέστερων εργασιών διατήρησης**, είτε **πρέπει να πραγματοποιηθούν επεμβάσεις με σκοπό την επίτευξη της λειτουργικότητας κατά τη νέα χρήση**, ενώ τα βασικά δομικά στοιχεία της αρχικής κατάστασης διατηρούνται σε μεγάλο βαθμό. Σκοπός αυτού του τύπου επεμβάσεων είναι η **ανάδειξη του κτηρίου και της προηγούμενης χρήσης του χωρίς αυτό να αποτρέπει κάποιου βαθμού συνθετική ελευθερία**.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η κατοικία και αρχιτεκτονικό γραφείο των **Δ. Σκαράκη και Α. Νικηφοριάδη** (1995). Το εξεταζόμενο κτήριο βρίσκεται στα Ταμπακαριά, στα **Χανιά** Κρήτης. Πρόκειται για μία παραθαλάσσια βιομηχανική περιοχή, σε τμήμα της οποίας λειτουργούν ακόμα βυρσοδεψεία. Το μεγαλύτερο μέρος της όμως έχει εγκαταληφθεί και τα εναπομείναντα κελύφη είναι σε κακή κατάσταση. Λόγω του γεγονότος ότι είναι λιθόκτιστα, στα περισσότερα η φέρουσα τοιχοποιία δεν έχει ακόμα κατεδαφιστεί, αποτελώντας πρόσφορο έδαφος σε συντηρήσεις και επαναχρήσεις. Οι αρχιτέκτονες αναστήλωσαν και ανακαίνισαν ένα πέτρινο κτήριο⁴⁴ του προηγούμενου αιώνα, που παλαιότερα λειτουργούσε ως βυρσοδεψείο

όπου και μετασκεύασαν σε κατοικία και γραφείο.

Αποτελεί δείγμα **λιτού μοντερνισμού**⁴⁵. Εξωτερικά διατηρήθηκε ο **βιομηχανικός χαρακτήρας** του κτηρίου με την εμφανή λιθοδομή και τις ανεπιτήδευτες λεπτομέρειες στα ανοίγματα⁴⁶. Κύριο ζήτημα για την επίλυση της κάτοψης αποτέλεσε η **κατακόρυφη σύνδεση της εισόδου από το δρόμο με εκείνη από τη θάλασσα**, όπου η υψομετρική διαφορά είναι της τάξης των 10μ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, από τη θάλασσα το κτήριο είναι τριώροφο με πατάρι και διώροφο από το δρόμο. Ο όγκος χωρίζεται κατακόρυφα σε **τρεις ζώνες** που διαχωρίζονται ανάλογα με το **βαθμό διείσδυσης του φωτός**⁴⁷ σε κάθε μία, προσδιορίζοντας έτσι την ιδιωτικότητα και τη χρήση της εκάστοτε ζώνης.

Παρά την περιορισμένη σε επιφάνεια υφιστάμενη κατασκευή - η σκάλα αποτελεί κεντρικό στοιχείο της σύνθεσης και είναι διπλή, χωρίς αυτό να απαντά σε κάποια λειτουργική ανάγκη⁴⁸.

Λόγω της τοποθεσίας, σε ένα **βιομηχανικό τμήμα της πόλης** με ιδιαίτερο χαρακτήρα για την ευρύτερη περιοχή των Χανίων, οποιαδήποτε έντονη και σχισματική κίνηση, σχετικά με το σύνολο και την βιομηχανική ιστορία της περιοχής, θα θεωρούταν αδιάφορη και πολωτική. Παρόλα αυτά η **επέμβαση διαφοροποιείται από τον περιβάλλοντα χώρο** με κάποιες λεπτομέρειες όπως ο ξύλινος πρόβολος-βατήρας στη βόρεια όψη του κτηρίου, που αποτελεί αναφορά σε έργα του Ζενέττου, καθώς και τα νέα ανοίγματα.

⁴⁴ Δουμάνης, Ορέστης, *Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-ARCHITECTURE IN GREECE PRESS, σελ.64-65

⁴⁵ Μπούρας, Χαράλαμπος, Φιλιππίδης, Δημήτρης, *Αρχιτεκτονική*, ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ.251

⁴⁶ ο.π σελ.251

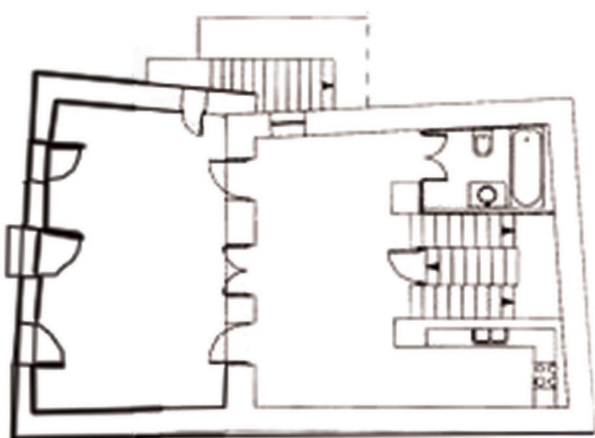
⁴⁶ ο.π σελ.198-199

⁴⁷ ο.π σελ.198-199

⁴⁸ Δουμάνης, Ορέστης, *Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-ARCHITECTURE IN GREECE PRESS, σελ.64-65

εικόνα 39: η βόρεια όψη

εικόνα 40: κάτοψη α' στάθμης

Δεύτερο παράδειγμα αυτής της περίπτωσης αντιμετώπισης επανάχρησης κελύφους αποτελεί **η κατοικία στο Κουκάκι (2007) του αρχιτέκτονα Δημήτρη Διαμαντόπουλου**⁴⁹. Πρόκειται για τον σχεδιασμό μονοκατοικίας σε υφιστάμενο κέλυφος διπλοκατοικίας. Διατηρήθηκαν μόνο οι μεσότοιχοι και οι εξωτερικοί τοίχοι των όψεων, ενώ οι επεμβάσεις στην όψη είναι διακριτικές, με **πρόθεση διαφοροποίησης από την προηγούμενη κατάσταση**. Στην πλειοψηφία τους είναι μεταλλικές προσθήκες με τη μορφή περσίδων, σκιάστρων, μπαλκονιών και κουφωμάτων.

Μέσα στο παλιό κέλυφος έλαβαν χώρα οι κατασκευές του νέου κτηρίου το οποίο επεκτάθηκε σε ημιυπόγειο με βοηθητικούς χώρους, ενώ η χρήση του β' ορόφου περιορίστηκε, αφήνοντας **ελεύθερο χώρο** για τη δημιουργία δώματος με κήπο, αναπληρώνοντας την έλλειψη αίθριων και ημιυπαίθριων χώρων στις άλλες στάθμες.

Η κάτοψη οργανώνεται **εσωστρεφώς**, γύρω από το μικρό αίθριο και την ανοιχτή σκάλα που σε συνδυασμό με τα ανοίγματα στο δώμα και μεταξύ των ορόφων, επιτρέπουν τη διέλευση φυσικού φωτός μέχρι και το υπόγειο.

Ο νέος σκελετός είναι σύμμεικτος με σιδερένια υποστυλώματα και δοκούς που φέρουν πλάκες από σκυρόδεμα.

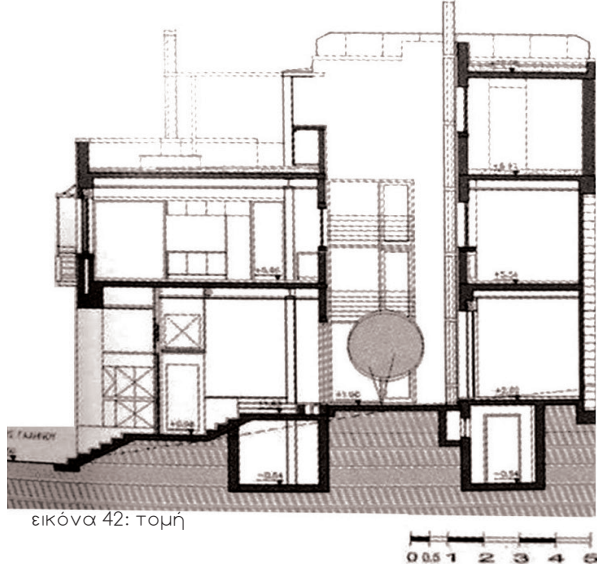
Βασικές αρχές της σύνθεσης είναι οι **διακριτικοί χειρισμοί με σκοπό την διατήρηση την μνήμης και την επίτευξη της μορφολογικής απλότητας, διατηρώντας αφενός αναλλοίωτο**

απλοϊκότητα. Τέλος επιδίωξη αυτής της αντιμετώπισης αποτέλεσε η **μορφολογική εξισορρόπηση των όψεων με την εσωτερική διαρρύθμιση**, το οποίο αντιμετωπίστηκε με σαφώς εντονότερη διαφοροποίηση από προγενέστερη κατάσταση. Στο σύνολό της η επέμβαση θέλει να αναδείξει την δυνατότητα αρμονικής συνύπαρξης φαινομενικά ετερόκλητων παλαιών και νέων αρχιτεκτονικών στοιχείων, καθώς και τη διαχρονικότητα των παραδοσιακών στοιχείων.

εικόνα 41: η σημερινή εικόνα του κτηρίου

⁴⁹ Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, *Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, 2009, σελ.45

εικόνα 42: τομή

εικόνα 43-44: απόψεις του κτηρί

4ος Βαθμός επέμβασης: Διατήρηση φέροντων στοιχείων και ριζοσπαστική αντιμετώπιση της νέας κατάστασης

Η τελευταία κατηγορία είναι εκείνη στην οποία παρατηρείται και ο **μέγιστος βαθμός επεμβατικότητας** στην υπάρχουσα δομή. Σε αυτή την περίπτωση **διατηρείται κατά βάση ο φέρων οργανισμός**, ενώ τα φερόμενα στοιχεία διατηρούνται στο βαθμό που επιθυμεί ο μελετητής. Είναι προφανές ότι τέτοιου είδους ριζοσπαστικές επεμβάσεις λαμβάνουν χώρα σε **χαμηλότερης αρχιτεκτονικής αξίας κτήρια**, τα οποία δεν ανήκουν σε κάποιο πλαίσιο προστασίας, και είναι η περίπτωση στην οποία η υποκειμενική αντίληψη του μελετητή έχει τη μεγαλύτερη βαρύτητα σε σχέση με τις προηγούμενες. Το γεγονός αυτό δεν αναιρεί τη δυνατότητα **ανάδειξης στοιχείων της προγενέστερης κατάστασης με χρήση αλληγορικών-σημειολογικών κινήσεων και όχι της μίμησης-επανάληψης.**

Με αυτό τον τρόπο αντιμετώπισε την επέμβαση σε μία παλιά βιοτεχνία ο **Arno Brandlhuber** και οι συνεργάτες του. Η ενονομαζόμενη 'Antivilla' βρίσκεται στο **Potsdam**, ένα προάστιο του Βερολίνου, στη Γερμανία. Πριν την πτώση

του Τείχους η περιοχή ήταν ως επί το πλείστον βιομηχανική. Μετά την πτώση του, οι βιοτεχνίες διέκοψαν τη λειτουργία τους και τα κελύφη εγκαταλείφθηκαν. Τα τελευταία χρόνια το ύψος της περιοχής έχει αλλάξει εντελώς. Τα εγκαταλελειμμένα κτήρια των παλιών βιοτεχνιών κατεδαφίστηκαν και έδωσαν τη θέση τους σε εξοχικές κατοικίες. Πλέον στην περιοχή συναντώνται κυρίως οικογενειακές εξοχικές κατοικίες 100-150 τ.μ. με θέα στη λίμνη.

Η εξεταζόμενη επέμβαση έλαβε χώρα το 2014 σε ένα κέλυφος το οποίο από τη δεκαετία του 60' στέγαζε μία βιοτεχνία γυναικείων εσωρούχων. **Η ριζοσπαστική αντιμετώπιση του ζητήματος της εξοχικής κατοίκησης και τα ασαφή όρια μεταξύ τέχνης και αρχιτεκτονικής**⁵⁰ είναι οι βασικές αρχές που διέπουν τη σύνθεση, από τη διαρρύθμιση των κατόψεων ως την επιλογή των επίπλων.

Ο Brandlhuber αγόρασε ένα εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό κέλυφος με σκοπό τη μετατροπή του σε εξοχική κατοικία για τον ίδιο διαμορφώνοντας παράλληλα χώρους φιλοξενίας και εργασίας για φίλους του καλλιτέχνης. Αντί να προσδώσει στο έργο του τα χαρακτηριστικά τα οποία θα οδηγούσαν στη ένταξη του κτηρίου στο περιβάλλον του, τόσο το φυσικό όσο και το ανθρωπογενές, ο Brandlhuber και οι συνεργάτες του **διαχωρίζουν τη θέση τους κατηγορηματικά από ότι συμβαίνει γύρω τους**. Αντιτίθενται στην έννοια του παραδοσιακού τρόπου εξοχικής κατοίκησης στα προάστια τόσο μορφολογικά όσο και εννοιολογικά, εξού και η ονομασία του έργου "Antivilla".

Η μορφολογία του υπάρχοντος κτηρίου αποτελούσε τυπικό δείγμα γερμανικής βιομηχανικής κατασκευής μικρής κλίμακας. Πρόκειται για ένα τριώροφο κτήριο 550 τ.μ.,

εικόνα 45: αρχική κατάσταση του κελύφους

εικόνα 46: Το κτήριο μετά την επέμβαση

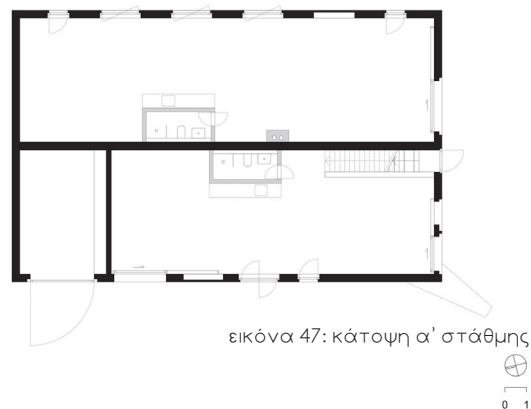
⁵⁰ http://www.nytimes.com/2016/03/10/t-magazine/arno-brandlhuber-brutalist-architecture-home.html?_r=0&module=Slide®ion=SlideShowTopBar&version=SlideCard-8&action=Click&contentCollection=Design%20%26%20Interiors&slideshowTitle=Inside%20Arno%20Brandlhuber%E2%80%99s%20Potsdam%20Bunker¤tSlide=8&entrySlide=1&pgtype=imageslideshow

με ξύλινη, δίρριχτη στέγη, μικρά ανοίγματα και επικαλυμμένο με πεταχτό σκυρόδεμα.

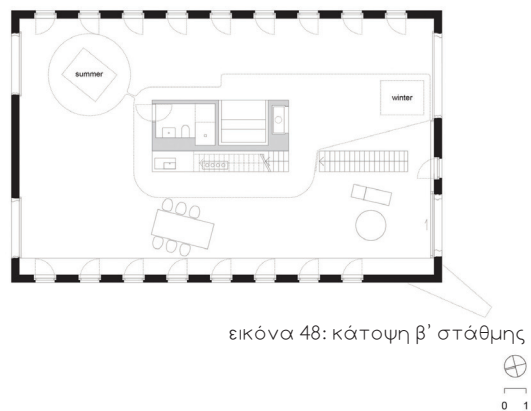
Οι αρχιτέκτονες ξεκινούν την επέμβαση αφαιρώντας από το κτήριο τη δίρριχτη στέγη από πλάκες αμυάντου⁵¹ με σκοπό τη κατασκευή ταράτσας. Το πάχος της οροφής λειτουργεί παράλληλα ως επικάλυψη ώστε να υποστηρίζεται στατικά η ύπαρξη ανοιγμάτων πλάτους πέντε μέτρων με τη διατήρηση της υπάρχουσας τοιχοποιίας. Στη συνέχεια μεγένθυναν τα ήδη υπάρχοντα ανοίγματα δημιουργώντας μεγάλες ακανόνιστες οπές στις όψεις, στα οποία αργότερα επικολλήθηκαν συρόμενα αλουμινένια κουφώματα με μεγάλους υαλοπίνακες στο εσωτερικό. Η μη φέρουσα τοιχοποιία κατεδαφίστηκε με αποτέλεσμα να διατηρηθούν μόνο οι εξωτερικοί τοίχοι δημιουργώντας έτσι μία **ανοιχτή κάτοψη**. Αντί το κέλυφος να μονωθεί, για λόγους οικονομίας, η όψη επενδύθηκε με πεταχτό σκυρόδεμα (shotcrete)⁵³.

Η τοποθέτηση των χώρων γίνεται στον **πυρήνα** του κτηρίου αφήνοντας το μεγαλύτερο ποσοστό του χώρου ελεύθερο. Οι λειτουργίες της κουζίνας και της σάουνα τοποθετούνται κεντρικά στο κτήριο στον πρώτο όροφο και το κύριο υπνοδωμάτιο εκτυλίσσεται γύρω από αυτές.

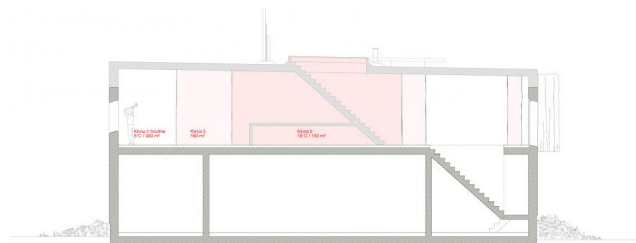
Η σχεδιαστική ομάδα έδωσε επίσης μία πολύ καλή απάντηση στο ζήτημα της **οικονομικής θέρμανσης**⁵⁴. Κατά τους χειμερινούς μήνες⁵⁵ μία **κουρτίνα από PVC οριοθετεί ένα χώρο θερμαινόμενης επιφάνειας 70τ.μ.** – από το

εικόνα 47: κάτοψη α' στάθμης

εικόνα 48: κάτοψη β' στάθμης

εικόνα 49: διαμήκης τομή

⁵¹ <http://www.brandlhuber.com/0131-antivilla-krampnitz/>

⁵³ <https://032c.com/2015/anti-villa-arno-brandlhubers-thinking-model-for-a-new-21st-century-architecture/>

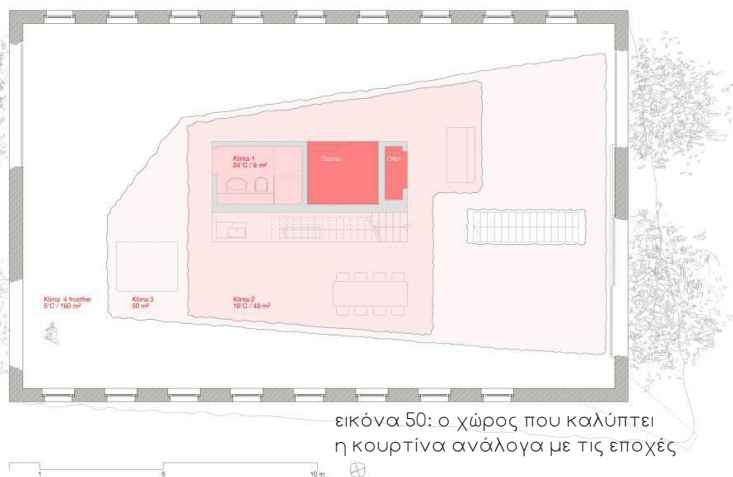
⁵⁴ <https://032c.com/2015/anti-villa-arno-brandlhubers-thinking-model-for-a-new-21st-century-architecture/>

⁵⁵ <http://www.brandlhuber.com/0131-antivilla-krampnitz/>

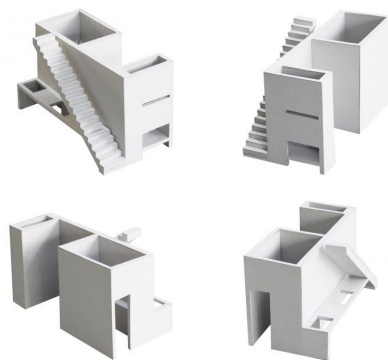
⁵⁶ https://www.nachhaltigkeitspreis.de/app/uploads/2016/08/DGNB-Preis_2016_Kurzbegr%C3%BCndung_Antivilla.pdf

σύνολο των 250 τ.μ.- γύρω από το χώρο της σάουνα η οποία μαζί με το τζάκι αποτελούν τις μοναδικές πηγές θέρμανσης του χώρου⁵⁶. Η χρήση της κουρτίνας αντί για τοίχο για το διαχωρισμό αυτό δεν ενισχύει μόνο την **αίσθηση της διαφάνειας** και της **ανοιχτής κάτοψης** αλλά προσδίδει την απαραίτητη ευελιξία του ορίου κατά την αλλαγή των εποχών, με αποτέλεσμα κατά τους υπόλοιπους μήνες το όριο-κουρτίνα να μετακινείται εύκολα. Σύμφωνα με τον αρχιτέκτονα το χειμερινό κρύο ενθαρρύνει την οικονομία κινήσεις με αποτέλεσμα τα 70 τ.μ. να είναι αρκετά⁵⁷. Παρόλ'αυτά η διαφορά θερμοκρασίας από το υπόλοιπο κτήριο είναι περίπου 8 βαθμοί Κελσίου, συνεπώς η χρήση του ως χώρο κίνησης είναι δυνατή.

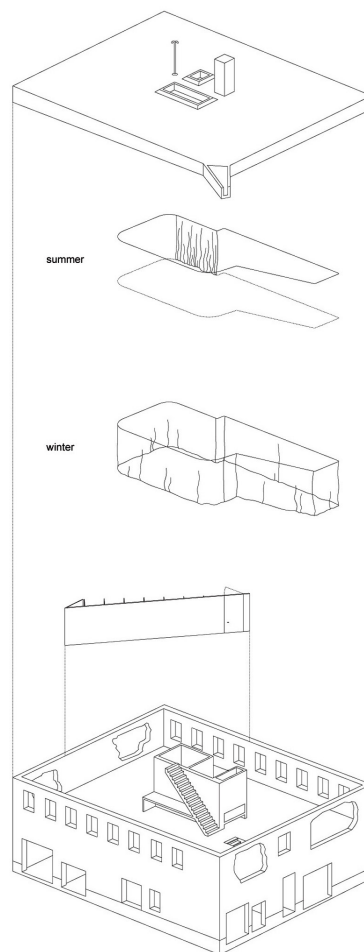
Το εσωτερικό του κτηρίου διέπουν οι **μινιμαλιστικές αρχές** που διέπουν και το εξωτερικό του. Τα έπιπλα είναι ελάχιστα ενώ μεγάλο μέρος του οικιακού εξοπλισμού, όπως οι πάγκοι της κουζίνας αποτελεί μέρος της σύνθεσης. Παράλληλα οι σκάλες, το τζάκι και οι εσωτερικοί τοίχοι καλύπτονται από

εικόνα 50: ο χώρος που καλύπτει η κουρτίνα ανάλογα με τις εποχές

εικόνα 51: ο πυρήνας του κτηρίου

εικόνα 52: η εσωτερική διάρθρωση της κατοικίας και η κουρτίνα

⁵⁷ <http://www.dw.com/en/the-antilla-in-potsdam/av-19503927>

ανεπίχριστο σκυρόδεμα δίνοντας μία αίσθηση ομοιομορφίας και αφαιρετικότητας στο χώρο. Παρόλ' αυτά μέσα στο κτήριο συναντά κανείς πληθώρα έργων τέχνης μιας και ο αρχιτέκτονας είναι συλλέκτης ο ίδιος. Άλλωστε το κτίσμα προσφέρεται και ως ατελιέ στους καλλιτέχνες φίλους του αρχιτέκτονα.

Στην Antivilla⁵⁸ επαναχρησιμοποιείται και επανεξετάζεται η “Αρχιτεκτονική σε περιβάλλον καλής ιδιοσυγκρασίας” (Architecture of the Well- Tempered Environment) έννοια την οποία ανέπτυξε τι 1969 ο Reyner Banham συνδιάζοντας τις δύο διακριτές αρχές του κατά την **παραγωγή χώρου με τη συνδρομή του καλού κλίματος**, όπου η υπάρχουσα δομή αντιπροσωπεύει το “κατασκευαστικό στοιχείο” και η κλιματική διαβάθμιση που αντιπροσωπεύει την “ενεργειακή πλευρά”.

Στο σύνολό της πρόκειται για μία **ριζοσπαστική προσέγγιση του ζητήματος της επανάχρησης κελύφους**. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα συναντάμε αλλαγή χρήσης, επέμβαση στη δομή του κελύφους και

κατεδάφιση μέρους του αρχικού όγκου. Επίσης **μορφολογικά** αλλά και **εννοιολογικά** ο αρχιτέκτονας **αντιτίθεται στο χαρακτήρα του περιβάλλοντος χώρου**. Το εγχείρημα δεν βρήκε θετική ανταπόκριση από τους κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι ήλπιζαν στην κατεδάφιση του βιομηχανικού κτηρίου και στη δημιουργία άλλης μιας εξοχικής οικογενειακής κατοικίας στη θέση του⁵⁹. **Ο ριζοσπαστικός σχεδιασμός ανταποκρίνεται πολύ καλά στις ανάγκες του χρήστη όλες τις εποχές με χαμηλό σχετικά κόστος, τόσο στην κατασκευή όσο και στη συντήρηση.**

εικόνα 53-56: απόψεις του εσωτερικού της κατοικίας

⁵⁸ <http://www.archello.com/en/project/antivilla>

⁵⁹ <http://www.dw.com/en/the-antivilla-in-potsdam/av-19503927>

Αναλύοντας τους λόγους για τους οποίους είναι σκόπιμη η ενεργοποίηση του υπάρχοντος κτηριακού αποθέματος, καθώς και τη θετική επίδραση που κάτι τέτοιο έχει στον ιστό της σημερινής πόλης, μελετώντας παράλληλα διάφορα παραδείγματα επανάχρησης καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

Η αποκατάσταση αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα, το οποίο επιδιώκει το συγκεκρισμένο της προγενέστερης κατάστασης με τη νέα, τον τονισμό στοιχείων του κελύφους καθώς και τη λειτουργικότητά του στα νέα δεδομένα κατοίκησης.

Η παρουσία ιστορικών κτηρίων στον σύγχρονο αστικό ιστό και η συντήρηση τους εμπλουτίζει την εικόνα της σημερινής πόλης και μπορεί να διδάξει τους κατοίκους μεταβιβάζοντας γνώσεις και τεχνικές του παρελθόντος. Δίνεται η δυνατότητα η ζωή του σήμερα να διαδραματίζεται σε κελύφη του παρελθόντος αποτελώντας ένα συνδετικό κρίκο του σύγχρονου ανθρώπου με το παρελθόν του.

Επιπροσθέτως, ερχόμαστε σε επαφή με την πιο μικρής κλίμακας και κατανάλωσης ζωή, διδασκόμενοι από τις λύσεις κοντά στη φύση και στο κοινωνικό σύνολο. Όπως αναφέρει ο Άρης Κωνσταντινίδης: *“Η μελέτη*

του παρελθόντος δεν πρέπει να περιορίζεται μονάχα σε μορφολογικά στοιχεία που υποδηλώνουν μίμηση αλλά να προχωράει προς το εσωτερικό, στη λειτουργική αναγκαιότητα, στην έλλειψη του περιττού, δηλαδή σε στοιχεία που εμπεριέχονται κυρίως στην ανώνυμη και λαϊκή αρχιτεκτονική. Γιατί γενικά η αρχιτεκτονική ήταν ένα μέσο για να χτίζεις μια καλή ζωή.”

Η διαχείριση του κτηριακού αποθέματος είναι ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο ζήτημα⁶⁰. Πρόκειται για μία διαδικασία, η οποία ανιχνεύει τη σχέση της διατήρησης του κτηρίου με τον πολίτη, με την παρούσα οικονομική κατάσταση και τις κοινωνικές επιπτώσεις που θα επιφέρει αυτή η δράση, καθώς και το ρόλο του κελύφους στην ιστορική συνέχεια. Ο εκάστοτε υπεύθυνος θα πρέπει να είναι σε θέση να προτείνει θεσμικά μέτρα με σκοπό την προστασία του κελύφους και του συνόλου και να γνωρίζει την ορολογία, από τα υλικά μέχρι το στρατηγικό σχεδιασμό. Χωρίς στρατηγική διατήρησης υφιστάμενου κτηριακού αποθέματος, οι νέες χρήσεις, οι επαναχρήσεις θα παραμείνουν σε θεωρητικό πλαίσιο και σε περίπτωση που εφαρμοστούν, αποτυχημένα παραδείγματα προς αποφυγή.

Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται

⁶⁰ Καλλιγά, Χάρις, Μάλλιαρης, Αλέξης, *Θεωρία και πρακτική για την αποκατάσταση ιστορικών οικισμών με σκοπό τις νέες χρήσεις*, εκδόσεις Εστία, σελ.161

το κτήριο αποτελεί άλλο ένα στοιχείο που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο επέμβασης και η ακεραιότητα ή μη του σκελετού το βαθμό στον οποίο ο αρχιτέκτονας θα εμπλουτίσει το κέλυφος με νέα δομή. Απαραίτητη προϋπόθεση σε κάθε περίπτωση αποτελεί η λεπτομερής καταγραφή του υφιστάμενου κελύφους, η προσεκτική μελέτη της ιστορίας του και η σχέση του με τον αστικό ιστό. Με σεβασμό στο παρελθόν αλλά με κριτική διάθεση, καλείται να δράσει ο εκάστοτε μελετητής.

Καθοριστική σημασίας είναι η επιλογή της κατάλληλης χρήσης, ανάλογα με τον τόπο και την κατάσταση του κελύφους και είναι εκείνη που θα καθορίσει την ενεργοποίηση του κελύφους στο νέο περιβάλλον και τη βιωσιμότητά του κατά τη νέα του χρήση. Για την αναβίωση και αναζωογόνηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η λειτουργική τους ενεργοποίηση και η ένταξη τους στις σύγχρονες οικονομικές δομές. Είναι αναγκαία η εισαγωγή τους στο σύγχρονο τρόπο ζωής τόσο λειτουργικά όσο και χωροταξικά σε συμφωνία με το σχεδιασμό προστασίας τους.

Προσεκτικά πρέπει να μελετηθούν παραδείγματα τα οποία επικεντρώνονται

στη δυνατότητα της αρχιτεκτονικής να οξύνει κοινωνικά προβλήματα, παραβλέποντας το αισθητικό στοιχείο σε κάποιο βαθμό και έχοντας ως κατευθυντήρια οδό την επείγουσα σημερινή κατάσταση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Ταυτόχρονα, σε μία εποχή όπου η πολυπολιτισμικότητα προάγει ένα ενιαίο ύφος και τρόπο έκφρασης, η ενασχόληση με την κουλτούρα και τις παραδόσεις ενός τόπου, όπως διαφαίνονται από τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζονται τα κτήρια, προάγει την κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων και της διαφορετικότητας από μελετητές διαφορετικών εθνικοτήτων.

Αντίστοιχα, ο σχεδιασμός και η κατασκευή στη λαϊκή αρχιτεκτονική απαντά στη σύγχρονη προβληματική γύρω από το ενεργοβόρο κτίριο. Η παραδοσιακή κατοικία αποτελεί ένα κλιματικά αυτορρυθμιζόμενο σύστημα. Τόσο με τη μορφολογία του κελύφους της και την εσωτερική της οργάνωση όσο και με την κατασκευαστική της δομή, η παραδοσιακή κατοικία αποτελεί στις μέρες μας, ένα υπόδειγμα αειφορικού σχεδιασμού καθώς και μια πολύτιμη πηγή προτάσεων στα ενεργειακά προβλήματα του σύγχρονου κτισμένου χώρου.

Άλλο θετικό στοιχείο αποτελεί η

εξυγίανση της εικόνας που παρουσιάζουν τα αστικά κέντρα, χωρίς οι επεμβάσεις που λαμβάνουν χώρα να αλλοιώνουν την υπάρχουσα κλίμακα και τη διάρθρωση της πόλης, όπως την έχουν συνηθίσει οι κάτοικοι. Τα συντηρημένα κελύφη αν κριθούν κατάλληλα, μπορούν να αποτελέσουν λύση στο στεγαστικό πρόβλημα που υφίστανται οι κάτοικοι των μεγάλων πόλεων χωρίς τον προγραμματισμό και το κεφάλαιο που απαιτεί η εκ νέου δόμηση κατοικιών.

Η πόλη είναι ένας ζωντανός οργανισμός, και έτσι πρέπει να παραμένει. Η άποψη ότι εκτεταμένοι πεζόδρομοι θα λύσουν εξ ολοκλήρου το κυκλοφορικό πρόβλημα ή ότι τα μέσα μαζικής μεταφοράς είναι παγκόσμια πανάκεια στην αντιμετώπιση της πληθώρας Ι.Χ. που κυκλοφορούν είναι τουλάχιστον ουτοπικές. Οι δομές που σήμερα συντηρούν την λειτουργία της πόλης, είναι πολύ δύσκολο να εξαλειφθούν, ακόμα και αν δημιουργούν περισσότερα προβλήματα από όσα λύνουν. Για άλλη μία φορά η ιστορία θα είναι η κατευθυντήρια οδός του βέλτιστου τρόπου δράσης. Μπορεί να ορίσει τα δυσδιάκριτα όρια μεταξύ της συντήρησης ή κατεδάφισης και της δημιουργίας νέου. Η απόφαση αυτή πρέπει να ληφθεί ανεπηρέαστη από νοσταλγία

και συναισθηματισμό, με γνώμονα την ομαλή συνέχιση της ζωής στην πόλη, όπως εκείνη καθορίζεται από τον εκάστοτε κύκλο οικονομικής δραστηριότητας.

Η διαχείριση του παρελθόντος εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την παιδεία μας. Η επιλεκτική σύνθεση αφηγήσεων και η πολυπλοκότητα ερμηνειών που εξαρτάται από τον εκάστοτε αφηγητή –άτομα, φωτογραφίες, λαϊκή τέχνη, λογοτεχνικά κείμενα- έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν τη συλλογική συνείδηση, πάντα με γνώμονα την ιστορική εγκυρότητα. Θεωρώντας πως ο βαθμός επέμβασης στην αρχιτεκτονική κληρονομιά –από τη σωστική συντήρηση μέχρι ακόμη τη διδακτική ανακατασκευή- είναι ένας τρόπος επαναπροσδιορισμού του παρελθόντος, τότε η αποκατάσταση από αμιγώς αρχιτεκτονικό συμβάν αποκτά κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις.

Στόχο της βιώσιμης οικιστικής επανάχρησης αποτελεί η δημιουργία μικρών οικιστικών πυρήνων σε ιστορικά αστικά κέντρα που προάγουν ένα ανθρώπινο πλαίσιο ζωής, κοντά στη φύση με τη χρήση ήπιας τεχνολογίας. Προσεγγίζοντας παραδοσιακές τεχνικές με κριτική διάθεση και διατηρώντας στοιχεία τους, τα οποία

είναι ακόμα σύγχρονα σε συνδυασμό με νέες, ήπιες τεχνολογίες, με σεβασμό στο περιβάλλον. Αποτέλεσμα, η δημιουργία ενός πολύμορφου πλαισίου κατοίκησης που προάγει την έκφραση, τη δημιουργικότητα, την καλλιέργεια, τη συνεταιριστική παραγωγή, τη μικρή ανάπτυξη, την αυτοδυναμία και την αυτάρκεια.

Το παρελθόν, σύμφωνα με τον Aldo Rossi αποτελεί για τη σύγχρονη πόλη, ότι και η μνήμη για τον άνθρωπο. Προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί το σήμερα και να δοθεί μορφή σε αυτό, χρειάζεται τη συνεχή τροφοδότηση από το χθες. Συνεπώς, το παρελθόν διατρέχει τη σημερινή ιδέα της πόλης και τα κατασκευάσματα που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκειά του προσδιορίζουν εκείνα που θα υπάρξουν στο μέλλον⁶¹. Το γεγονός αυτό μας παρακινεί να δώσουμε σημασία στον επαναπροσδιορισμό του παρελθόντος μέσω του παρόντος και να το εκτιμήσουμε διαφορετικά, κρίνοντας το μέσα από αξίες και κατακτήσεις του παρόντος και αντίστροφα.

Καταλήγουμε λοιπόν στην πολυπλοκότητα ενός ζητήματος αξιοποίησης αστικών και περιβαλλοντικών πόρων που εξαρτάται από οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές παραμέτρους. Η αποκατάσταση

δεν αφορά μόνο την αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με το κτηριακό απόθεμα αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον. Όπως αναφέρουν οι Χ. Καλλιγά και Γ. Καλλιγάς: “Δεν πρόκειται για τον τεχνικό ιστορικισμό, αυθαίρετο και ψεύτικο, που ενστερνίζονται πολλοί αρχιτέκτονες σήμερα...Πρόκειται για κάτι άλλο, μία στάση ζωής, μία φιλοσοφία. Να θέλεις να συνεχίσεις από εκεί που σταμάτησαν τα πράγματα...Στην περίπτωση αυτή, όσο περισσότερο δουλεύεις τόσο πιο πολύ τολμάς να χρησιμοποιήσεις τα στοιχεία του παρελθόντος...και σου φαίνεται ότι και το μέλλον είναι κοντά και ότι ο τόπος, αλλάζοντας πάντα, θα είναι πάντα ο ίδιος”.

⁶¹Rossi, Aldo, *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, University studio press, σελ.193

ΒΙΒΛΙΑ

Χατζηγώγας, Γιάννης, Ανά-σχεδιασμοί νέες χρήσεις σε παλιά κτήρια, Θεσσαλονίκη 1985

Καλλιγά, Χάρις, Μάλλιαρης, Αλέξης, Θεωρία και πρακτική για την αποκατάσταση ιστορικών οικισμών με σκοπό τις νέες χρήσεις, εκδόσεις Εστία

Καραμάνου, Ζωή, Αναβάθμιση προβληματικών οικιστικών περιοχών, εκδόσεις Γιαχούδη

Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

Rossi, Aldo, Η αρχιτεκτονική της πόλης, University studio press

Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος α'

Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος β'

Weaver, Martin, Conserving buildings- Guide to techniques and materials, John Wiley & Sons, Inc

I. N. Στεφάνου, Α. Χατζοπούλου, Σ. Νικολαΐδου, Αστική Ανάπλαση, εκδόσεις ΤΕΕ

Musso, Stefano, De Marco, Luisa, Teaching conservation/ restoration of the architectural heritage, EAAE transactions on architectural education n.38

Ashurst, John, Conservation of ruins, Butterworth-Heinemann publications

Μπούρας, Χαράλαμπος, Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονική, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα

Zucconi, Guido, Gustavo Giovannoni – A theory and a practise of urban conservation, IUAV University in Venice, Μάρτιος 2014

Μποναιούτι, Μάουρο, Το λεξιλόγιο της απανάπτυξης, Οι εκδόσεις των συναδέλφων

Raport Amos, Φιλιππίδης Δημήτρης, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα

Orbasli, Aylin, Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management, Taylor & Francis Group, New York, 2002

Butina- Watson, Georgia, Bentley,Ian, Identity by Design, Butterworth-Heinemann, UK 2007

Heath ,Tim, Oc ,Taner, Tiesdell, Steve, Revitalising Historic Urban Quarters, Routledge, NY 1996

Teddy Cruz, 'Levittown Retrofitted: AnUrbanism Beyond the Property Lines' στο Christine de Baan, Joachim Declerck, and Véronique Patteuw, Visionary Power: Producing the Contemporary City, Rotterdam: NAI Publishers, 2007

Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα, 2009

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Μητούλα, Ροΐδω, Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, Αρχαιολογία &Τέχνες, τεύχος 72

Α.Γ. Καλλιγάς-Χ.Α. Καλλιγά, "Σπίτια στη Μονεμβασιά", Θέματα χώρου + τεχνών 3 [1972]

Α.Γ. Καλλιγάς-Χ.Α. Καλλιγά, “Απόψεις και εκτιμήσεις”, Αρχιτεκτονικά θέματα 23 [1989]

Campens, Angelique, Vernacular variations, Domus, τεύχος 966, Φεβρουάριος 2013

Δουμάνης, Ορέστης, Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-ARCHITECTURE IN GREECE PRESS

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ-ΣΥΝΕΔΡΕΙΑ

Επιστημονικό Συνέδριο Σπάρτης, “Νέες Πόλεις πάνω σε Παλιές”, πρακτικά συνεδρείου,

Teddy Cruz ,Border Postcards: Chronicles from the Edge [Lecture] James Stirling Memorial Lectures on the City. Canadian Centre for Architecture, Montreal, 2004

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ημερίδα με θέμα ‘Πλάκα: Χθες, Σήμερα, Αύριο’, διοργάνωση: Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Πλάκας, 11 Απριλίου 2006

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, πρακτικά της ημερίδας ‘Η Πλάκα 20 χρόνια μετά τις νομοθετικές ρυθμίσεις ‘, 4 Μαρτίου 2002

ΙΣΟΤΟΠΟΙ

http://www.ted.com/talks/teddy_cruz_how_architectural_innovations_migrate_across_borders#t-485828

<http://www.domusweb.it/en/architecture/2009/05/13/teddy-cruz.html>

<http://www.thetoc.gr/magazine/astegoi-o-titanikos-tis-eurwpaikis-enwsis>

http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/chargey.html

<http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellenberg-architecten-de-vylder-vinck-taillieu>
<http://www.e-architect.co.uk/belgium/huis-oude-naarde>

http://www.nytimes.com/2016/03/10/t-magazine/arno-brandhuber-brutalist-architecture-home.html?_r=0&module=Slide®ion=SlideShowTop-Bar&version=SlideCard-8&action=Click&contentCollection=Design%20%26%20Interiors&slideshowTitle=Inside%20Arno%20Brandhuber%E2%80%99s%20Potsdam%20Bunker¤tSlide=8&entrySlide=1&pgtype=imageslideshow

<http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandhuber-emde-schneider>

<https://032c.com/2015/anti-villa-arno-brandhubers-thinking-model-for-a-new-21st-century-architecture/>

<http://www.brandhuber.com/0131-antivilla-krampnitz/>

https://www.nachhaltigkeitspreis.de/app/uploads/2016/08/DGNB-Preis_2016_Kurzbe-gr%C3%BCndung_Antivilla.pdf

<http://www.dw.com/en/the-antivilla-in-potsdam/av-19503927>

<http://www.archello.com/en/project/antivilla>

<http://www.dw.com/en/the-antivilla-in-potsdam/av-19503927>

εικόνα 1: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/45/6e/8f/456e8fa6834798bb109d-2c3348065ec3.jpg>

εικόνα 2: <https://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice>

εικόνα 3: <http://ipreferparis.typepad.com/.a/6a00d83451b0bd69e2019b022477e6970d-pi>

εικόνα 4: <http://mapsof.net/bologna/de-tailed-city-map-bologna>

εικόνα 5: Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος α'

εικόνα 6: Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος α'

εικόνα 7: Ζήβας, Διονύσης, *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ*-ΠΛΑΚΑ 1973-2003, εκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2006, τόμος α'

εικόνα 8: <http://acdan.org/files/Casafamiliar.pdf>

εικόνα 9: <http://acdan.org/files/Casafamiliar.pdf>

εικόνα 10: Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

εικόνα 11: Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

εικόνα 12: Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

εικόνα 13: Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

εικόνα 14: Φιλιππίδης, Δημήτρης, Αρχιτεκτονικές μεταμορφώσεις, ΜΕΛΙΣΣΑ

εικόνα 15: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 16: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 17: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 18: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 19: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 20: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 21: http://www.pottgiesser.fr/christian_pottgiesser_architecturespossibles/enter.html

εικόνα 22: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 23: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 24: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 25: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 26: <http://www.archdaily.com/209414/house->

rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu

εικόνα 27: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 28: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 29: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 30: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 31: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 32: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 33: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 34: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 35: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 36: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 37: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 38: <http://www.archdaily.com/209414/house-rot-ellen-berg-architecten-de-vyllder-vinck-taillieu>

εικόνα 39: Δουμάνης, Ορέστης, Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-ARCHITECTURE IN GREECE PRESS

εικόνα 40: Δουμάνης, Ορέστης, Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-ARCHITECTURE IN GREECE PRESS

εικόνα 41: Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα, 2009

εικόνα 42: Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα, 2009

εικόνα 43: Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα, 2009

εικόνα 44: Ελληνικό ινστιτούτο αρχιτεκτονικής, Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα, 2009

εικόνα 45: <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2013/05/31/antivilla-in-potsdam-krampnitz-germany-by-brandlhuber/>

εικόνα 46: <http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>

εικόνα 47: <http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>

εικόνα 48: <http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>

εικόνα 49: <http://www.brandlhuber.com/0131-antivilla-krampnitz/>

εικόνα 50: <http://www.uncubemagazine.com/blog/15356335>

εικόνα 51: <http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>

εικόνα 52: <http://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>

εικόνα 53: <https://www.yatzer.com/arno-brandlhuber-antivilla>

εικόνα 54: http://www.domusweb.it/en/architecture/2015/05/21/brandlhuber_emde_schneider_antivilla.html

εικόνα 55: http://www.domusweb.it/en/architecture/2015/05/21/brandlhuber_emde_schneider_antivilla.html

εικόνα 56: http://www.domusweb.it/en/architecture/2015/05/21/brandlhuber_emde_schneider_antivilla.html

